

**Οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα. Ιστορία και ιστορίες
στον Πορφυρογέννητο**

Ηλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.862](https://doi.org/10.12681/byzsym.862)

Copyright © 2014, Ηλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Η. (1999). Οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα. Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογέννητο. *Byzantina Symmeikta*, 13, 97–139. <https://doi.org/10.12681/byzsym.862>

ΗΛΙΑΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Οὐκ εἴσιν ἐμὰ τὰ γράμματα

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟ*

«Άκουσε λοιπόν τώρα, υιέ μου, αυτά που κατά την γνώμη μου δεν πρέπει να αγνοείς και γίνε σοφός για να μπορέσεις να κυβερνήσεις... Μη σου φανεί παράξενο, υιέ μου, που χρησιμοποίησα για να σου τα εκθέσω τον σαφή και συνοπτικό λόγο, για να μη πω τον απλοϊκό και ρέοντα πεζό λόγο. Διότι μέλημά μου δεν ήταν να κάνω επίδειξη ωραίου γραψίματος, ούτε βέβαια να μιμηθώ την κομψότητα του αττικού λόγου με το μεγαλοπρεπές και υψηλόν ύφος, αλλά αντιθέτως προτίμησα με την κοινή και καθωμιλούμενη γλώσσα να σου μάθω αυτά που νομίζω πως δεν πρέπει να αγνοείς»¹.

* Η μελέτη αυτή αποτελεί την διευρυμένη μορφή ανακοίνωσης στη Β΄ Συνάντηση Πεζογραφίας «Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Πεζογραφία», Θεσσαλονίκη 1992. Εδώ δημοσιεύεται το κείμενο, όπως ακριβώς είχε δοθεί προς εκτύπωση το 1993· προσφάτως πληροφορήθηκα ότι η έκδοση των Πρακτικών της συνάντησης ματαιώθηκε οριστικά. Στο μεταξύ δημοσιεύθηκαν (ή μου έγιναν γνωστές) εργασίες στις οποίες παραπέμω, όπου αυτό επιβάλλεται, στο τέλος των σημειώσεων.

Ως προς τον τίτλο, διατηρούμε το *Οὐκ εἴσιν* του εκδότη των επιστολών του Πορφυρογέννητου: J. DARROUZÈS, *Épistoliers byzantins du Xe siècle*, Παρίσι 1960, 320, VIII 31. Πρβλ. όμως τον τύπο *Οὐκ εἴσιν* στα άλλα έργα του κύκλου του Πορφυρογέννητου, όπως π.χ. *Ἰστέον ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκίτορες οὐκ εἴσιν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν προρρηθέντων Σκλάβων*, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* (έκδ. G. MORAVCSIK, *Constantine Porphyrogenitus. De administrando Imperio*, Dumbarton Oaks 1967, κεφ. 5071-72).

1. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, κεφ. 14-13: *Ἄκουσον τοίνυν, υιέ, ἃ μοι δοκεῖ <δεῖν> σε μὴ ἀγνοεῖν, καὶ νοήμων γενοῦ, ἵνα κτήσῃ κυβέρνησιν... Εἰ δὲ σαφεῖ καὶ κατημαξευμένῳ λόγῳ καὶ οἷον εἰκῆ ῥέοντι πεζῷ καὶ ἀπλοϊκῷ πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἐκρησάμην δίλωσιν, μηδὲν θαυμάσης, υιέ. Οὐ γὰρ ἐπίδειξιν καλλιγραφίας ἢ φράσεως ἠτιτικισμένης καὶ τὸ δηρμῆνον διογκούσης καὶ ὑψηλὸν ποιῆσαι ἐσπούδασα, ἀλλὰ μάλλον διὰ κοινῆς καὶ καθωμιλημένης ἀπαγγελίας διδάξαι σοι ἔσπευσα, ἅπερ οἶομαι δεῖν σε μὴ ἀγνοεῖν... Βλ. καὶ *Commentary*, έκδ. R. J. H. JENKINS κ.ά., Λονδίνο 1962, 1 καὶ 12. Στην*

Βρισκόμαστε στα μέσα του 10ου αιώνα, γύρω στα 950, όταν ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος καταθέτει την παραπάνω μαρτυρία σε εμπιστευτική του έκθεση. Πρόκειται για υφολογική μαρτυρία που συναντούμε όμως και σε δημοσιοποιημένα του έργα, συγγράμματα και επιστολές². Γνωρίζοντας το υφολογικά άνισο και πολυ-επίπεδο έργο που αποδίδεται στον εστεμμένο συγγραφέα, αλλά και την προηγη-

παραπάνω μετάφραση ακολούθησα τις παρατηρήσεις και την νεοελληνική απόδοση του G. MORAVCSIK, Τά συγγράμματα Κωνσταντίνου τού Πορφυρογεννήτου από γλωσσικής απόψεως, *SBN* 5, 1938, 514-520, ο οποίος με τα *καθωμιλημένη* φράση και *ἀπαγγελία* καταλαβαίνει κοινή, ομιλουμένη γλώσσα. Στο *Commentary*, 12, επισημαίνεται η ομοιότητα του *ἐπίδειξιν... ἀπαγγελίας* με κωρίο του Πολυβίου. Πιθανή είναι στην περίπτωση αυτή η ρητορική καταβολή των απόψεων του προοιμίου και του όρου *ἀπαγγελία*, αν κρίνουμε από τις υφολογικές διδαχές των Ερμολόγου, Αφθονίου και Νικολάου Μύρων τις οποίες παρουσιάζει συνοπτικά ο H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* I, Μόναχο 1978, 109 (ελλ. μτφ. *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τόμ. 1, Αθήνα 1987, 180-182), όπου και *ἀπαγγελία κομματικώτερα*. Την ίδια άποψη διαπιστώνουμε ότι εκφράζει και ο I. ŠEVČENKO, *Re-reading Constantine Porphyrogenitus*, στο: J. SHEPARD και S. FRANKLIN (έκδ.), *Byzantine Diplomacy*, Aldershot 1992, 182-183 σημ. 41-42. Ο Ševčenko πιστεύει ότι στο σημείο αυτό, που αποτελεί το Ich-Stil του Πορφυρογέννητου, μπορεί να διαπιστωθεί the real literary με ακόμη καλύτερα και από την ίδια την αλληλογραφία του. Θεωρεί δε ότι ο MORAVCSIK, Τά συγγράμματα, είναι ο πρώτος που είχε προχωρήσει προς την σωστή κατεύθυνση μιλώντας για πολλά στύλ στο αποδιδόμενο στον Πορφυρογέννητο έργο, αλλά υπέκυψε στις αμφιβολίες του Mommsen: ŠEVČENKO, *Re-reading*, 184 σημ. 44 και 186-187. Επίσης R. G. TANNER, *The Historical Method of Constantine Porphyrogenitus*, στο: Lynda GARLAND, εκδ. *Conformity and non-Conformity in Byzantium*, *BF* 24, 1997, 125-140· ειδικά για το προοίμιο και τις stylistic intentions, 128-130.

2. Για τις υφολογικές μαρτυρίες στα διάφορα έργα του Πορφυρογέννητου, βλ. MORAVCSIK, Τά συγγράμματα· L. TARTAGLIA, *Livelli stilistici in Constantino Porfirogenito*, *XVI. Intern. Byzantinistenkongress, Wien 1981* (= *JÖB* 32/3, 1982), 197-20 και J. F. HALDON, *Constantine Porphyrogenitus. Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, Βιέννη 1990 (CFHB), 70-74 και 180-182. Βλ. επίσης I. ŠEVČENKO, *Levels of Style in Byzantine Prose*, *XVI. Intern. Byzantinistenkongress, Wien 1981* (= *JÖB* 31/1), 289-312 και ειδικά 291 και 307. Γενικά για το *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* βλ. και τα σχετικά άρθρα στο *Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος και η εποχή του. Β΄ Διεθνὴς Βυζαντινολογικὴ συνάντηση Ευρωπαϊκὸυ πολιτιστικὸυ Κέντρου Δελφῶν*, Αθήνα 1989. Από ελληνικής πλευράς μη διπλωματικό έργο το θέλει κατά βάση και η Αγγελικὴ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Χώρος και εξουσία στο έργο του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου *Περὶ τῶν θεμάτων* και *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, *Space and History. Scopelos Symposium Proceedings*, Θεσσαλονίκη 1989, 113-129, ενώ κείμενο πολιτικῆς ιδεολογίας και εγχειρίδιο πολιτικῆς πρακτικῆς ο T. K. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου De Administrando Imperio (Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν). Μια μέθοδος ἀνάγνωσης*, Θεσσαλονίκη 1990. Βλ. και J. SHEPARD, *BSI* 52, 1991, 148-154 (βιβλιοκρισία της ρωσικῆς έκδοσης και μετάφρασης του 1989 των Litavrin, Novosel'cev και άλλων). Γερμανικὴ μτφρ. και σχόλια K. BELKE - P. SOUSTAL, *Die Byzantiner und ihre Nachbarn. Die 'De administrando imperio' gennante Lehrschrift des Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos für seinen Sohn Romanos*, Βιέννη 1995, και για το προοίμιο, 67-68.

θείσα κλασική βυζαντινή άνοιξη με τους Λέοντα Μαθηματικό, Φώτιο, Αρέθα, Χοιροσφάκτη, έχομε την υποψία ότι στην προκλητική, αλλά και αγιολογικού ή χρονογραφικού τύπου κοινότητα, αυτή ομολογία, πέρα των παιδευτικών, συγγραφικών σκοπιμοτήτων και συμβάσεων που αυτή υπηρετεί, υποκρύπτεται κάτι περισσότερο, πραγματολογικού ενδιαφέροντος³. Πιστεύω επίσης ότι η μονότονη επανάληψη από τον Πορφυρογέννητο στην αλληλογραφία του, την οποία θα εξετάσομε παρακάτω, ομολογιών για την αμουσία και απαιδευσία του, σε συνδυασμό με τον παραπάνω αυτοαποκλεισμό του από τον υφολογικό χώρο του υψηλού λόγου, θα μας επιτρέψει να διαπιστώσομε ότι τα λεγόμενά του δεν αποτελούν ούτε ρητορικά σχήματα, ούτε δικαιολογίες οσιμότητας, ούτε απλές συμπλεγματικές ομολογίες. Αυτό που πάντως δεν μπορεί να προσάψει κάποιος στον Πορφυρογέννητο είναι η κατηγορία του ελληνίζοντος, που με εξαίρεση τον Αρέθα, αποδόθηκε στους υπολοίπους⁴. Ο 9ος και 10ος αιώνας αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη ευαισθησία και επιφυλακτικότητα ένα ύφος που οδηγεί ή υποβάλλει την αίρεση, όταν μάλιστα το ύφος υπηρετεί θέματα ευεπίφορα σε παρερμηνείες. Ίσως τελικά τα προβλήματα καθίστανται περισσότερο πολύπλοκα από τους ίδιους τους ερευνητές, από όσο είναι από την φύση τους.

Η Ιστορία ως διήγησις: το είδος και το ύφος της συγγραφικής διαδικασίας

Το παραπάνω απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο κεφάλαιο του συγγράμματος *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, το οποίο ο Κωνσταντίνος απευθύνει στον γιο του και που κατά πάσα πιθανότητα κρατήθηκε μυστικό, μακριά από κάθε δημοσιοποίηση. Κάποιος που αγνοεί τα πολύπλοκα προβλήματα των έργων που αποδίδονται στον Πορφυρογέννητο θα μπορούσε να το εκλάβει ως υφολογικό μανιφέστο και θα περίμενε την εφαρμογή των διακηρύξεων αυτών στην συνέχεια του συγγράμματος ή στα έργα που θεωρούνται ότι προέρχονται από την πένα του συγγραφέα αυτοκράτορος. Χρησιμοποίησα εσκεμμένως την έκφραση «από την πένα του συγγραφέα», καθώς η μη συνεπής εφαρμογή των απόψεων αυτών στα διάφορα είδη

3. Για τον μεσοβυζαντινό κλασικισμό P. LEMERLE, *Le premier humanisme byzantin*, Παρίσι 1971, 172 κ.ε. και ελλ. μφ. Μαρίας ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1981, 150 κ.ε. Επίσης, N. G. WILSON, *Scholars of Byzantium*, Λονδίνο 1983, 79 κ.ε. και ειδικά 140-145. Για την Χρονογραφία ως λαϊκό ανάγνωσμα, την κοινοτοπία στην γλώσσα και το ευκολοανύγνωστο κείμενο, βλ. HUNGER, *Hochsprachliche Literatur I*, 257 κ.ε., (ελλ. μφ., *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, τόμ. 2, 33 κ.ε.).

4. LEMERLE, *ό.π.*, αλλά και παρακάτω σημ. 24.

που υποτίθεται ότι υπηρέτησε ο Πορφυρογέννητος απειτέλεσε, ως ένα βαθμό, ένα επί πλέον επιχείρημα για όσους υποστηρίζουν ότι το αποδιδόμενο σ' αυτόν έργο, πρωτότυπο ή συμπληρωματικό, δεν έχει καμία σχέση με την γραφίδα του. Τούτο βεβαίως ομολογείται, κατά περιπτώσεις, στα ίδια τα συγγράμματά του με ιδιαίτερα εκφραστικό, αλλά και διαφορούμενο τρόπο, όπως π.χ. στη *Συνέχεια του Θεοφάνη* και στο *Βίο Βασιλείου*. Όταν όμως το είδος και ο βαθμός της ανάμιξής του δεν είναι ιδιαίτερα σαφή, ακόμη και στον *Βίο Βασιλείου*, έργο στο οποίο η συμβολή του αυτοκράτορα θεωρείται ότι υπήρξε σημαντική, τότε πόσο μάλλον ατονεί ή είναι απίθανη η αναμικτή του στα άλλα βιβλία της *Συνέχειας του Θεοφάνη*. Αυτό πάντως που συνάγεται, απ' όσα ομολογούνται (όπως θα δούμε παρακάτω μελετώντας τους τίτλους και των δύο αυτών έργων), συνοψίζεται στην εξής διαπίστωση: ο Πορφυρογέννητος συγκεντρώνει το υλικό, το ιστορεί ή το παραδίδει και ο γραφέας το επεξεργάζεται ή απλώς το χέρι του γραφέα διακονεί.

Η συνεργασία αυτή αποτέλεσε και μπορεί πάντα να αποτελέσει αντικείμενο πολλών υποθέσεων για να απαντηθούν ερωτήσεις όπως οι παρακάτω: Άραγε τί σημαίνει ότι το χέρι του γραφέα διακονεί, μήπως η προσφερόμενη υπηρεσία είναι απλώς η γραφή, η αντιγραφή, η καλλιγραφία; Όμως τότε τί σημαίνει ότι ο αυτοκράτορας *ιστορεί*, μήπως υπαγορεύει το προς γραφήν κείμενο ή απλώς δίνει γενικές οδηγίες, δηλαδή το πλαίσιο και τον στόχο, ενώ η εκπόνηση, η εκτέλεση του έργου υπό την επίβλεψή του αποτελεί την κυρίως διακονία του γραφέα; Ποιά είναι δηλαδή η συμμετοχή και των δύο στην συγγραφική και συμπληρωματική διαδικασία; Τότε σε ποιόν θα μπορούσε να οφείλεται (στην προσωπική επιλογή του αυτοκράτορα ή του γραφέα) η διαφορά ύφους και γλώσσας στα έργα που του αποδίδονται, εξαιρουμένων, εννοείται, των εκεί χωρίων όπου είναι ευδιάκριτη η αναπαραγωγή ύφους και γλώσσας των πηγών που ανθολογούνται; Γιατί να μην υποτεθεί ότι πρόκειται για υφολογικό αποτέλεσμα που εξαρτάται απόλυτα από τον υπηρετούμενο στόχο και το επιλεγέν είδος λόγου και συνεπώς ο Πορφυρογέννητος, είτε απαγγέλλει είτε επιτάσσει την συγγραφή, δεσμεύεται από το είδος και τον στόχο και βεβαίως δεσμεύει και τον διακονούντα γραφέα; Όμως και πάλι, όπως καταφαίνεται από τις ίδιες τις ερωτήσεις, κυρίαρχο αιτούμενο αποτελεί η απόδοση των του Καίσαρος τῷ Καίσαρι, πράγμα δύσκολο, όταν τούτο αναζητείται μέχρι γραφίδος.

Κάποιες απαντήσεις έχουν δοθεί κατά καιρούς περισσότερο για την γλώσσα των κειμένων και λιγότερο για την εμπλοκή του Πορφυρογέννητου στην σύνταξη των έργων. Η σχέση με το επιτελείο του παραμένει αρκετά αδιευκρίνιστη και τούτο ακριβώς προκαλεί προβλήματα πατρότητας και ερμηνείας των συγγραφέων, αλλά και εμποδίζει την συναγωγή συμπερασμάτων για τις απόψεις του συγγραφέα. Πάντως όλοι συμφωνούν ότι ο Πορφυρογέννητος υπήρξε, όχι απλώς ο εμπνευστής του

εγχειρήματος και ο υπεύθυνος για την επιλογή των κειμένων των συμπληρωματικών έργων, αλλά κυρίως αυτός που έθεσε τους στόχους, προσδιόρισε τους όρους και σχεδίασε το πλαίσιο εργασίας του επιτελείου του. Πώς οργανώθηκε και πώς συνεργαζόταν με το επιτελείο του και ποιά υπήρξε η συγκεκριμένη συνεισφορά του στην συγγραφή, μόνο με υποθέσεις μπορούμε να απαντήσουμε. Π.χ. για τα κυρίως τρία σημαντικά συγγράμματα του εγκυκλοπαιδικού του προγράμματος (αν τελικά εγκυκλοπαιδισμός και συγκεκριμένο πρόγραμμα υπήρξαν ποτέ)⁵, δηλαδή τα *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, Περὶ βασιλείου τάξεως* και το *Περὶ θεμάτων* οι απόψεις ποικίλλουν. Πολλοί θεωρούν ότι ο Πορφυρογέννητος δεν έγραψε παρά τα προοίμιά τους, συνεπώς το απόσπασμα που παραθέσαμε, ευτυχώς δεν αμφισβητείται⁶. Όλοι όμως πιστεύουν ότι, αν και η συγγραφή αποτέλεσε έργο άλλων, η συμβολή του Κωνσταντίνου υπήρξε σημαντική, ότι συμμετείχε στην συνοπτική παρουσίαση διαφόρων πηγών, στην επεξεργασία παλαιότερων διηγήσεων, όπως επίσης στην προπαγανδιστική ανάπλαση θρύλων και στην επιλεκτική χρησιμοποίηση εγγράφων, τα οποία υπήρχαν στην αυτοκρατορική γραμματεία ή στο λογοθέσιο του δρόμου.

Σύμφωνα με όσα ελέχθησαν παραπάνω η ανίχνευση των απόψεων περί ύφους του Πορφυρογέννητου στα διάφορα έργα προϋποθέτει την διαλεύκανση της σχέσεως επιτελείου ή γραφέα με τον αυτοκράτορα κατά την συγγραφική διαδικασία. Είναι πολύ εύκολο και ανώδυνο να αναφέρεται κανείς γενικά και αόριστα στον Πορφυρογέννητο και να εννοεί την ομάδα που μοχθεί. Κάθε φορά δε που προκύπτουν προβλήματα ύφους, γλώσσας, ασυνέπειες, αδιασάφητες αναφορές, όπως αυτές των προοιμίων και των τίτλων των έργων, να προσφεύγει στην επίσης εύκολη ερμηνεία που τα καταλογίζει στους διακονούντες γραφείς, δηλαδή στο αυτοκρατορικό επιτελείο. Ουδείς αρνείται ότι οι απόψεις του Πορφυρογέννητου σχετικά με το ύφος και το είδος του λόγου υπήρξαν μάλλον καθοριστικές, αν όχι επιβλημένες στους συνεργάτες του. Υπάρχει όμως επιφύλαξη και δισταγμός για το ποιός φέρει την ευθύνη της συγγραφικής εκτέλεσης και του τελικού αποτελέσματος. Με άλλα λόγια, αν ο Πορφυρογέννητος υπαγορεύει και ο γραφέας απλώς

5. Κυρίως A. DAIN, *L'encyclopédisme de Constantin Porphyrogénète, Lettres d'humanité* 12, 1953, 64-81, και LEMERLE, *Humanisme*, 266 κ.ε. (ελλ. μτφ., 241 κ.ε.)· πρβλ. P. ODORICO, *La cultura della Συλλογή. 1. il cosiddetto enciclopedismo bizantino. 2. le tavole del sapere di Giovanni Damasceno, BZ* 83, 1990, 1-21.

6. MORAVCSIK, *Τὰ συγγράμματα* Hunger, *Literatur I*, 363-366 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 175-178), και LEMERLE, *Humanisme*, 246-279 (ελλ. μτφ., 250-254). Σχετικά με την πατρότητα του προοίμιου στο *Περὶ βασιλείου τάξεως* και με τα προβλήματα συγγραφής του *Περὶ θεμάτων*, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 185 σημ. 46 και 47. Βλ. επίσης Ann MOFFATT, *The Master of Ceremonies' Bottom Drawer. The Unfinished State of the De Ceremoniis of Constantine Porphyrogenetos, BSI* 56/2, 1995, 377-388.

καταγράφει, τα πράγματα είναι σαφή: ο αυτοκράτορας εκτός από εμπνευστής και οργανωτικός νους είναι και ο συγγραφέας, αν και πάλι οι ειδικές αναφορές στους γραφείς του, μάλιστα στα προοίμια και στους τίτλους των έργων, είναι στην περίπτωση αυτή υπερβολικές. Αν όμως την φιλολογική ευθύνη της σύνθεσης, γλωσσική και υφολογική, την έχουν οι γραφείς που αξιοποιούν απλώς τις ιδέες του Πορφυρογέννητου ακολουθώντας τις εντολές του και νοικοκυρεύουν γλωσσικά ή ακόμη συντάσσουν σε κάποια μορφή λόγου (υψηλή, μέση, κοινή) τα υπαγορευόμενα ή εξιστορούμενα από τον αυτοκράτορα, τότε η αναφορά στους γραφείς είναι επιβεβλημένη και για ένα επιπλέον λόγο: όλοι γνώριζαν ότι ο Πορφυρογέννητος ήταν φιλολογικά ανεπαρκής, δηλαδή δεν ήταν σε θέση να γράφει και τον τρόπο. Αλλά με το επίμαχο αυτό θέμα θα ασχοληθούμε εκτενέστερα πιο κάτω.

Η συμβολή του αυτοκράτορα στα τρία «εγκυκλοπαιδικού» χαρακτήρα έργα που ήδη αναφέραμε ορίζεται από τους ερευνητές πάντα σε σχέση με τον ρόλο του στο επιτελείο. Μόνον σε ορισμένα μέρη των έργων αυτών ανιχνεύεται η προσωπική του συμβολή και τα μέρη αυτά του αποδίδονται συνήθως, δηλαδή είναι θέμα διαβάθμισης της εμπλοκής του στην συγγραφή. Ο ρόλος του επιτελείου κατά γενική εκτίμηση υπερακοντίζει αυτόν του Πορφυρογέννητου. Αντιθέτως, στην *Συνέχεια του Θεοφάνη* και μάλιστα στο πέμπτο βιβλίο της, στον *Βίο Βασιλείου*, η σχέση γραφών και αυτοκράτορα παρουσιάζεται ιδιαίτερα προβληματική. Το ύφος και το είδος του λόγου, εκτός αυτών της θεματικής και των υπηρετούμενων σκοπιμοτήτων του πέμπτου βιβλίου, διαφοροποιούνται αισθητώς και περιπλέκουν ακόμη περισσότερο την σχέση αυτή. Η αναζήτηση ενός υπευθύνου της συγγραφής δημιούργησε αρχικά τον ανώνυμο Συνεχιστή του Θεοφάνη. Ακολούθως υιοθετήθηκε με την συμβατική ονομασία *Συνέχεια του Θεοφάνη* να αναφερόμαστε στην ομάδα των χρονογραφιών του αυτοκρατορικού επιτελείου, η οποία κατανέμεται σε 6 βιβλία και καλύπτει την περίοδο από το 813 (δηλαδή εκεί που σταματά ο Θεοφάνης) ως το 961. Εδώ θα μας απασχολήσουν τα πέντε πρώτα βιβλία της *Συνέχειας* τα οποία θεωρείται ότι γράφτηκαν την περίοδο της μονοκρατορίας του Πορφυρογέννητου (945-959), και με πιθανότερη χρονολόγηση το 950. Η *Συνέχεια* και τα τρία συμπληματικά έργα παρουσιάζουν αρκετά κοινά στοιχεία, ώστε, αν η μία δεν προϋποθέτει τα άλλα, όλα μαζί προϋποθέτουν τα ίδια αρχεία και κοινές ή συγγενείς πηγές. Η διαφορά γλώσσας και ύφους ανάμεσα στα τρία αυτά έργα και στην *Συνέχεια*, κυρίως δε το πέμπτο της βιβλίο, αποδίδεται συνήθως στην διαφορετική στόχευσή τους, αλλά και στο γλωσσικά αποκλίνον και ετερόκλητο υλικό που χρησιμοποίησαν αντίστοιχα. Όμως αν στόχευση και χρησιμοποιηθέν υλικό είχαν ως αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγάλες υφολογικές και γλωσσικές αποκλίσεις, πώς μπορεί να ερμηνευθεί η διαφορά ακόμη και μεταξύ των κεφαλαίων του ίδιου έργου, εν προκειμένω

των βιβλίων της *Συνέχειας*, Έχω την υποψία ότι η διαφοροποίηση αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο με βάση την στόχευση και το υλικό που αξιοποιείται⁷.

Τα τέσσερα πρώτα βιβλία της *Συνέχειας*, αυτά που καλύπτουν το διάστημα ως τα χρόνια του Μιχαήλ Γ΄, αποδίδονται συνήθως στον Ανώνυμο γραφέα (τον *Συνεχιστή του Θεοφάνη*, ταυτίσεις του οποίου δεν απουσιάζουν⁸) και του οποίου το χέρι διακονεί τον Πορφυρογέννητο. Τί είδους διακονία μπορεί να είναι αυτή; Ο Ανώνυμος απευθυνόμενος στον Πορφυρογέννητο αναφέρει στο προοίμιο της *Συνέχειας*: *Ίστορεῖς δὲ αὐτός, χεῖρα μόνως λαβὼν ἡμῶν διακονουμένην σοι, ὅσα τοῖς πρὸ σοῦ βεβίωται*, αλλά και *ἡμεῖς δέ... αὐτὴν τε τὴν ἱστορίαν ὀλόσωμον ἀλλ' οὐκ' ἡμιτελῆ ἀποδείκνυμεν καί... διαβιβάζομεν*⁹. Παρά τα περί διακονίας αναφερόμενα και παρά το γεγονός ότι δεν είναι απολύτως σαφές τί μπορεί να σημαίνει το ρήμα *ἱστορῶ*, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για τον συγγραφικό ρόλο της διακονούσης χειρός. Στην καλύτερη περίπτωση η υπαγόρευση που υποθέσαμε παραπάνω εδῶ γίνεται αφήγηση, εξιστόρηση των γεγονότων με ταυτόχρονη διάθεση γεγραμμένου υλικού εκ μέρους του αυτοκράτορα, ενώ το πεδίο της συγγραφής ανήκει *ἐκ προστάγματος* στον ανώνυμο γραφέα. Αν και κάτι αντίστοιχο λέγεται στον τίτλο του πέμπτου βιβλίου της *Συνέχειας*, το γνωστό ως *Βίος Βασιλείου*, όμως μία παράδοση αιώνων βλέπει μάλλον δικαίως ως συγγραφέα μόνον του έργου αυτού τον αυτοκράτορα και το βιβλίο αποδίδεται στον Πορφυρογέννητο.

7. Προσωρινά συγκρατούμε τις απόψεις από την μελέτη του I. ŠEVČENKO, *La biographie de l'empereur Basile Ier, Storia letteraria, La civiltà bizantina dal IX all XI secolo. Aspetti e problemi. Corsi di studi dell'Università di Bari*, Bari 1978, 91-127. Για μια γενική θεώρηση των προβλημάτων βλ. LEMERLE, *Humanisme*, 274-275 (ελλ. μτφ., 248-249) και HUNGER, *Literatur I*, 339-343 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 143-148) και από την ελληνική βιβλιογραφία Τ. Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Η βυζαντινή ιστοριογραφία μετά το λεγόμενο «Μεγάλο κάσμη»*, *Σύμμεικτα 7*, 1987, 125-163, και Ο ΙΔΙΟΣ, *Η ιδεολογία της βυζαντινής ιστοριογραφίας*, Αθήνα 1993, 79-141.

8. Προτάθηκε ο Θεόδωρος Δαφνοπάτης από τον Šestakov, χωρίς να γίνει αποδεκτό, βλ. R. J. H. JENKINS, *The Classical Background of the Scriptores post Theophanem*, *DOP 8*, 1954, 19. Επίσης HUNGER, *Literatur I*, 340 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 144), με τη σχετική ρώσικη βιβλιογραφία, αλλά και ŠEVČENKO, *La biographie*, 102, ο οποίος δέχεται τον Δαφνοπάτη όχι ως συγγραφέα, αλλά ως *rédacteur de l'ensemble* της *Συνέχειας*. Και τελευταία Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Théodore Daphnopatès et la continuation de Théophane*, *JÖB 35*, 1985, 171-182.

9. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 4-5. Βλ. τις παρατηρήσεις του ŠEVČENKO, *La biographie*, 99 και 105-106 με κριτική στην έκδοση της Βόννης και την διστακτική απόδοση του έργου στον Πορφυρογέννητο: *on peut évidemment penser que les empereurs font écrire et signent (σελ. 99)... Enfin le problème de l'auteur qui doit être Constantin Porphyrogénète...: όμως le passage de la Vita dans lequel on parle de Constantin en termes officiels fort flatteurs nous est apparu comme interpolation due sans doute à l'auteur de la rédaction de l'ensemble du Théophane Continué, Théodore Daphnopatès (σελ. 102).*

Ο *Βίος Βασιλείου* αποτελεί το σύγγραμμα που, ως προς το είδος και το ύφος του, σπάει την ενότητα της ομάδας των έξι βιβλίων της *Συνέχειας*, παρά τις επί μέρους διαφορές τους. Αυτή η ιδιαιτερότητα και η σε πρώτο πρόσωπο αφήγηση, αλλά και εν μέρει ο ίδιος ο τίτλος, επέβαλαν εκτός των άλλων την απόδοσή του στον Πορφυρογέννητο. Όμως ο τίτλος του αναφέρει ό,τι περίπου και το προοίμιο της *Συνέχειας*: *Ἱστορικὴ διήγησις τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων Βασιλείου τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως, ἦν Κωνσταντίνος... φιλοπόνως ἀπὸ διαφόρων ἀθροίσας διηγημάτων τῷ γράφοντι προσανέθετο*¹⁰. Αλλά στα προβλήματα του τίτλου θα επανέλθουμε παρακάτω. Ο *Βίος Βασιλείου*, λοιπόν, θεωρήθηκε σχεδόν πάντοτε ως το αντιπροσωπευτικό έργο του εστεμμένου συγγραφέα. Αυτή η πεποίθηση περιέπλεξε, κατά την άποψή μας, ακόμη περισσότερο τα προβλήματα, καθώς το έργο αποτελούσε μέτρο σύγκρισης, αλλά και επιχείρημα για τις συγγραφικές επιδόσεις του αυτοκράτορα ανεξάρτητα από το επιτελείο του. Εντούτοις τελευταίως επανέρχονται πολύ ενισχυμένες οι παλαιότερες υποψίες για την ακριβή πατρότητα του κειμένου. Επανεξετάζεται έτσι ο βαθμός συμβολής του αυτοκράτορα και σ' αυτό το έργο. Ο Ševčenko θεωρούσε ήδη ότι θα ήταν προτιμότερο να γίνεται λόγος γενικώς για συντάκτη ή συγγραφέα του *Βίου*. Στην συνέχεια, χωρίς να πολυενδιαφέρεται για τον βαθμό εμπλοκής του Πορφυρογέννητου (αυτό που τον ενδιαφέρει είναι τα κείμενα αυτά καθαυτά) πιστεύει ότι ο συγγραφέας του *Βίου* πρέπει πιθανώς να αναζητηθεί ή και να ταυτισθεί με κάποιον από τους ανώνυμους που εργάστηκαν στα σύγχρονα με τον *Βίο* έργα, δηλαδή το *Περὶ θεμάτων* και το *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*¹¹. Με την αντιμετώπιση όμως αυτή, από τον πιο σοβαρό σύγχρονο μελετητή του *Βίου*, τελικά αποκλείεται εντελώς ο Πορφυρογέννητος ως συγγραφέας του και όλα τα βιβλία της *Συνέχειας* στο σύνολό τους διατηρούν πλέον, όσον αφορά την συγγραφή, μια απολύτως χαλαρή σχέση μαζί του. Έτσι λοιπόν κινδυνεύει να

10. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 211. Βλ. ŠEVČENKO, *La biographie*, 99: Il peut ici ne s'agir que d'une flatterie du redacteur.

11. Αξίζει να αναπαραγάγουμε το συμπέρασμα του ŠEVČENKO, *La biographie*, 101: On peut donc en conclure que nous avons là *une même personne* qui utilise des notes et qui se répète ou qui utilise un même dossier d'où il tire des phrases pour le *De thematibus*, la *Vita Basilii* ou le *De administrando imperio*. Les dépendances sont telles que je conclus à *un même auteur ou excerpteur qui a travaillé sur les trois textes* en suivant ses propres habitudes linguistiques ou en utilisant la même source... Il est clair que l'auteur ne peut être le redacteur du livre de Théophane Continué. Ce moi (αναφέρεται στην προτεινόμενη διόρθωση της αρχής του *Βίου Βασιλείου*) *ne peut être que Constantin ou quelqu'un de son entourage*. Αργότερα θα αρνηθεί emphaticά την όποια ανάμιξη του Πορφυρογέννητου στο έργο και θα το θεωρήσει ότι προέρχεται από το ίδιο χέρι που έγραψε το *De imagine Edessena* 6 ή 7 χρόνια αργότερα, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 184-185: Thus I did not write the *Life* of Basil my grandfather.

στερηθεί και το μόνο θεωρούμενο ως προσωπικό του έργο με υψηλόν ύφος (ή όπως τουλάχιστον ο ίδιος θα το θεωρούσε)¹².

Υπάρχουν πάντως βάσιμες ενδείξεις ότι ο σκεπτικισμός του παρόντος μπορεί να καταλήξει σε βεβαιότητα και να μειωθεί, όχι όμως δραστικά, ο ρόλος του Πορφυρογέννητου στη συγγραφή του *Βίου*. Θεωρώ ότι η αναζήτηση ενός ανωνύμου από το επιτελείο για να του αποδοθεί η συγγραφική ευθύνη ιστοπεδώνει κυριολεκτικά κείμενα, διαδικασίες σύνταξης και σκοπιμότητες. Έχω λοιπόν την εντύπωση ότι η σχέση του αυτοκράτορα ειδικά με τον *Βίο* δεν πρέπει να μοιάζει με καμία από αυτές που έχουν μέχρι τώρα υποτεθεί για τα άλλα έργα. Η σχέση αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας πιο προσωπικής υπόθεσης και η σχέση αυτοκράτορα με τον γραφέα του είναι πιθανώς εντελώς ιδιάζουσα. Αν στα άλλα έργα ορίζεται ως σχέση συντονιστή, οργανωτικού νου, προμηθευτή υλικού στον διακονούντα γραφέα, συνθέτη-αναμορφωτή-συγγραφέα, εδώ ενδεχομένως πρόκειται για μια άλλη διαδικασία που επιτρέπει, ως ένα βαθμό, να θεωρηθεί ο Πορφυρογέννητος και συγγραφέας του *Βίου*. Την διαδικασία αυτήν την βλέπω να εξισώνει τον ρόλο του συγγραφέα-Πορφυρογέννητου με αυτόν του υποβολέα. Την πίστη μου την στηρίζω στις πληροφορίες που μας παρέχουν τα προίμια και οι τίτλοι των άλλων έργων, αλλά κυρίως οι επιστολές του αυτοκράτορα. Μια πιο υπεύθυνη μελέτη για αυτό το θέμα μας έχουν υποσχεθεί από καιρό, αλλά μάταια. Οι καιροί αλλάζουν, οι νεκροί αλληλογραφούν με τους ζωντανούς και αλληλούποστηρίζονται και οι ζωντανοί δεν μπορούν να συνεννοηθούν μεταξύ τους¹³. Καιρός για υποθέσεις λοιπόν... Προτρέχοντας και

12. Επισημαίνω και πάλι την ειρωνεία του ŠEVČENKO, *La biographie*, 112, για όλες τις προηγηθείσες αποτιμήσεις. Επίσης ŠEVČENKO, *Levels of Style*, 307, και L. RYDÉN, *Style and Historical Fiction in the Life of St. Andreas Salos*, *XVI. Intern. Byzantinistenkongress, Wien 1981* (= *JÖB* 31/1), 177 και 180-181.

13. Πάντα περιμένομε την έκδοση του *Βίου* από τον ŠEVČENKO, αν και οι τελευταίες πληροφορίες αναφέρουν ότι ασχολείται με μια σημαντική επιστολή που έλαβε από τον Πορφυρογέννητο, *BSI* 52, 1991, 150 σημ. 6. [Πρόκειται για τη μελέτη του ŠEVČENKO, *Re-reading*, σημ. 1. Δεν μπορώ, διαβάζοντάς την, να μην επαναλάβω τα λόγια του Θεοδώρου Κυζίκου ότι *χαρά και λύπη έμερίσατό μου τήν ψυχήν, γλυκύτατε δέσποτα, διεξιόντος τὰ γράμματα*. Λύπη α) γιατί πρόκειται για μετάφραση στην αγγλική και δυσκολεύει τις υφολογικές παρατηρήσεις για την αλληλογραφία του Πορφυρογέννητου, β) γιατί τελικά την έλαβα τόσο αργά και μάλιστα μετά τη συνάντηση για την πεζογραφία της Θεσσαλονίκης και την παρούσα συγγραφή, γ) γιατί υποπιτεύομαι ότι *οὐκ εἰσὶν Κωνσταντίνου τὰ γράμματα* αλλά πλάσμα και *ἰκνῶν ἑτέρων παρακολούθημα*. Θα έλεγα μάλιστα πλάσμα σκυθικόν, ανθρώπου σοφού και πολύπληκτου. Χαρά α) για την πρωτοτυπία της γραφής και το πλήθος των πληροφοριών, β) γιατί επισημαίνει και ο ίδιος ο Πορφυρογέννητος (= Ševčenko) την σπουδαιότητα της αλληλογραφίας του με τον Θεόδωρο, την μελέτη της οποίας θεωρεί προϋπόθεση για κάθε προσέγγιση του αποδιδόμενου σε αυτόν έργου, γ) γιατί μου απαντά τι εννοεί τελικά με το *ὑπό σοῦ και τήν δημηγορίαν μοι σχεδιασθῆναι προέκρινα*, και δ) γιατί υπογραμμίζει την αγάπη του για την *simplicity of scriptural stories*. Πάντως θεωρώ

προλαμβάνοντας την πάντα προσδοκόμενη έρευνα για τον *Βίο Βασιλείου*, καταθέτομε την παρακάτω υπόθεση για την σχέση αυτή, αλλά και τα πρώτα συμπεράσματα που αυτή μας επιτρέπει. Όσο πρόωρα και αν θεωρηθούν τα συμπεράσματα αυτά θα μας επιτρέψουν να επανακάμψουμε στις υφολογικές διακηρύξεις που παραθέσαμε στην αρχή. Εντέλει θα μας βοηθήσουν να ανιχνεύσουμε την όποια σχέση του Πορφυρογέννητου με την Ιστορία ή τις ιστορίες, εξακριβώνοντας τί αντιπροσωπεύουν αυτές και πώς χρησιμοποιούνται ή αξιοποιούνται στα έργα του.

Στον τίτλο του *Βίου Βασιλείου* αναγράφεται ότι: ο εγγονός του Βασιλείου, ο αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος, φρόντισε να συγκεντρωθούν διάφορα διηγήματα ειδικά για τον παππού του και ανέθεσε την συγγραφή *Ίστορικῆς διηγήσεως* του βίου και των πράξεων του Βασιλείου στον γραφέα. Το πλήρες κείμενο έχει ως εξής: *Ίστορικῆ διήγησις τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων Βασιλείου τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως, ἦν Κωνσταντίνος βασιλεὺς ἐν θεῷ Ῥωμαίων, ὁ τούτου υἱωνός, φιλοπόνως ἀπὸ διαφόρων ἀθροίσας διηγημάτων τῷ γράφοντι προσανέθετο*¹⁴. Συγκρίνοντας λοιπόν τον παραπάνω τίτλο με τον τίτλο και το προοίμιο της *Συνέχειας* διαπιστώνομε ότι η συγγραφική διαδικασία του *Βίου* προσομοιάζει με αυτήν των άλλων έργων, αλλά και διαφέρει επίσης αισθητά:

1. Στον *Βίο Βασιλείου* ο Κωνσταντίνος παρουσιάζεται (αναγκαστικά τριτοπρόσωπη αναφορά λόγω τίτλου) να επιλέγει υλικό από διάφορα διηγήματα και να το συγκεντρώνει σε μία ειδική ενότητα με στόχο την συγγραφή ιστορικής διηγήσεως (*ἀπὸ διαφόρων ἀθροίσας διηγημάτων*). Η συνέχεια της αφήγησης είναι πρωτοπρόσωπη, του Κωνσταντίνου¹⁵. Το ίδιο όμως λέγεται τόσο στον τίτλο (*ἡς τὰς*

υπερβολική, με την σειρά μου και εγώ, την σεμνότητα και την αμνησία του Πορφυρογέννητου (= Ševčenko), όταν προσποιείται ότι δεν θυμάται και όταν αρνείται ότι έγραψε ή συμμετείχε σε πολλά έργα που του αποδίδονται. Εκπλήττομαι, εντούτοις, για την εναργέστατη μνήμη του και μου ενισχύεται η πεποίθηση ότι έχει πάντα πολλούς λογαριασμούς να ρυθμίσει με τους Πελοποννησίους και Ελλαδικούς αντιπάλους του, συμπεθέρους του Λακαπνού, όταν θυμάται αίφνης ειδικές λεπτομέρειες αμαρτυρες άλλοθεν, όπως π.χ. ότι η Δανηλίσ ήταν an archontissa of a Peloponnesian Sklavinia και οι ποιμένες του Έλους μιλούσαν σλαβικά με τους δαίμονες. Επιλεκτική μνήμη ή σκυθικές ακρότητες; Λυπάμαι που δεν δίνει εξηγήσεις για την απαγόρευση που μνημονεύει στην αλληλογραφία του με τον Θεόδωρο και έτσι μια πληροφορία που έδωσε ο Odorico στην συνάντησή της Θεσσαλονίκης χωρίς παραπομπή μένει αναξιοποίητη. Τέλος συμπάσχω και κατανοώ την λύπη του για την έλλειψη βιβλίων, αλλά και ανθρώπων με τους οποίους θα μπορούσε να μοιραστεί τα ενδιαφέροντα και την αγωνία του. Όσο κι αν δεν τον σκοτίζει η Ιστορία, τον πληροφορώ ότι δυστυχώς επαναλαμβάνεται].

14. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 211 και σχετική μετάφραση ŠEVČENKO, La biographie, 99.

15. Για τα προβλήματα της σε πρώτο πρόσωπο αφήγησης στον *Βίο Βασιλείου* και τις υποθέσεις για την τριτοπρόσωπη σε μία περίπτωση αναφορά του αφηγητή στον Κωνσταντίνο (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 28210-22), βλ. ŠEVČENKO, La biographie, 99-102 και Π. Α. ΑΓΑΠΗΤΟΣ, 'Η εικόνα του αυτοκράτορα Βασιλείου

καθ' ἕκαστα ὑποθέσεις ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος φιλοπόνως συνέλεξε καὶ εὐσυνόπτως ἐξέθετο¹⁶) ὅσο και στο προοίμιο τῆς *Συνέχειας*, ἀν και ἐδῶ ο γραφέας ἀπευθύνεται στον Κωνσταντῖνο. Στο προοίμιο μάλιστα τῆς *Συνέχειας* ἐπανελημμένως θα γίνει ἀναφορὰ σπιν συνάθροιση γεγραμμένων και προφορικὰ παραδεδομένων (τὰ μὲν ἐκ τῶν γεγραμμένων τὰ δὲ ἐκ τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων συνηθροικῶς), για να ιστορήσεις ὅσα τοῖς πρὸ σοῦ βεβίῶται και να καταστεί ολόσωμος η ιστορία που ἀφήσε ημιτελή ο Θεοφάνης¹⁷.

2. Στον τίτλο τῆς *Συνέχειας* ἀναφέρεται *Χρονογραφία συγγραφείσα ἐκ προστάγματος* (ἢ ἐκ προστάξεως), ἐνῶ στον *Βίο* ἐχομε προσανάθεση στον γράφοντα. Τί να σημαίνει *προσανέθετο* σπιν περίπτωση αὐτή και σε τί διαφέρει ἀπὸ το πρόσταγμα (ἢ τὴν *πρόσταξιν*¹⁸) τῆς *Συνέχειας*. Στον *Βίο* ἀπουσιάζει κάθε ἄλλη ἀναφο-

Α' σπιν φιλομακεδονική γραμματεία 867-959, *Ἑλληνικά* 40, 1989, 307. Ο Αγαππὸς πιστεύει ὅτι η χρήση του τρίτου προσώπου και η ἀσάφεια του τίτλου ἐπιτρέπουν μία σχετική ἐλευθερία στον Κωνσταντῖνο να χειρίζεται διάφορα θέματα κατὰ τὴν ἐξιστόρησή τους. Για τις σε πρῶτο πρόσωπο ἀναφορές στο DAI, βλ. ΞΕΝΚΕΝΚΟ, *Re-reading*, 188 σπμ. 51. Ο Martin Hinterberger πιστεύει κάτι συγγενές με τον Αγαππὸ, ὅτι δηλαδή οι βυζαντινοὶ συγγραφεῖς συνειδητὰ ἐναλλάσσουν τὴν σε πρῶτο πρόσωπο ἀφήγηση με τρίτο-πρόσωπη ὅταν ἀναφέρονται στους εαυτοὺς τους, *Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings, Symbolae Osloenses* 73, 1998, 35.

16. Ο τίτλος τῆς ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3: *Χρονογραφία συγγραφείσα ἐκ προστάγματος Κωνσταντῖνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογεννήτου δεσπότου, υἱοῦ Λέοντος τοῦ σοφωτάτου δεσπότου καὶ αὐτοκράτορος... ἀρχομένη ὅπου ἔληξε Θεοφάνης... τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ υἱοῦ Θεοφίλου τοῦ κουροπαλάτου, ἦγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου. Τῶν δὲ καθ' ἕκαστα τὰς ὑποθέσεις ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος φιλοπόνως συνέλεξε καὶ εὐσυνόπτως ἐξέθετο...* Ο J. SIGNES-CODOÑER, *El periodo del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus*, Amsterdam 1995, 3-4 και σκόλια 4-12, 683-685, δημοσιεύει τον τίτλο και τις διορθώσεις στο Προοίμιο τῆς *Συν. Θεοφ.* ἀπὸ τὴν ἀναμενόμενη ἐκδοση του Ξενκένκο. Ἀναδημοσιεύομε τον τίτλο υπογραμμίζοντας τις συμπληρώσεις και διορθώσεις: *Χρονογραφία συγγραφείσα ἐκ προστάξεως Κωνσταντῖνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογεννήτου δεσπότου ἡμῶν, υἱοῦ Λέοντος τοῦ σοφωτάτου δεσπότου καὶ ἀσιδίου ἡμῶν βασιλέως ἀρχομένη ἔνθεν κατέληξεν ὁ κατὰ γένος προσήκων τῷ βασιλεῖ μακαρίτης Θεοφάνης ὁ τῆς Σιγριανῆς, ἦγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ ἐξ Ἀρμενίας ἧς τὰς καθ' ἕκαστα ὑποθέσεις ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος φιλοπόνως συνέλεξε καὶ εὐσυνόπτως ἐξέθετο πρὸς εὐκρινῆ τῶν μετέπειτα δόλωσιν.* Η προδημοσίευση αὐτή ἀναπαράγεται ἀπὸ τον Th. PRATSCH, *Untersuchungen zu De Thematibus Kaiser Konstantins VII. Porphyrogennetos, Varia V*, Βόννη 1994 [Poikila Byzantina 13] 19. Βλ. ἐπίσης τα σκόλια του J. SIGNES-CODOÑER, *Constantino Porfirogéneto y la fuente común de Genesio y Theophanes Continuatus I-IV, BZ* 86-87, 1993/1994, 331-332.

17. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 4-5. Βλ. και τὴ χειρόγραφη παράδοση: *ἐκ τῶν γεγραμμένων σποράδην τισί, SIGNES-CODOÑER, El periodo del segundo iconoclasmo*, 4 και σκόλιο, σελ. 7.

18. Ἀντὶ *προστάγματος* ο De Boor δίνει και *προστάξεως*: ΞΕΝΚΕΝΚΟ, *La biographie*, 125. Πρβ. και *Περὶ βασιλείου τάξεως*, ἐκδ. REISKE (CSHB), I, 45618-19: *οὗτος γὰρ ὁ μάγιστρος* (δὴλ. ο Κατάκυλας) *περὶ τούτων ἐγγράφως διέθετο ἐκ προστάξεως Λέοντος*, και HALDON, *Three Treatises*, κείμ. C, 94-96,

ρά *διακονίας χειρὸς* ή όποια άλλη διευκρίνιση για τον ρόλο του γραφέως, εκτός από αυτήν της προσανάθεσης στον τίτλο και τούτο καθιστά την σχέση του Πορφυρογέννητου με τον γράφοντα αδιασάφηση.

3. Η σε πρώτο πρόσωπο αφήγηση του *Βίου* και ο αυτοβιογραφικός χαρακτήρας πολλών σημείων αποκλίνει από τις αντίστοιχες πρωτοπρόσωπες αποστροφές-πλαίσια του *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* και *Περὶ βασιλείου τάξεως*. Αν και τούτο οφείλεται στο διαφορετικό είδος του λόγου και στην διαφορετική αξιοποίηση του ίδιου υλικού, αυτή η τελευταία διαπίστωση μας εξωθεί σε μια παρακινδυνευμένη υπόθεση που βλέπει ως υποβολέα τον ρόλο του αυτοκράτορα για το σύνολο του *Βίου*, χωρίς να αποκλείονται και οι εγκρινόμενες παρεμβάσεις του γραφέα ή του μεταγενέστερου συντάκτη κατά την συγγραφή. Αν π.χ. στα βιβλία της *Συνέχειας* ή στα άλλα έργα ο Πορφυρογέννητος άφηνε την συγγραφή ή την σύνθεση στους συνεργάτες του, αφού προηγουμένως όριζε στόχους και πλαίσιο και τους εγχείριζε το υλικό ή ακόμη τους εξιστορούσε επιλεκτικά ορισμένα περιστατικά, αντίθετα στην περίπτωση του *Βίου* έχω την εντύπωση ότι υπαγορεύει, όπως έπρατε δηλαδή στις επιστολές του. Αλλά και τότε ακόμη η συμβολή του *γράφοντος* θα μπορούσε να θεωρηθεί πολύ μεγαλύτερη από μια απλή καταγραφή όσων άκουγε να του ιστορεί, να του απαγγέλλει ο αυτοκράτορας. Χρησιμοποιούμε εσκεμμένως το ρήμα *ἀπαγγέλλω* που, παρά τις ρητορικές του καταβολές, η χρήση του στον *Βίο* πιθανόν οδηγεί στην λύση του προβλήματος. Υποβάλλει συν τοις άλλοις μια πρακτική γνώση και διαδεδομένη και που μαρτυρείται κατά τρόπο ανέλπιστα διαφωτιστικό από τον ίδιο τον Πορφυρογέννητο και μάλιστα για κείμενα που δεν προϋποθέτουν κανενός είδους οργάνωση, προγραμματισμό ή ερανισμό. Σ' αυτήν, λοιπόν, την δευτέρου τύπου συνεργασία με τους γραφείς του (πρώτου τύπου θεωρούμε αυτήν της *Συνέχειας* και των άλλων έργων) ο αυτοκράτορας διηγείτο απλώς, ιστορούσε, υπαγόρευε ανάλογα κατά τρόπο απλό, καθημερινό (αυτόν που πιθανώς αλλού ονομάζει σόλοικο και αγροίκο και σχετιζόμενο με ό,τι *φαῦλον και οὐ λαμπρόν*¹⁹) ή κατά τρόπον υψηλόν και λόγιο (όπως αυτός εξελάμβανε το υψηλόν ύφος), ο δε γράφων υπηρετούσε και διεκπεραίωνε τις όποιες υφολογικές, συγγραφικές ή επιστολογραφικές επιδιώξεις και απαιτήσεις του ιστορητή, αφηγητή ή υποβολέως.

Δυστυχώς το θέμα αυτό δεν είναι εύκολο να διευκρινισθεί επαρκώς. Το δε *γράφοντι προσανέθετο* του τίτλου στον *Βίο Βασιλείου* ίσως συνεχίσει να θεωρεί-

στίχοι 27-28, και παρατηρήσεις, σελ. 181. Πρβλ. επίσης πιο πάνω σημ. 16 και SIGNES-CODONER, Constantino Porfirogéneto, 331-332.

19. Πρόκειται, βέβαια, για χαρακτηρισμούς γεγονότων πρβλ. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 415-17: *ἱστορεῖς δὲ αὐτός... ὅσα τοῖς πρὸ σοῦ βεβίωται, κἄν ἀποχρώντως ἔχωσι τὸ φαῦλον και οὐ λαμπρόν.*

ται αδιασάφητο²⁰. Χωρίς να υποτιμούμε τη δυσκολία που παρουσιάζει το πρόβλημα, προχωρούμε σε ένα συσχετισμό που μάλλον προτείνεται για πρώτη φορά. Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι η διαδικασία συγγραφής του *Βίου* θα μπορούσε να συσχετισθεί μερικώς με την αλληλογραφία του Πορφυρογέννητου. Υπάρχει μάλιστα μια αναφορά στην αλληλογραφία του με τον Θεόδωρο Κυζίκου που φωτίζει πολλές πλευρές της αδιασάφητης αυτής διαδικασίας. Η αναφορά αυτή δεν έχει χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα, όσο γνωρίζω, και πάντως όχι με την οπτική που εμείς προτείνουμε.

Τα γράμματα

Η αλληλογραφία του Πορφυρογέννητου με τον Θεόδωρο Κυζίκου αποτελεί το μόνο έργο του αυτοκράτορα το οποίο δεν έχει αμφισβητηθεί ακόμη και θεωρείται απολύτως προσωπικό προϊόν (προσωπική αλληλογραφία εξάλλου). Αν για όλα τα άλλα έργα υπάρχει ένα επιτελείο με τους γραφείς, ανωνύμους ή επωνύμους, που αναλαμβάνουν να συνθέσουν, να γράψουν, να αντιγράψουν ή τέλος πάντων να συνεργαστούν με τον Κωνσταντίνο, στην αλληλογραφία του βέβαια δεν χρειάστηκε κάτι αντίστοιχο. Η επιστολογραφία αυτή χρονολογείται στο διάστημα 941-945²¹, μόλις δηλαδή πέντε, τουλάχιστον, χρόνια πριν από την σύνταξη των μεγάλων έργων που αναφέραμε πιο πάνω. Στις επιστολές διαπιστώνεται, εκτός από την πικρία του παραγκωνισμένου γιου του Λέοντα και νόμιμου δικαιούχου του θρόνου, η αβελανόπιτα της οψιμάθειας και ομολογείται η γραμματική ένδεια. Είναι πολύ δύσκολο, αν όχι απίθανο, οι αγροικικές του ομολογίες να ερμηνευθούν μόνον ως ρητορικές υπερβολές ή γυμνάσματα λόγου. Μάλλον εύκολα ανιχνεύεται και στοιχειο-

20. Όπως και πιο πάνω υιοθετούμε τον όρο *αδιασάφητο* του HUNGER, *Literatur* I, 340 σημ. 56 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 144 σημ. 56): «Αυτό τό γράφειν κατ' έντολίν τοῦ αυτοκράτορα μένει πάντως καί ἐδῶ ἀδιασάφητο». Ο ŠEVČENKO (ό.π., 99 και 106) καταλαβαίνει και μεταφράζει για το *πρόσταγμα* και *τῶ γράφοντι προσανέθετο* αντιστοίχως, sur l'ordre de Constantin και narration historique... qui fut présentée à l'auteur par Constantin. Οι κατά λέξη μεταφράσεις και πάλι δεν διασαφηνίζουν τα πράγματα. Επισημαίνω μια κάποια ομοιότητα της συγκεκριμένης προσανάθεσης του *Βίου* με τα αναφερόμενα στο τέλος του πρώτου βιβλίου του αποδιδόμενου στον Πορφυρογέννητο έργου *Συλλογή τῆς περί ζῶων ἱστορίας*, όπου σύμφωνα με τον LEMERLE, *Humanisme*, 272-273, αποκαλύπτεται ότι πραγματικός συγγραφέας δεν είναι ο Πορφυρογέννητος, ο οποίος το ανέθεσε σε άλλους να το συντάξουν: *ἀναγραφῆς ἀξιώσας ἀναθήσομαί σοι*.

21. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 57-61. ŠEVČENKO, *Re-reading*, 176. Για τις νέες προσεγγίσεις της βυζαντινής επιστολογραφίας, P. HATLIE, *Redeeming Byzantine Epistolography*, *BMGS* 20, 1996, 213-248.

θειείται με ασφάλεια το δέος του Πορφυρογέννητου απέναντι στους επαρκείς σοφούς και θεράποντες των Μουσών. Σε κάθε ευκαιρία, αποτεινόμενος στον Θεόδωρο, είτε για να τον ευχαριστήσει για τα χόρτα του βουνού και το κρασί που του έστειλε είτε για να του εκφράσει την αγάπη και την ευγνωμοσύνη του, δεν παραλείπει να αναφερθεί στην ανεπάρκειά του, την οποία βεβαίως δικαιολογεί κατά τρόπο συγκεκαλυμμένο, αλλά αρκετά εύκολο για να γίνει αντιληπτή η στόχευσή του. Θα μπορούσε όντως η ομολογία της αγροικίας του να θεωρηθεί ρητορικό σχήμα, αν δεν διαθέταμε και τις απαντήσεις του φίλου του. Ο Θεόδωρος μοιάζει να συμφωνεί και κατά τρόπο σκανδαλώδη να φέρνει σε δύσκολη θέση τον Πορφυρογέννητο, πράγμα που δεν έλαβαν υπόψη τους ο Lemerle και όσοι άλλοι μιλούν για προσποιστές ομολογίες άγνοιας και ρητορικές υπερβολές²². Γράφει λοιπόν ο Κωνσταντίνος: *τῆ ἀγροικίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ συναυξόμενοι καὶ παρὰ βραχὺ συγγηράσαντες, ἐπιδεεῖς τῶν λογιωτέρων ἐσμέν καὶ παρ' ἐκείνων τὰ λογικὰ ἡμῶν προσγίνεσθαι ἐξαιτούμεν ἐπιτήδεια*. Συγκρατούμε λοιπόν την σπουδαιότατη ομολογία ότι από τους λογιωτέρους τὰ λογικὰ ἡμῶν προσγίνεσθαι ἐξαιτούμεν ἐπιτήδεια. Αμέσως μετά προβάλλει μια πρώτη δικαιολογία, γιατί καθυστερεί στην αλληλογραφία του, όπου τὸ δέος των λογιωτέρων συνδυάζεται με την δική του δυστυχία: *ὀκνηρότεροι πρὸς τὸ ἐπιστέλλειν τοῖς φιλιτάτοις ἐσμέν, μάλιστα τοῖς λογιωτέροις καὶ εἰς ἄκρον πεπαιδευμένοις καὶ γὰρ διὰ τὰ ἐπισυμβάντα ἡμῖν σχέτλια, ἃ μὴδὲ λέγειν δυνάμεθα, τέως τὸ βαρβαρίζειν καὶ σολοικίζειν ῥαδίως ἐμάθομεν, τοιούτων οἴμοι δυστυχίσαντες τῶν διδασκάλων τε καὶ καθηγητῶν*. Και παρακάτω: *Σύγγνωθι τοίνυν περὶ τῆς ἀμουσίας ἡμῶν καί, εἴ τι σόλοικον ἢ βάρβαρον ἔγκειται τῇ ἡμετέρᾳ γραφῇ, μὴ ἡμᾶς αἰτίαση, ἀλλὰ τὸν αἴτιον καὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων τρόπων κακῶν. Ὁ γὰρ παρῶν οὗτος καιρὸς, τῶν σοφῶν ἐνδεεὴς τυγχάνων καὶ τῷ τῆς ἀμαθίας γνόφῳ οἴονεϊ καλυπτόμενος, ἔδειξε καὶ ἡμᾶς τε ἀγροίκους τῷ ὄντι καὶ ἀναλφάβητους²³*. Αναμφίβολα το βάρβαρον και αναλφάβητον αποτελούν υπερβολές που θεωρούμε όμως ότι περι-

22. LEMERLE, *Humanisme*, 269 (ελλ. μτφ., 243).

23. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 317-318, VIII 1, και LEMERLE, *ό.π.* Με τα ίδια ακριβώς λόγια ο Κωνσταντίνος μονότονα επανέρχεται σε άλλες του επιστολές, εμμονή που αν δεν αποτελεί αξιόπιστη μαρτυρία μιας άμουσης πραγματικότητας, όπως πιστεύουμε, πρόκειται για άμουση ρητορική επανάληψη, οπότε ενισχύεται και πάλι η πρώτη διαπίστωση (DARROUZÈS, *Épistoliers*, 321-322, VIII 5): *Τὸ δὲ μὴ συχνῶς ἐπιστέλλειν οὐκ ἄλλο τι τὸ κωλύον ἡμᾶς ἢ ἡ συγγηράσασα ἡμῖν ἀπαιδευσία καὶ ἀμουσία· ἀναλφάβητοι γὰρ τῷ ὄντι ἡμεῖς καὶ μουσικοῦ κρατῆρος παντάπασι ἄγευστοι, διὰ τὰς σειρὰς τῆς ἀγροικίας καὶ ἀμαθίας οἴονεϊ περισιγγόμενοι, ὀκνηρότεροί πως πρὸς τὸ γράφειν καθιστάμεθα καὶ μάλιστα πρὸς οὕτω λόγιον ἄνδρα σόλοικα καὶ ἐπιλήψιμα καὶ βάρβαρα ἐπιστέλλειν*. Τέτοια άμουση επανάληψη των ίδιων ακριβώς εκφράσεων της επιστολής αρ. 1 θυμίζει δάνειο από εγχειρίδιο αλληλογραφίας και μαρτυρεῖ ἔλλειψη ενδιαφέροντος και ικανότητας. Σ' αυτήν ακριβώς την επιστολή στην οποία γίνεται και υπαινιγμός της

γράφουν μια κατάσταση πραγματικής αμαθίας και αμουσίας, τουλάχιστον όπως την βίωσε και συνεχίζει να την βιώνει ο Κωνσταντίνος στην αλληλογραφία του και την συντηρεί και σε άλλα έργα του επιτελείου του²⁴. Προκαλεί πάντως την απορία, μετά τέτοιου είδους αμφιλεγόμενες (έστω ρητορικές) ομολογίες αναλφαβητισμού, πώς ο Θεόδωρος στην απάντησή του ζητά να μάθει αν ο ίδιος ο Κωνσταντίνος γράφει τα γράμματα! Αλλά με αυτό θα ασχοληθούμε εκτενέστερα παρακάτω. Και πάλι σε άλλη επιστολή ο Πορφυρογέννητος ομολογεί ότι *εἰ... καὶ τοὺς ἑμοὺς ποθεῖς ἀμούσους*

επίθεσης των Ρώσων, ο LEMERLE (*Humanisme*, 269 σημ. 7 και ελλ. μτφ. 429 σημ. 7) βλέπει «το κουρασμένο ύφος ενός επιτηδευμένου, που ούτε οι πιο σοβαρές καταστάσεις δεν τον αποσπούν από τη μαγία του». Μα ακριβώς αυτή η μαγία, η οψιμαθής ρητορική επιτήδευση κατά τον Lemerle, θεωρούμε ότι είναι αποκαλυπτική και πολύ ενδιαφέρουσα, όχι μόνο για την πηκτική προσωπογραφία του ανθρώπου, αλλά για τα αίτια που την προκάλεσαν και κυρίως για τους όποιους λόγους ανεπάρκειας ή αδυναμίας που την συντηρούν και την προβάλλουν.

24. Τη μαγία εναντίον του αγροικικού του περίγυρου και της περιβάλλουσας απαίδευσης την συναντούμε επίσης στο Προσίμιο της ΣΥΝ. ΘΕΟΦ. (44-6): *τινές διεντηνοχέναί ἐσπουδάκασι τῶν πολλῶν κατ' οὐδέν, ὅτι μὴ λόγου σύντροφοι ἀλλ' ἀγροικίας γεγονάσι κατεντρύφημα* και στα λεγόμενα για τον *ἀγράμματον καὶ ἰδιώτην* Ρωμανό Λακαπνῆ που για τα «σκυθικά» του *ζῶν ἀνειδίσθη ...καὶ διεβλήθη καὶ ἐμισήθη*, βλ. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, κεφ. 13147-175. Προκαλεί πάντως έκπληξη ότι στην νέα έκδοση του HALDON, *Three Treatises*, 182, η αρνητική κρίση του Πορφυρογέννητου για την συγγραφή του Κατάκυλα και η προσπάθειά του για γλωσσική διόρθωση εκλαμβάνονται ως αντίφαση με όσα αναφέρει περί απλοϊκού λόγου και κοινής, καθωμιλημένης απαγγελίας του στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, κεφ. 1. Πολύ πιο πριν ο LEMERLE (*Humanisme*, 273-274 και ελλ. μτφ., 247-248) θεώρησε τα αναφερόμενα για τον Κατάκυλα ως «ένα εξαιρετικό παράδειγμα για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε στα περισσότερα έργα που φέρουν το όνομα του Πορφυρογέννητου, και για το πνεύμα που τα ενέπνευσε». Αν δεχθούμε την άποψη που θέλει συμπλεγματικό τον συγγραφέα τους και ο οποίος κατά συνέπεια κατακρίνει αυτά που θεωρεί ότι τον αφορούν, τον αδικούν η τον μειώνουν, τότε η κριτική στον Κατάκυλα πρέπει να εξετασθεί μόνο σε σχέση με τις αγροικικές ομολογίες της επιστολογραφίας του Κωνσταντίνου. Αν τελικά, όπως ο Haldon πιστεύει και μας πείθει, το κείμενο Γ (C) είναι έργο του Πορφυρογέννητου (έστω του επιτελείου του), τότε υπάρχουν στο επίμαχο σημείο ενδείξεις που ενισχύουν αυτήν την άποψη: ομοιότητες με την αλληλογραφία του Πορφυρογέννητου την οποία όμως ο εκδότης δεν έλαβε υπόψη του. Ενδιαφέρον λοιπόν έχει αυτό που ομοιάζει και όχι μόνον ό,τι αντιφάσκει. Αλλά αν, όπως θα δούμε παρακάτω, κάποιος γραφέας με πιθανόν συγγραφικό ρόλο, βρίσκεται πίσω από τις επιστολές, γιατί να μην υποιεθεί το ίδιο και για το κείμενο C; Ό,τι λοιπόν καταλογίζει ο Πορφυρογέννητος στον εαυτό του, υποτίθεται ότι το βρίσκει στον Κατάκυλα και σκοπεύει να το διορθώσει. Εντυπωσιάζει η ομοιότητα ορισμένων εκφράσεων με τις αντίστοιχες των επιστολών: *Ἑλληνικῆς ἀμέτοχος ὁ μάγιστρος ἦν, πολλὰ βάρβαρα τε καὶ σόλοικα καὶ ἀσυνταξίας ἢ τούτου συγγραφῆ περιεῖκεν*. Επίσης, *ἀλλ' ἐν τῷ ἀμοιρεῖν αὐτόν, ὡς ἔφαμεν, παιδείας Ἑλληνικῆς καὶ ἢ τούτου συγγραφῆ μᾶλλον ὑπῆρχεν ἐπισφαλῆς καὶ ἐπιλήψιμος*, HALDON, *Three Treatises*, κείμενο C, 9630-34. Για το σχολιασμό των αποσπασμάτων αυτών βλ. Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Ελλαδικά παραμύθια και ελαδική παραμυθία στο Βυζάντιο του 10ου αι., Ελιά και Λάδι. 4ο Τριήμερο Εργασίας Καλαμάτα 1993*, Αθήνα 1996, 121-150 και μάλιστα 145-146.

καὶ ἀνδρῆς καὶ σολοίκων πλήρεις λόγους... τρέμομεν καὶ ὠχρῶμεν... πρὸς τὴν σὴν θεοφίλειαν ἐπιστέλλοντες· σοφὸν γὰρ σε οὕτω γινώσκοντες καὶ σοφῶν ἐπέκεινα καὶ τὴν ἡμετέραν ἀγροικίαν ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι, ὀκνηρότεροι καὶ πρὸς τὰς καθημερινὰς γινόμεθα γραφάς. Καὶ γὰρ τοῖς βαρβάροις καὶ βαρβάρων ἀγριωτέροις καὶ Σκυθῶν ἀμουσιτέροις συμμένοντες... τάχα εἰς τὴν ὀνώδη μεταθῶμεν, ὡς ὄρᾳς, φύσιν, ὀγκᾶσθαι μᾶλλον μαθόντες ἢ τι τῶν ἐπαινουμένων φθέγγεσθαι²⁵. Σίγουρα υπάρχει μεγάλη δόση υπερβολῆς στην περιγραφόμενη αγροικία και εκβαρβάρωση. Ὅμως τί να υποθέσει κανείς για την απάντηση του Θεοδώρου που όχι μόνο συμφωνεῖ, ἀλλὰ υπερθεματίζει, ἐπισημαίνοντας ὅτι παρ' ὅλα αὐτὰ Θεοῦ χάριτι καλὰ τα καταφέρνεις: ἔκ φόβου τινός σοι γράφοντι καθίσταμαι αἴτιος, δεδοικότι τὴν ἐκ τῆς μακρᾶς συνδιαπίτσεως οἶον ἀποβαρβάρωσιν... οἶδα σαφῶς ὅτι, εἰ καὶ τῷ ἀνθρωποκτόνῳ φθόνῳ καὶ τῇ βασκάνῳ ἐπηρείᾳ, οἴμοι, δαπιλῶς τοῦ τῶν μουσῶν οὐ κατετρύφησας γάλακτος, ἀλλ' ὅμως τῇ οὐρανίῳ καὶ θείᾳ δρόσῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀρδευθεῖσά σου ἡ ψυχὴ κρείττω καὶ σοφῶν καὶ νομικῶν καὶ γραμματείων Θεοῦ χάριτι καὶ φθέγγεται καὶ φρονεῖ²⁶. Κατόπιν αὐτῶν ἔχομε ἀραγε χρεια ἀλλῶν ἀποδείξεων, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος παραδέχεται καὶ δηλώνει (γνωρίζει πολὺ καλὰ)

25. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 323–324, VIII 7. Θεωρῶ ὅτι ἡ υπερβολὴ αὐτῆ, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐκφραζόμενη δυσἀρέσκεια καὶ περιγραφόμενη πραγματικότητα, εἶχε κατανήσει κάτι σαν λογοτεχνικός συρμός στα μέσα τοῦ 10ου αἰ. Εἶχε ὡς στόχο τὸν Λακαπνὸ καὶ τοὺς συνεργάτες του καὶ κυρίως τοὺς γαரசδοειδεῖς Ἑλλαδικούς στο σύνολό τους. Στὴ μελέτη μου γιὰ τοὺς Ἑλ(λ)αδικούς (βλ. τὴν ἀμέσως προηγούμενη σημείωση) ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Νικήτα Μαγίστρου, τὰ λεγόμενα τοῦ Πορφυρογέννητου καὶ ἡ ποίηση τοῦ Γεωμέτρη μας πληροφοροῦν γιὰ τὸν συρμὸ αὐτό. Οἱ σκοπιμότητες τῆς υπερβολῆς στα ἔργα τους καὶ οἱ λόγοι ποὺ τὶς υπαγορεύουν ἀμβλύνουν τὶς προταθείσες «σκυθικὲς» ἀκρόπτες καὶ ἐρμηνεῖες δυσφημιστικῶν χωρίων σχετικῶν με τοὺς Ἑλλαδικούς καὶ τὴν Πελοπόννησο. Ὅμως καὶ σε αὐτὴν ἀκόμη τὴν περίπτωση, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀμουσία τοῦ Πορφυρογέννητου, μὴ ἀδιαμφισβήτητη (σλαβικὴ ἢ ἀμουση) πραγματικότητα ἐπέτρεψε συνειδητὲς υπερβολὲς καὶ ἀκρόπτες, ἡ δὲ ἀλήθεια ἴσως βρίσκεται κάπου ἀνάμεσα στὴν ἀπόρριψη τῆς υπερβολῆς καὶ στὴν ἀποδοχὴ τῆς. Πάντως στὸν 10ο αἰ. πιστεύω ὅτι ἐπανακάμπτει φιλολογικὰ ὁ «βάρβαρος» καὶ υπογραμμίζεται ὁ «αγροίκος», σταθμίζονται δὲ στα μέτρα τῆς ἐλληνοιστικῆς καὶ πρωτοβυζαντινῆς ἐπιστολογραφικῆς παράδοσης. Περίπου τέσσερις αἰῶνες ὁ βυζαντινὸς ἀνθρώπος τὸν ἐπέστη καὶ στὸν 10ο αἰ. ἐλέγχοντάς τὸν πλέον ἔχει τὴν πολυτέλεια νὰ τὸν «κρησμοποιεῖ» ὡς μοτίβο, καταδικάζοντας τὴν σκυθικὴ αγροικία καὶ ἐκβαρβάρωση ποὺ θεωρεῖ ὅτι τοῦ ἔχει προσκομίσει.

26. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 324–325, VIII 8. Ὅτι δὲν πρόσφεραν με τὸ γάλα τους οἱ Μούσες, συνεπῶς τὴν ἐλληνικὴ παιδεία, ἀναπληρώθηκε ἀπὸ τὴν δρόσο τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ ἀντιθετικὸ ζεύγος ἐλληνικὴ παιδεία καὶ Θεοῦ χάρις τῆς ἀπάντησης τοῦ Θεοδώρου θεωρῶ ὅτι ὡς κοινὸς τόπος τῆς ἐποχῆς ἔτυχε τῆς πλήρους ἀποδοχῆς τοῦ Πορφυρογέννητου καὶ τοῦ χρησίμωσε στὸ πορτρέτο γιὰ τὸν Βασίλειο στὸ Βίβ, ἀλλὰ καὶ στὴν κριτικὴ τοῦ στὸν Κατάκυλα. Ἡ ἀντίθεση θείας χάριτος καὶ παιδείας στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἔχει συσχετισθεῖ με ἀνάλογες ἀναφορὲς καὶ στα ὑπόλοιπα ἔργα. Ἀπλῶς ὁ LEMERLE, *Humanisme*, 274 (ἐλλ. μφ., 248), παρατηρεῖ ὅτι στὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὸν Κατά-

ότι ο Κωνσταντίνος δεν βύζαζε τις Μούσες; Συνεχίζει δε χρησιμοποιώντας τα ίδια τα λόγια του Πορφυρογέννητου λέγοντας κατά τρόπο που ξενίζει τον σημερινό αναγνώστη, ότι ανάμεσα στα γαϊδούρια που γκαρίζουν ή καλύτερα ανάμεσα στα θηρία που ορύνονται... εσύ διαλάμπεις. Και τον προτρέπει, σε ελεύθερη μετάφραση: «μη φοβάσαι λοιπόν και μη διστάζεις να μου γράφεις, γιατί και αγαπτά και καλοδεχούμενα και χωρίς λάθη είναι τα γράμματά σου»²⁷. Η επιφοίτηση του αγίου Πνεύματος, το οποίο πανσόφους τους αλιείς ανέδειξε, βοηθά και στην περίπτωση αυτή τον παραγκωνισμένο αυτοκράτορα! Ο Θεόδωρος ουσιαστικά χρησιμοποιεί μια θέση γνωστή επίσης από επιστολή, αυτή του Φωτίου προς τον Γεώργιο Νικομηδείας με θέμα τον χαρακτήρα του λόγου στις Επιστολές του αποστόλου Παύλου: *χάρις ἄνωθεν ἐνήργει, οὐ τέχνη... τὸ μηδὲν αὐτῆς ἀνάξιον φθέγγεσθαι τοὺς ὑπηρέτας... σοφίας ῥήματα φθέγγεται, οὐδ' ὡς ἀγράμματος βάρβαρα*²⁸. Ένας ιεράρχης, λοιπόν, δεν θα μπορούσε να απαντήσει ευστοχότερα και διπλωματικότερα σε κάποιον που τον βομβαρδίζει συνεχώς με την αγροικική του γκρίνια. Κι όταν μάλιστα γνωρίζει πως κάποιος άλλος μεσολαβεί και γράφει τα γράμματα του φίλου του. Το *ἀλλ' ὅμως* εισάγει κατά την άποψή μου μια διπλωματικότητα πρόταση με δύο επίπεδα άνάγνωσης, άποδοχής και συνάμα άπόρριψης των λεγομένων του Πορφυρογέννητου.

Ο εκδότης των επιστολών προσέγγισε το θέμα περίπου ψυχαναλυτικά και θεώρησε ότι οι κακοτυχίες και ο παραμερισμός του Κωνσταντίνου από τον Λακαπννό προβάλλονται ως δικαιολογία για την μειονεκτική θέση του Πορφυρογέν-

κυλα «ο Πορφυρογέννητος αντιπαραθέτει με αφέλεια την αρετή και την ευλάβεια από τη μια και την αμάθεια και την απαίδευσία από την άλλη, για να εκτιμήσουμε ως ποιο βαθμό το επεξεργάστηκε ή μάλλον, το πιθανότερο, έδωσε εντολή να το επεξεργαστούν». Περισσότερο όμως συμφωνούμε με τις άποψεις του Haldon που παραπέμπει και στα σχετικά ανάλογα του Κεκαυμένου, HALDON, *Three Treatises*, 46, σημ. 22 και 182. Τα επίμαχα αποσπάσματα για τον Κατάκυλα έχουν ολόκληρα ως εξής (HALDON, *Three Treatises*, κείμενο C, 9630-34): *Ἄλλ' ἐπεὶ μούσης Ἑλληνικῆς ἀμέτοχος ὁ μάγιστρος ἦν, πολλὰ βάρβαρα καὶ σόλοικα καὶ ἀσυνταξίας ἢ τούτου συγγραφῆ περιείχεν, εἰ καὶ ὁ ἄνθρωπος θεοσεβῆς καὶ ἀνὴρ ἐπιθυμῶν ἦν τῶν τοῦ πνεύματος, ὡς ἔδειξεν ὁ αὐτοῦ βίος. ἀλλ' ἐν τῷ ἀμοιρεῖν αὐτόν, ὡς ἔφαμεν, παιδείας Ἑλληνικῆς καὶ ἢ τούτου συγγραφῆ μάλλον ὑπῆρχεν ἐπισηφελῆς καὶ ἐπιλήψιμος, ὅμως ἐπαινετὴ καὶ ἀληθῆς τῷ θεοσεβῆ εἶναι τὸν ἄνδρα καὶ ἐνάρετον. Ἄραγε τὸ ἐπιλήψιμος, ὅμως ἐπαινετὴ κατάγεται ἀπὸ τις ἀπόψεις τοῦ Θεοδώρου τοῦ τῶν μουσῶν οὐ κατειρύφης γάλακτος, ἀλλ' ὅμως τῇ οὐρανίῳ καὶ θεῷ δρόσῳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος; Βέβαια στην πρώτη περίπτωση ο Πορφυρογέννητος διαπιστώνει και άμουσία και θεοσέβεια, ενώ στην δεύτερη ο Θεόδωρος χρησιμοποιεί την θεία χάρη για να εξορκίσει την άμουσία. Στη βάση της η ιδέα παραμένει πάντα ίδια.*

27. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 325, VIII 8: *καὶ μέσον τῶν ὀγκωμένων ὄνων, μάλλον δὲ τῶν ὠρυομένων θηρίων, τῇ θεοσόφῳ καὶ συνέσει καὶ γλώσσει καὶ φωνῇ διαλάμπεις αὐτός· διὰ τοῦτο φίλταται καὶ ἀσπασταὶ καὶ οὐ μεμπταὶ αἱ προσφωνήσεις σου.*

28. ΦΩΤΙΟΣ, *Ἐπιστολαὶ καὶ Ἀμφιλόχεια*, έκδ. Β. LAOURDAS, L.G. WESTERINK, τόμ. II, επιστολή 16588-110.

ντου, πολιτική και μορφωτική. Τα παράπονά του, πιστεύει, δεν στερούνται μιας κάποιας ρητορείας χαρακτηριστικής σε αυτό το είδος των αγροικικών επιστολών, όπου ο γράφων προκαλεί ουσιαστικά με τα γραφόμενά του τον παραλήπτη να διαμαρτυρηθεί, να δείξει την έκπληξή του, να θαυμάσει και να επαινέσει²⁹. Η τεχνική αυτή βεβαίως διαπιστώνεται και στην υπό εξέταση αλληλογραφία, όμως εδώ ο Θεόδωρος επί πλέον συμφωνεί με τον Πορφυρογέννητο όσον αφορά την αγροικία που περιβάλλει, αλλά και χαρακτηρίζει τον φίλο του. Αυτό ακριβώς το σημείο χρήζει ερμηνείας. Η διαφωνία, η έκπληξη, ο έπαινος και ο θαυμασμός για τα δίθθεν αγροικικά γραφόμενα όντως αποτελούν χαρακτηριστικά της επιστολογραφικής τεχνικής. Εδώ όμως δεν υπάρχει διαφωνία ή αναίρεση, αλλά τα λεγόμενα του Πορφυρογέννητου θα τύχουν της διακριτικής αποδοχής από τον Θεόδωρο στην απάντησή του. Η αποδοχή της εκβαρβάρωσης, της αμουσίας, του αναλφαβητισμού συνοδεύονται επί πλέον με παρηγορία, συμπάθεια και συγκατάβαση που όλα μαζί στην διπλοκή τους δεν νομίζω ότι αποτελούν απαντητικά στοιχεία της τεχνικής αυτής. Η ανάμιξη της επιφοιτήσεως του αγίου Πνεύματος είναι αποκαλυπτική, όταν μάλιστα αντιπροτείνεται από τον Θεόδωρο ως ερμηνεία των συγγραφικών επιδόσεων του στερημένου παιδείας Κωνσταντίνου. Η στάση λοιπόν του Θεοδώρου μας επιτρέπει να απομακρυνθούμε από την αποτίμηση του Lemerle που θεώρησε τα αναφερόμενα από τον Πορφυρογέννητο ως ρομαντικά γυμνάσματα και μεγαλοστομίες οφισμαθούς που αυτοδιαφεύδεται. Συμφωνούμε περισσότερο με την άποψη του εκδότη που βλέπει στις επιστολές του Κωνσταντίνου, εκτός από την αγροικική ρητορεία, και ένα σύμπλεγμα κατωτερότητας (*un complexe d'infériorité*)³⁰.

29. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 60. Ο HUNGER, *Literatur I*, 228 (ελλ. μτφ., τόμ. 1, 341), βρίσκει τις επιστολές υπερβολικές και δίνει αρκετά παραδείγματα του είδους αυτού, το οποίο αντιμετωπίζει ως εκβαρβαρισμό την εξορία ή και μόνο την απομάκρυνση από την πολυτέλεια της πρωτεύουσας. Βλ. επίσης τα σχετικά περί εξορίας στο δοκίμιο του Π. ΜΟΥΛΛΑ, *Ὁ λόγος τῆς ἀπουσίας. Δοκίμιο γιὰ τὴν ἐπιστολογραφία μὲ σαράντα ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Φώτου Πολίτη (1908-1910)*, Αθήνα 1992, 192-193 (τα σχετικά βυζαντινά σελ. 172-213). Για το θέμα αυτό βλ. ΗΑΤΛΙΕ, *Redeeming Byzantine Epistolography*, 220-221 και βιβλιογραφία σημ. 27.

30. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 60, και LEMERLE, *Humanisme*, 269 (ελλ. μτφ., 243). Μια τελευταία ερμηνευτική υπόθεση της αλληλογραφίας αυτής θα παρέκαμπε το πρόβλημα της υπερβολής ή της αληθείας των λεγομένων, αν τα εξελάμβανε ως κρυπτογραφικά και συνθηματικά, πράγμα που εξάλλου διαπιστώνεται και περίπου δηλώνεται στις επιστολές αυτές: μούσα και παιδεία εξισώνονται με θρόνο και εξουσία. Πρβλ. μια ένσταση για την σύγχρονη έρευνα και απόψεις για «συμβολισμό» και δεοντολογίες της διπλωματικής μεσαιωνικής γλώσσας, ΛΟΥΓΓΗΣ, *Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου, De Administrando Imperio*, 149 κ.ε. και σημ. 138.

Απ' όσο, λοιπόν, γνωρίζω η αλληλογραφία αυτή δεν μελετήθηκε, ούτε συσχετίστηκε με το υπόλοιπο έργο που αποδίδεται στον Πορφυρογέννητο³¹, αλλά ούτε σχολιάστηκε το σημείο που θα αναφέρομε ευθύς αμέσως, αν και οι πληροφορίες που μας παρέχει θα περίμενε κανείς ότι θα το είχαν επιβάλλει με την πρώτη ανάγνωση. Γράφει λοιπόν στην απαντητική του επιστολή ο Θεόδωρος: *Ἐν δὲ ἔτι ποθῶ μαθεῖν οὐκ ἀποκρύψομαι πρὸς δεσπότην οὕτω φιλόανθρωπον καὶ χρηστὸν τὴν ἐρώτησιν. Τὰ γράμματα ἀγνωῶ, εἴτε αὐτῆς τῆς τιμωτάτης μοι καὶ φιλιτάτης χειρὸς τυγχάνει σύμβολα καὶ οὐχ ἡ γλῶττα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ χεὶρ πρὸς τὸν ἐλάχιστον ἐμὲ διηκομένη, εἴτε τῆς γλώττης μόνης τὸ ἔργον καὶ ἡ χεὶρ οὐ συνήργησε. Τοῦτό με ζητοῦντα μαθεῖν μὴ ἀπαξιώσης διδάξαι, ᾧ δέσποτα φωσφόρε καὶ θαυμαστωμένη ἦλθε· θέλω γὰρ μὴ τοὺς λόγους μόνον κρύπτειν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα κατασπάζεσθαι ἀντὶ χειρῶν, εἴ γε τούτων τυγχάνει χαράγματα*³². Ἐτσι τελειώνει ο Θεόδωρος την επιστολή του στην οποία ζητά να μάθει, αν την έχει γράψει ο ίδιος ο Πορφυρογέννητος. Ἄραγε ζητά να μάθει το *ἰδιοχείρως* ή κάτι περισσότερο; Μήπως σε προηγούμενη επιστολή του ο Πορφυρογέννητος δεν ζητούσε κατανόηση από τον Θεόδωρο για τη γραφή του; *Σύγγνωθι τοίνυν περὶ τῆς ἀμουσίας ἡμῶν καί, εἴ τι σόλοικον ἢ βάρβαρον ἔγκειται τῇ ἡμετέρᾳ γραφῇ... Ὁ γὰρ παρῶν οὗτος καιρὸς... ἔδειξε καὶ ἡμᾶς τε ἀγροίκους τῷ ὄντι καὶ ἀναλφαβήτους*³³. Βέβαια, η γραφή στην προκείμενη περίπτωση, όπως και τα γράμματα της άλλης επιστολής, μπορεί να σημαίνει τόσο τα χαράγματα όσο και την ίδια την επιστολή του Πορφυρογέννητου και την σύνταξή της, ανεξαρτίτως από το ποιός την έγραψε. Δεν πρέπει να αποκλεισθεί, λοιπόν, ότι η ερώτηση του Θεοδώρου έχει διπλή στόχευση, όσο και αν ο ίδιος διευκρινίζει τί ακριβώς θέλει να μάθει. Και ο Κωνσταντίνος του απαντά αμέσως, στην αρχή μάλιστα του γράμματός του, για να στρέψει γρήγορα τον λόγο σε άλλα θέματα: *Οὐκ εἴσιν ἐμὰ τὰ γράμματα, μὰ τὴν σὴν ἀρετίν, ἀλλὰ τι σμικρὸν παπαδύλιον καὶ εὐτελὲς πρὸς τὴν τοιαύτην γραφὴν διηκόνησεν· ἡ δὲ ἀπαγόρευσις, εἰ καὶ ἡμεῖς ἀρνησόμεθα, ἀλλὰ δὴλη τυγχάνει τοῖς τὸν ἡμέτερον χαρακτῆρα γινώσκουσι· καὶ γὰρ τὸ σαθρὸν τοῦ ἡμετέρου νοὸς καὶ τὸ βάρβαρον καὶ σόλοικον τῆς ἡμετέρας ἀμουσίας οὐ τοῖς πολλοῖς ἄγνωστον καὶ κεκρυμμένον ἐστί, ἀλλὰ δῆλον*

31. Στο μεταξύ διαπιστώνω ότι εκτός από τον ŠENČENKO, *Re-reading*, 176-180, που υπογραμμίζει την σπουδαιότητα της αλληλογραφίας του Πορφυρογέννητου για το θέμα που μελετούμε και ο SIGNES-CODOÑER, *Algunas consideraciones*, 27, σημ. 32 και Ο ΙΔΙΟΣ, *Constantino Porfirógéneto y la fuente común de Genesis y Theophanes Continuatus*, 319-341 και μάλιστα 333, σημ. 38, έχει αφιερώσει κάποιες γραμμές στο *οὐκ εἴσιν ἐμὰ τὰ γράμματα*, και Ο ΙΔΙΟΣ, *El periodo del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus*, 683-684.

32. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 319, VIII 227-35.

33. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 318, VIII 133-37.

καὶ προφανές, κἄν ἡμεῖς ἀπαρνώμεθα. Τὰς δὲ γλυκεῖας ὄντως καὶ μελιρρύτους ὀπώ-
ρας δεξιάμενοι καὶ τὸν ἀνθοσμῖαν οἶνον...³⁴. Θεωρῶ ὅτι τα κωρία αὐτὰ των δύο επι-
στολῶν χρειάζονται μια ειδική και σχολαστικότερη μελέτη. Ποιά είναι αυτή η ἀπα-
γόρευσις (= ὑπαγόρευσις;) που αναφέρει ο Πορφυρογέννητος, η οποία ἀκόμη κι αν
παρακαμφθεῖ, αν αὐτό είναι το νόημα του εἰ καὶ ἡμεῖς ἀρνησόμεθα, γίνεται φανερό
σε ὅσους τον γνωρίζουν³⁵; Ποιά ρητορική τεχνική θα μπορούσε να εξυπηρετείται,

34. DARROUZÈS, *Épistoliers*, 320, VIII 31-8. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ο SIGNES-CODOÑER (ό.π.) σε ὅλες τις αναφορές του αποσπάσματος δίνει τον τύπο *παπαδοῦλιον*. Πρόκειται για τυπικό παράδειγμα βυζαντινῆς ἐπιστολῆς με τις τρεις λειτουργίες α) μετάδοση μηνύματος (οὐκ εἶστιν), β) υποχρέωση ἐπικοινωνίας με τους φίλους και γ) ρητορικό γύμνασμα (νόμος ἔρωτος καὶ φιλία), πρβλ. A. LITTLEWOOD, An Icon of the Soul: The Byzantine Letter, *Visible Language* 10, 1976, 201, και HATLIE, *Redeeming Byzantine Epistolography*, 227-230.

35. Το ἀπαγόρευσις μόνον ως ὑπαγόρευσις μπορεί να ερμηνευθεῖ ἢ και να διορθωθεῖ: ἀκόμη κι αν το ἀρνηθῶ, η ὑπαγόρευση είναι φανερό σε αὐτούς που γνωρίζουν τον χαρακτήρα μου, ἢ σε ἐλεύθερη μετάφραση, ἀκόμη κι αν υπεστήριζα ὅτι δεν χρησιμοποιῶ υπογραφέα στον οποίο υπαγορεύω και ἀναθέτω τὴν συμμόρφωση των υπαγορευομένων, για ὅσους γνωρίζουν τον χαρακτήρα μου η ἴδια η ὑπαγόρευση ὅπως κατατίθεται στα γράμματα θα το διέψευθε. Στην περίπτωση αὐτῆ *χαρακτήρ* θα μπορούσε να σημαίνει βεβαίως τόσο τον γραφικό χαρακτήρα ὅσο και το προσωπικό ὕφος, το ἐπίπεδο του Πορφυρογέννητου, δηλαδή τον τρόπο γραφῆς και ἐκφρασης. Για τα περί ἀπεριέργου *χαρακτήρος* και ἐπιτολιμαίου *χαρακτήρος* ὅπως χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τον Φώτιο, βλ. Β. ΛΑΟΥΡΔΑΣ, Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ *χαρακτήρος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου*, *ΕΕΒΣ* 21, 1951, 74-109 και G. KUSTAS, *The Literary Criticism of Photius, a Christian Definition of Style*, *Ἑλληνικά* 17, 1962, 132-169 και ειδικά 152-156. Διαθέτουμε πολλές μαρτυρίες για τὴν γνωστή πρακτικὴ του ὑπαγορεύειν ὄχι μόνον ἐπιστολές, ἀλλὰ και με τὴν σημασία του συντάσσω ὑπαγορεύοντας ἐπίσημα ἐγγράφα, προσφωνήσεις, ἐδικτα, νεαρές και μάλιστα του Κωνσταντίνου, *JGR* I, 215-240: *Νεαρά τοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως τοῦ πορφυρογεννήτου... ἦν ὑπηγόρευσε Θεόφιλος (ἢ Θεόδωρος) πατρικίος και κοιαίστωρ. Σε ἄλλες πάλι περιπτώσεις, ὅπως στην ἀλληλογραφία του Θεόδωρου Δαφνοπάτη, ἐπιστολές και προσφωνήσεις ουσιαστικά προσγραφόμενες στον Πορφυρογέννητο και συγγενείς ως προς τους τίτλους με τὴν *Συνέχεια* και τον *Βίο Βασιλείου*, ευτυχῶς δίδουν τις διευκρινίσεις *ὡς ἐκπροσώπου ἢ ἐκ προστάξεως τοῦ βασιλέως*. Συνεπὸς πέρα ἀπὸ μια ἀπλή ἀνάθεση ἢ ἐντολή του αυτοκράτορα στον Θεόδωρο για τὴν σύνταξή τους δεν ἐπιτρέπουν υποθέσεις για ὑπαγόρευση με τὴν σημερινή σημασία ἢ για ὅποια ἄλλη ἐμπλοκή του προ-
στάζοντος, J. DARROUZÈS, L.G. WESTERINK, *Théodore Daphnopatès Correspondance*, Παρίσι 1978, σελ. 31 (*Τῷ πάπῃ Ῥώμης ὡς ἐκπροσώπου τοῦ βασιλέω*), σελ. 49 (*Προσφωνήσεις ῥηθεῖσα πρὸς τοὺς μητροπολίτας ἐκ προστάξεως τοῦ βασιλέως*), σελ. 109 (*Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς... τοῦ βασιλέως προστάξαντος*), σελ. 143 (*Ἐπιστολὴ ὡς ἐκ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου σχεδιασθεῖσα και ἀποσταλεῖσα*). Ἄς σημειωθοῦν, τέλος, σελ. 87: *Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπὸ Βουλγαρίας γράψαντας... διὰ καθωμλλημένης φράσεως ἐκφωνηθεῖσα*, και σελ. 169: *Ἐπιστολὴ τοῦ πατρικίου και ἐπάρχου τοῦ Δαφνοπάτου ὡς ἐκ προσώπου Βασιλείου πρωτοσπαθαρίου πρὸς τινα τῶν φίλων*. Βλ. και τις υποθέσεις για τα «δράμενα» και τον *ἐκ προσώπου*, P. ODORICO, *L'indicible transgression*, στο: Marie Theres FÖGEN (εκδ.), *Ordnung und Aufruhr im Mittelalter*, Frankfurt am Main 1995, 301-312.*

όπως πιστεύουν οι περισσότεροι, όταν ο Πορφυρογέννητος επιμένει να θεωρεί τον εαυτό του *σαθρόν τὸν νοῦν*, συγκρινόμενος λόγω των συμφραζομένων ακόμη και με το ευτελές παπαδύλιον; Ποιά η σκοπιμότητα να δηλώσει, πάντα με αφορμή τις διευκρινίσεις περί παπαδυλίου, ότι το βάρβαρο, σόλοικο, άμουσο, αναλφάβητο που τον χαρακτηρίζει δεν είναι μυστικό, αλλά γεγονός πασίγνωστο και βεβαίως ούτε ο ίδιος μπορεί να το αρνηθεί; Η ρητορική υπερβολή των επιθέτων αυτών δεν πρέπει να μας απομακρύνει από την ουσία του προβλήματος και να μας παραπλανά. Ποιό είναι άραγε το ποσοστό της αλήθειας που αυτά περιέχουν και υποκρύπτουν, όταν μάλιστα ομολογούνται στην απαντητική επιστολή προς τον Θεόδωρο που ρώτησε ποιός γράφει τα γράμματα! Βέβαια, ο κατά Darrouzès συμπλεγματικός Κωνσταντίνος γρήγορα-γρήγορα θα περάσει στα οπωρικά, το κρασί και στις ρητορικές κορώνες για τους νόμους της φιλίας και του έρωτα, αφού θα έχει πληροφορήσει τον Θεόδωρο ότι δεν μπορεί τελικά να ασπάζεται τα γράμματα γιατί δεν τα έγραψε το βασιλικό του χέρι, αλλά κάποιο *σμηκρόν παπαδύλιον και εύτελές*³⁶. Όμως, αν τελικά δεχθούμε ότι ο Πορφυρογέννητος αντιδρά άμεσα και απαντά με ειλικρίνεια, παρά το σύμπλεγμά του, τότε πρέπει επίσης να παραδεχθούμε ότι ο Θεόδωρος, όταν γνωρίζει την ένδεια του φίλου του, θίγει ένα λεπτό και κρίσιμο πρόβλημα. Σίγουρα με την ερώτησή του ο Θεόδωρος θέλει να βεβαιωθεί αν τα γράμματα είναι από το χέρι του Κωνσταντίνου για να τα ασπάζεται, ως εάν να φιλεί το χέρι του φίλου του: ο ασπασμός των γραμμάτων αποτελεί κοινό τόπο στην αλληλογραφία. Όμως εδώ ο κοινός τόπος δέχεται ως απάντηση τέτοιου είδους προσωπικές ομολογίες, ώστε θεωρούμε ότι τα λεγόμενα του Πορφυρογέννητου καταργούν την ενδεχόμενη σύμβαση ή το κοινότοπον της ερώτησης. Ο Θεόδωρος αντιδιαστέλλει μάλιστα την *γλωττα* ή τους *λόγους* από τα *γράμματα* ή *χειρὸς σύμβολα* και *καράγματα*. Τούτο σημαίνει ότι γνωρίζει ή υποθέτει ή υποψιάζεται ότι κάτι, εν προκειμένω τα καράγματα, μπορεί να μην ανήκει στον φίλο του και ζητεί να βεβαιωθεί. Εξάλλου, εμείς γνωρίζουμε από προηγούμενη επιστολή (αρ. 1) ότι ο Πορφυρογέννητος είχε δώσει τέτοια στοιχεία υποψίας δηλώνοντας: *ἐπιδειξ τῶν λογιωτέρων*

36. Για τον ρόλο, τα προβλήματα, την έλλειψη και μειονεκτική θέση των υπογραφών-γραφέων μας πληροφορούν εκτός των άλλων οι ίδιες οι επιστολές του 10ου αι. DARROUZÈS, *Épistoliers*, I 1460-66, III 1119, VII 217-42, 381-83. Παρεκβατικά σημειώνω, για την διαχρονία των ομοιοτρόπων, την υποτιμητική χρήση της λέξεως *παπαδύλλιον* (ή *παπαδούλιον*) σε αντίστοιχη περίπτωση από τον Ιωάννη Τζέτζη, *Epistulae*, έκδ. P. A. M. LEONE, Λιψία 1972, 6620. Τα *παπαδύλλια* του Τζέτζη κατηγορούνται για εξαπάτηση *λογοποιῆς ἐπαίνων*. Το σχετικό απόσπασμα αναφέρει ότι: *εἰς μαρτυρίαν δὲ τῆς τούτων πεπλασμένης διαβολῆς τοῖς ἄρκουσιν ἐπιφέρουσιν διεφθαρμένα τὸν βίον μουσικοπαικτοῦντά τινα θυμελικὰ παπαδύλλια, καὶ ταῦτα τούτοις συνεδριάζουσιν, ἐξαπατῶντες αὐτοὺς λογοποιῆας ἐπαίνων συμπλατομένων εἰς τὰ καθάρματα* (ό.π., 6617-22).

ἔσμέν καὶ παρ' ἐκείνων τὰ λογικὰ ἡμῶν προσγίνεσθαι ἐξαιτοῦμεν ἐπιτήδεια. Ο Θεόδωρος, πάντως, θεωρεῖ ὅτι μάλλον ὁ λόγος ἀνῆκει στον Πορφυρογέννητο, συνεπῶς ὁ φίλος του πιθανότατα υπαγορεύει τις ἐπιστολές του με τὸν σόλοικο, βάρβαρο καὶ ἄμουσο τρόπο του, τὴν δε σύνταξη, ἀναμόρφωση καὶ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια τῶν ἐπιστολῶν διακονεῖ ὁ γραφέας, σύμφωνα με τὴν κοινὴν πρακτικὴν. Ἀλλὰ μπορεῖ ἀπλῶς νὰ ἀναθέτει τὴν συγγραφὴν, ὁπότε ἡ ἐμπλοκὴ του φίλου του εἶναι διεκπεραιωτικὴ, δηλαδὴ ἀνύπαρκτη. Στὰ παράπονα του Θεοδώρου ὁ Κωνσταντῖνος προβάλλει τοὺς λόγους, δικαιολογούμενος γιατί δὲν καταφέρνει νὰ του γράφει συχνά, πράγμα που ἐξωθεῖ ὅμως τὸν μιτροπολίτη νὰ ζητήσει τελικὰ τὸ βαθμὸ ἀνάμειξης του φίλου του στὴν ἀλληλογραφία. Ὅτι πρόκειται γιὰ υποψία τὴν ὁποία θέλει νὰ ξεδιαλύνει καταφαίνεται ἀπὸ τὸν τρόπο που τολμᾷ νὰ υποβάλλει τὴν ἐρώτησι: οὐκ ἀποκρύψομαι... τὴν ἐρώτησιν. Τί ἄλλο ἀλήθεια μπορεῖ νὰ σημαίνει ἐδῶ τὸ ἀποκρύψομαι παρὰ μιὰ κατατρώχουσα τὸν Θεόδωρο υποψία καὶ ἀβεβαιότητα; Ἐν κατακλείδι, ὅσο καὶ ἀν κινδυνεύει νὰ καταστῆ ἕωλη ἡ ἐρμηνεῖα τῶν κειμένων καὶ ἡ ἀναζήτησι τῶν προθέσεων τῶν ἀλληλογραφούντων, τέτοιες ὁμολογίες ἀπὸ ἓναν αὐτοκράτορα καὶ ἓναν ἱεράρχη δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀναμενόμενες. Ὁ συνδυασμὸς τῶν ᾧ δέσποτα φωσφόρε καὶ θαυμαστωμένε ἦλπε με τὰ ὀγκᾶσθαι μᾶλλον μαθόντες ἢ τῶν ἐπαινουμένων φθέγγεσθαι καὶ τὸ σαθρὸν τοῦ ἡμετέρου νοῦς καὶ τὸ βάρβαρον καὶ σόλοικον τῆς ἡμετέρας ἄμουσίας ἀποτελοῦν δυσερμηνεῦτα ἄκρα, που καμία ἐπιστολογραφικὴ τεχνικὴ δὲν τὰ δικαιολογεῖ, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω³⁷, ὡς σχήματα λόγου καὶ μάλιστα ἀνάμεσα σὲ δύο ἐξέχουσες προσωπικότητες.

37. Παρόμοιες ρητορικὲς ἀποστροφές, ὅχι ὅμως με τὴν ἴδια υπερβολή, δὲν λείπουν, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἐπιστολογραφία τοῦ 10ου αἰ. Προέρχονται, κυρίως, ἀπὸ ἀνώνυμους ἢ ἀποτελοῦν ἀπαράδεκτες κατηγορίες. Μία τέτοια περίπτωση εἶναι καὶ ἐκείνη τοῦ «Ἀνώνυμου καθηγητῆ», ὁ ὁποῖος ἀναφέρει σὲ ἐπιστολῇ του ὅτι ὁ κανστρήσιος τοῦ πατριάρχου τὸν ἀπεκάλεσε βουκόλο καὶ ἀγροῖκο: LEMERLE, *Humanisme*, 250 (ἐλλ. μ.φ., 223) καὶ Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Οἱ διανοούμενοι καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ Κωνσταντῖνου Πορφυρογέννητου, Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήνα 1989, 163. Μία ἄλλη περίπτωση εἶναι ἐκείνη τοῦ Συμεῶν Μαγίστρου, που μόλις καὶ τοῖς κατ' ὄγκον γινώσκεσθαι διὰ τὴν σμικρότητα (DARROUZÈS, *Épistoliers*, 104, II 96-7 καὶ σημ. 5. Ἡ ὁμοιότητα μιᾶς ἄλλης ἐπιστολῆς του με τὰ λεγόμενα τοῦ Πορφυρογέννητου ἐκπλήττει: *Τοῦ μὴ καλὰ μὲν χρῆσθαι καὶ μέλανι... οὐκ ὁ καιρὸς μόνος αἴτις... ἀλλὰ πολλῶν πλέον πρὸς τῷ καιρῷ καὶ τὸ τοῦ νοῦ σαθρὸν καὶ τῆς γλώττης τὸ δύσσηκον οὐκ εὐῆσκημένον τραφεῖν τὰ παρόντα παθήματα* (DARROUZÈS, *Épistoliers*, 111, II 191-5). Γιὰ τὴν διαδικασίαν σύνταξης ἐπιστολῶν, τὸν ρήτορα καὶ ὑπογράφει καὶ τὴν ἀψιμύθευτη γραφὴ μας πληροφορεῖ ὁ Ἀλέξανδρος Νικαίας σὲ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν πατριάρχου: *Καὶ τὰ πολλὰ σχεδῶς καὶ ἐπιτετραγμένως ἐν τοῖς γράμμασιν ἀπαγγέλλομεν· οὐ γὰρ ἐνὶ τὸν αὐτὸν καὶ ρήτορα δεξιὸν καὶ ὑπογράφει εἶναι, οὐδὲ δις τὰ αὐτὰ μεταβαλόντα γράφειν καὶ τὰς διαμαρτίας ἐπὶ σχολῆς διασκοπεῖν, ἀλλ' ὅσα τῶν χειλέων κατὰ τὴν πρώτῃν ἔνοιαν ἀποπίπτει, τοιαῦτα καὶ γράφεται* (DARROUZÈS, *Épistoliers*, 93, I 1460-64). Γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Νικαίας, τὴν σχέση του με τὸν Ἀνώνυμο καθηγητῆ καὶ τὸν Πορφυρογέννητο, Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Überlegungen zu Leben und Werk des Alexandros von Nikaia*, *JÖB* 44, 1994, 313-326.

Συνοψίζομε τις παραπάνω διαπιστώσεις στις εξής παρατηρήσεις-απορίες:

1. Αν με το *οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα* γίνεται αναφορά μόνον στην γραφή την οποίαν δικόνησεν το μικρό παπαδύλιον, τότε γιατί να μην υποτεθεί ότι κάτι αντίστοιχο πρέπει να αναζητηθεί και στην *Συνέχεια* του Θεοφάνη, στον πρόλογο της οποίας έχομε παρόμοια αναφορά διακονίας; Ἡ ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή γιατί να μην αποδοθεί η ευθύνη της σύνταξης των επιστολών στο παπαδύλιο που διακονεί κατά τον ίδιο τρόπο που διακονεί στη *Συνέχεια* ο Ανώνυμος; Η *Συνέχεια* αποδίδεται στον Ανώνυμό της και η αναφερόμενη διακονία του υποβαθμίζεται σε ρητορικό σχήμα, ο δε Πορφυρογέννητος εξορίζεται από την ευθύνη της συγγραφής. Γιατί όμως και η ευθύνη της σύνταξης των επιστολών να μη βαρύνει το *παπαδύλιον*; Αν η σε πρώτο πρόσωπο γραφή διαφοροποιεί την συγγραφική πατρότητα, τότε τί να υποθέσομε για τον *Βίο Βασιλείου*;

2. Άραγε τα *χειρὸς σύμβολα, χειρῶν χαράγματα*, γράμματα του παπαδυλίου από την μια και τα *γλῶττα, λόγοι* του Κωνσταντίνου από την άλλη, που αναφέρει στην απάντησή του ο Θεόδωρος, άραγε μπορούν να συσχετισθούν με το *ἱστορεῖς δὲ αὐτός, χεῖρα μόνως λαβὼν ἡμῶν διακονουμένην σοι*, αλλά και με τα *μὲν ἐκ τῶν γεγραμμένων τὰ δὲ ἐκ τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων* της *Συνέχειας*; Πόσο μπορεί να φωτίσει ο συσχετισμός αυτός την διαδικασία της συγγραφής, κατά την οποία η σχέση του προφορικού λόγου και του γραπτού και αναγιγνωσκόμενου κειμένου εμπλουτίζεται ή μπερδεύεται από την σχέση του Πορφυρογέννητου με τον γραφέα του; Μια σχέση όπου οι συγγραφές ξεκινούν με προστακτικές όπως *ἄκουσον υἱέ μου* και τελειώνουν με *κατὰ τὸ ἐφικτόν... ἀπήγγελται καὶ ἱστόρηται*³⁸.

3. *Σμικρόν τι παπαδύλιον καὶ εὐτελές*. Τί υποκρύπτει η υποτίμηση αυτή και τί εξυπηρετεί; Πάνω από όλα, υποθέτω, παρατίθεται ένα ακόμη στοιχείο δυστυχίας και εκβαρβάρωσης την οποία μαρτυρεί, κατά τον Κωνσταντίνο, η ευτελής διακονία που του προσφέρεται. Όμως πιθανόν ο Πορφυρογέννητος εκλαμβάνει την ερώτηση του Θεοδώρου ως έλεγχο της γραφής και με περισσή ευκολία μεταθέτει την ευθύνη στο

38. Για την «residually oral society» του Βυζαντίου, Margaret MULLETT, *Writing in Early Medieval Byzantium*, στο: Rosamond McKITTERICK (εκδ.), *The Uses of Literacy in Early Medieval Europe*, Cambridge 1990, 159-160. HATLIE, *Redeeming Byzantine Epistolography*, 228-229. Ενδιαφέρουσα είναι και η εκτίμηση για τον Μέγα Βασίλειο ότι προτιμούσε την δια λόγου, προφορική, και όχι δια γραφής επικοινωνία και ότι στις περισσότερες επιστολές δεν χρησιμοποιούσε γραφέα, αλλά τις έγραφε ο ίδιος, B. GAIN, *L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330-379)*, Ρώμη 1985, 32-36 και 354-355. Για να καταφανεί η διαχρονία των αποζητουμένων διευκρινίσεων στην αλληλογραφία, αλλά και της σειράς ύπαγορεύω-γράφω-αναγιγνώσκω-ἀκροῶμαι, αξίζει να αναφερθεί το όψιμο παράδειγμα του Ιωσήφ Βρυεννίου: *τὰ γράμματα ἃ κρατεῖς μετὰ χειρας, τῆς ἐμῆς χειρὸς ἔργον· οἱ λόγοι οὗς ἀναγιγνώσκων ἀκούεις, οὗτοι ὄντως ἐμοί. Ἴδες, ἔχεις, βλέπεις· ἐρώτα με τί θέλεις μαθεῖν περὶ ἐμοῦ* (N. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων*, Αθήνα 1961, 5014-6).

εὐτελὲς παπαδύλιον. Τούτο σημαίνει άραγε ότι δεν εγκρίνει ούτε την ποιότητα, ούτε τις επιδόσεις του γραφέα του (αλλά εμμέσως και τις δικές του) αναγνωρίζοντας σμικρότητα και ευτέλεια; Μήπως απαντά με τον τρόπο αυτό στην ερώτηση του Θεόδωρου εκλαμβάνοντάς την ως έλεγχο και μεμψιμοιρία για ενδεχόμενη αλλαγή διακονίας, δηλαδή παραμερισμό του Θεοδώρου ως συνεργάτη, τον οποίον λογίζει *μόνον εἶναι καὶ σοφὸν καὶ φίλον καὶ ἐπιτίθειον ἐν πᾶσιν*; Μήπως τελικά ο Πορφυρογέννητος τον καθισχάζει λέγοντάς του ότι δεν συμβαίνει απολύτως τίποτε, αλλά χρησιμοποιεί ένα απλό παπαδάκι, γραφέα καθημερινότητας για την τρέχουσα αλληλογραφία, και όχι για σημαντικά έργα για τα οποία έχω εσένα που *καὶ τὴν δημηγορίαν μοι σχεδιασθῆναι προέκρινα*³⁹. Το *παπαδύλιον* στην περίπτωση αυτή είναι ο χειρώνας, το ευτελές κακέκτυπον του Θεοδώρου, εξού και η υποτίμηση. Και οι δύο τον διακονούν στην συγγραφική διαδικασία, μόνο που ο ένας στην διεκπεραίωση της αλληλογραφίας, ενώ ο άλλος ως *σοφὸς καὶ φίλος καὶ ἐπιτίθειος ἐν πᾶσιν* έχει προκριθεί για δημηγορία, *τὴν δημηγορίαν μοι σχεδιασθῆναι!*

4. Μετά λοιπόν τόση ευτέλεια και σμικρότητα η ομολογία του Πορφυρογέννητου ότι η αμουςία του δεν είναι άγνωστη ούτε κρυφή στον κόσμο, αλλά γνωστή και δικαιολογημένη, *κᾶν ἡμεῖς ἀπαρνῶμεθα*, δεν αποτελεί σίγουρα ρητορι-

39. Ο Πορφυρογέννητος έχει προκρίνει, επέλεξε και τοποθετήσει τόσο υψηλά τον Θεόδωρο, ώστε το δέος που του προκαλεί να απαιτεί μια τιμία και πάνσοφο και φρονιμωτάτη γραφή όπως τελικά θα την κρίνει ο παραλήπτης της, DARROUZES, *Épistoliers*, 321, VIII 42. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο, ο Θεόδωρος αποτελεί εκτός από φίλο πιστό και οικείο *καὶ φίλων τὸν φιλαίτατον καὶ λογιώτατον... συνέσει τῶν πολλῶν διαφέροντα καὶ παιδείαν παντοίαν πεπαιδευμένον, τὴν τε ἡμετέραν καὶ τὴν ἕξω, ἐξ ὧν λαμπρότερος ἐδείχθης... καὶ Θεοῦ ἄνθρωπος... καὶ ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ τῶν κρειπτόνων...* Και συνεχίζει ο Πορφυρογέννητος λέγοντας ότι για αυτές σου τις αρετές αγνόησα όλους αυτούς που τόσο ακούγονται και θεωρούνται σοφοί από τους άσοφους *καί σε μόνον λογισάμενος εἶναι καὶ σοφὸν καὶ φίλον καὶ ἐπιτίθειον ἐν πᾶσιν ὑπὸ σοῦ καὶ τὴν δημηγορίαν μοι σχεδιασθῆναι προέκρινα, ἵν' εἴη τὰ τῶν φίλων τῷ ὄντι κοινά* (DARROUZES, *Épistoliers*, 318, VIII 116-25). Δύο παρατηρήσεις στα παραπάνω αποσπάσματα: α) Το βιβλικής εμπνεύσεως *Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ τῶν κρειπτόνων* της επιστολής του Κωνσταντίνου βρίσκεται σχεδόν αυτούσιο στο κείμενο Γ (HALDON, *Three Treatises*, κείμενο C, 9632) και μάλιστα στο σημείο της κριτικής στον Κατάκυλα, *ὁ ἄνθρωπος θεοσεβῆς καὶ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν ἦν τῶν τοῦ πνεύματος*. Συνεπώς ενισχύονται οι επιστημάνσεις και υποθέσεις πύό πάνω, σημ. 24 και 26. β) Τί άραγε να σημαίνει *ὑπὸ σοῦ καὶ τὴν δημηγορίαν μοι σχεδιασθῆναι προέκρινα*; Ποιά είναι αυτή η κοινότης μεταξύ φίλων που σχετίζεται με την συγγραφή; Αν τελικά καταλαβαίνω καλά, ο Θεόδωρος ως σοφός και επιτίθειος σε όλα έγγραψε κάποιο κείμενο για τον Πορφυρογέννητο και επειδή η φίλία το καλεῖ το έργο συνοπογράφεται. Δεν μπορώ να κατανοήσω την σημασία μιας τέτοιας μαρτυρίας μέσα σε ένα ξέσπασμα ομολογιῶν αμαθίας και αμουςίας, όταν μάλιστα όλα αυτά εκλαμβάνονται ως ρητορικά σχήματα και υπερβολές. Συγκρατῶ πάντως το πολύ χρίσιμο και παροιμιακό για την κατανόηση των αποδιδομένων στον Πορφυρογέννητο, αλλά ουσιαστικά των συνεργατιῶν του, έργων *ἵν' εἴη τὰ τῶν φίλων τῷ ὄντι κοινά*.

κό σχήμα. Βέβαια ο Lemerle πιστεύει ότι δεν πρέπει να μας ξεγελούν οι προσποιητές ομολογίες αμουσίας και αγροικίας και θεωρεί ότι όσα σχετικά αναφέρει ο Πορφυρογέννητος διαψεύδονται από τον ίδιο τον τρόπο που τα γράφει⁴⁰. Ίσως θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε μαζί του, αν όντως αποτελούσαν πορφυρογέννητη γραφή, γιατί βεβαίως δεν αμφισβητείται ότι πρόκειται για πορφυρογέννητη σύλληψη και έγκριση. Όμως το προηγούμενο του παπαδουλίου και το *οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα* απομακρύνουν αυτήν την εκτίμηση. Γιατί να μην θεωρηθεί ότι το ύφος και το φιλολογικό επίπεδο των επιστολών προς τον Θεόδωρο Κυζίκου μαρτυρούν την προσπάθεια του Πορφυρογέννητου να πλησιάσει, πιθανότατα με την βοήθεια του παπαδουλίου του, κατά το ελάχιστον το επίπεδο του φίλου του; Ή, τέλος, γιατί να μην θεωρηθεί ως μαρτυρία του πραγματικού επιπέδου του η δικαιολογία που καταθέτει για την επιλογή του στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*: για να γίνει σαφές και κατανοητός επιλέγει ως υφολογικό του πρότυπο τις περισσότερο οικείες του και κάθε άλλο παρά χαρακτηριζόμενες *διὰ φράσεως ἠτιτικισμένης* βιβλικές παραινέσεις, πλησιέστερες στην απλοϊκή, ρέουσα, κοινή και καθωμιλημένη απαγγελία; Πρόκειται, εξάλλου, για κοινότατη δικαιολογία για την επιλογή του *ἀπλοῦ* και *ἀκατασκευάστου λόγου* την οποία συναντούμε σε προοίμια «λαϊκών» αναγνωσμάτων, έργων

40. LEMERLE, *Humanisme*, 269 (ελλ. μτφ., 243). Αντίθετα με τον Lemerle, ο Ševčenko κρίνει ότι πρέπει να πιστέψουμε τα λεγόμενα του Πορφυρογέννητου περί αμουσίας και θεωρεί ότι η επιστολογραφία αυτή δεν περιποιεί τιμή στον Κωνσταντίνο, επισημαίνοντας μάλιστα τις λεξιλογικές επαναλήψεις και τα λάθη των επιστολών. Θεωρώ ως ισχυρότερο επικείμενό μου το ύφος της επιστολής που του αποστέλλει ο Νικήτας Μάγιστρος: L. G. WESTERINK, *Nicetas Magistros. Lettres d'un exilé (928-946)*, Παρίσι 1973, αρ. 31, σελ. 129-133. Ο Ševčenko πιστεύει ότι το απλό ύφος και το επίπεδο της επιστολής αυτής μοιάζει να ανταποκρίνεται ακριβώς στο επίπεδο του παραλήπτη της, δηλαδή του Πορφυρογέννητου, όταν μάλιστα γνωρίζουμε την μυθολογική και ρητορική εκζήτηση των άλλων επιστολών του Μάγιστρο, ο οποίος εξάλλου αλληλογραφεί και αυτός αλλά με τους ίδιους στο υψηλότερο ύφος, τον Θεόδωρο Κυζίκου και Αλέξανδρο Νικαίας: ŠEVČENKO, *Re-reading*, 176-179, και DARROUZÈS, *Épistoliers*, VII 3. Αυτή η προσέγγιση της βυζαντινής επιστολογραφίας, σύμφωνα με την οποία οι επιστολές μας πληροφορούν περισσότερο για το χαρακτήρα του παραλήπτη, στον κόσμο του οποίου προσαρμόζεται ο γράφων, έχει μελετηθεί από τους Smetanin και Ljubarskij στα ρωσικά, βλ. HATLIE, *Redeeming Byzantine Epistolography*, 213-248 και μάλιστα 222-225· βλ. επίσης, ŠEVČENKO, *Levels of Style*, 307. Αλλά ακόμη σαφέστερα τούτο διαπιστώνεται, καθώς μάλιστα δηλώνεται, σε επιστολή του Χοιροσφάκτη στον Λέοντα όπου αναζητείται το ύφος και ο τρόπος γραφής που θα συγκινήσει τον αυτοκράτορα: μετά μια πρώτη προσπάθεια στην οποία *τῶν ἀτιτικῶν ῥημάτων ἡ δέσις* απέτυχε, ακολουθεί *τῶν δαυίτικῶν μελωδημάτων ἡ λύρα*, G. KOLIAS, *Léon Choerosphactès*, Αθήνα 1939, 109. Η προσαρμογή του ύφους της επιστολής στον χαρακτήρα του παραλήπτη της έχει διαπιστωθεί και για τα μεταγενέστερα χρόνια στον Δημήτριο Κυδώνη, F. TINNENFELD, *Kriterien und Varianten des Stils im Briefcorpus des Demetrios Kydones*, *JÖB* 32/2, 1982, 257-264.

με ψυκωφελή στόχευση ή, αντίστοιχα, ωφέλιμη διδαχή και διδασκαλία, μαρτυρούμενη ήδη στις πρώιμες συλλογές πατερικών αποφθεγμάτων⁴¹. Θεωρώ ότι ο *άπλοῦς κατὰ τὴν φράσιν καὶ σαφὴς καὶ ἐγγὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος* συγγραφέας υπήρξε το κυρίως πρότυπο του Πορφυρογέννητου, παρά τις κατά καιρούς και κατά περίπτωση διαφοροποιήσεις του⁴². Παραμένει όμως πάντα η απορία για το μέγεθος της αμουςίας του και ως πιο βαθμό τούτο αποτελεί στοιχείο που θα του επέτρεπε να απαρνείται την ανάμιξή του στα διάφορα συγγράμματα που σήμερα ακόμη του αποδίδονται.

Όσα αναφέραμε παραπάνω μας οδηγούν πλέον στην βεβαιότητα ότι ο Πορφυρογέννητος, εκτός πολλών άλλων, για ένα επί πλέον λόγο, δηλαδή αυτόν της δικής του όποις ανεπάρκειας, χρησιμοποίησε το επιτελείο, του οποίου υβριδική μορφή αποτελεί η περίπτωση του παπαδουλίου. Το επιτελείο αυτό ανάλογα με την περίπτωση και τους στόχους συντάσσει κατά παραγγελία και καθ' υπόδειξη του αυτοκράτορα και σύμφωνα με το ύφος που επελέγετο και εθεωρείτο υψηλό ή μη

41. Πλείστα οὖν κατὰ διαφόρους καιρούς ταῦτα τὰ τῶν ἀγίων γερόντων ῥήματα καὶ κατορθώματα ἐν διγίγματος εἶδει ἐξέθεντο ἀπλῶ τινι καὶ ἀκατασκευάστῳ λόγῳ εἰς ἓν γὰρ μόνον τοῦτο ἐάρων, ὠφελῆσαι τοὺς πολλούς, J.-C. GUY, *Les Apophthegmes des Pères, Collection Systématique. Chapitres I-IX*, Παρίσι 1993 (SC 387), 94, κεφ. 36-9. Ο Ἰδιος, *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata Patrum*, Παρίσι 1962, 63, 193-194. Βλ. καὶ M. HINTERBERGER, *Probleme der Texterstellung der Apophthegmata Patrum*, *JÖB* 46, 1996, 25-43.

42. Πρόκειται για άποψη του Φωτίου στην Μυριόβιβλο σχετικά με τις επιστολές του Κλήμεντος: ΦΩΤΙΟΣ, *Βιβλιοθήκη*, έκδ. R. HENRY, τομ. 2, 9823-24. Έχει ήδη επισμανθεί και προσφάτως από τον ŠEVČENKO (Re-reading, 179, 182-183) η αγάπη του Πορφυρογέννητου στην simplicity of scriptural stories και ότι simple language kept simpler yet by strings of scriptural quotations ή κατά την άποψή μου η προτίμησή του σε αυτό που λέγει ο Φώτιος για τον Σέργιο τον ομολογητή, *τὴν φράσιν σαφνεῖα καὶ τῷ ἀπεριέργῳ κοσμούμενος... πρέπων λόγος ἐκκλησιαστικῆ μάλιστα ἱστορία* (ΦΩΤΙΟΣ, *Βιβλιοθήκη*, έκδ. R. HENRY, τόμ. 1, 9943-44) και για την επιστολή του Πολυκάρπου προς Φιλιππισίους, *γέμουσα πολλῆς νοθεσίας μετὰ σαφνεῖας καὶ ἀπλότητος κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῆς ἐρμνεῖας τύπον* (ό.π., 9940-43). Χωρίς βεβαίως να σημαίνει ότι ο Πορφυρογέννητος υποστηρίζει τις απόψεις του Φωτίου ή ακολουθεῖ τις θεωρητικές αναζητήσεις για το *ἔμφυτον κάλλος ή τὴν ἔμφυτον χάριν τῆς αὐτοσχεδίου φράσεως*, όμως ο λόγος μέρους των αποδιδόμενων σε αυτόν έργων, αλλά κυρίως η εκτίμηση του Θεοδώρου Κυζίκου για τις επιδόσεις του εγγράφονται αναμφίβολα στο Θεωρητικό κλίμα των αποτιμήσεων αυτών για τον ευαγγελικό και αποστολικό λόγο. Θεωρώ δε ότι τα περί ύφους στο κεφ. 1 του DAI, παρά τις μακρυνές καταβολές τους από τον Ερμολόγην, συγγενεύουν με τις παραπάνω αναφορές του Φωτίου και μάλιστα για το *ἀπλούστερον καὶ καθωμιλημένον τῶν τε λέξεων*, αναφορές τις οποίες αντλήσαμε από την ενδιαφέρουσα μελέτη του D. AFINOGENOV, *Patriarch Photius as Literary Theorist: Aspects of Innovation*, *BSI* 56, 1995, 2, 339-345. Βλ. επίσης G. KUSTAS, *The Literary Criticism of Photius. A Christian Definition of Style*, *Ἑλληνικά* 17, 1962, 132-169, και μάλιστα 161 σημ. 3 και 169, όπου συσχετίζει την Christian scholarship του Πορφυρογέννητου με αυτήν του Φωτίου.

από τον ίδιο. Τούτο δεν σημαίνει, όπως ήδη αναφέραμε, ότι ο ίδιος δεν συμμετείχε κατά κάποιο τρόπο στην σύνταξη των έργων αυτών. Αν κάτι όμως παραμένει αδιασάφητο είναι ακριβώς ο βαθμός της προσωπικής του συμβολής στην συγγραφή. Θεωρούμε μάλιστα ότι υπό το φώς των επιστολογραφικών ιδιοτυπιών η διερεύνηση των προβλημάτων αυτών ιδιαίτερα στον *Βίο Βασιλείου*, θα βοηθούσε τα μέγιστα για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο εργάστηκε το επιτελείο του αυτοκράτορα, για τον βαθμό συμμετοχής του ίδιου, αλλά και για το μερίδιον της ευθύνης του όποιου λόγου, υψηλού ή χαμηλού, προφορικού ή γραπτού. Άραγε η εκφραζόμενη αμφιβολία του Θεοδώρου Κυζίκου και η απάντηση του Πορφυρογέννητου (*οὐκ εἶσιν*) θα μπορούσαν να αφαιρέσουν ακόμη και τις επιστολές από τις δήθεν συγγραφικές επιδόσεις του αυτοκράτορα, αν το ευτελές παπαδύλιο γράφει *προσφωνήσεις ἐκ προστάξεως* ή οι επιστολές είναι *ὡς ἐκ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου σχεδιασθεῖσαι καὶ ἀποσταλεῖσαι*, όπως έκαναν άλλοι επιφανείς και επώνυμοι⁴³; Πότε αλήθεια ο *γράφων*, ο *υπογραφεύς*, το *παπαδύλιον* γράφει *κατὰ τὴν πρώτην ἔννοιαν*, δηλαδή όπως βγαίνουν από τα χείλη του Πορφυρογέννητου, όπως ακριβώς του τα υπαγορεύει, *οἷα τῶν χειλέων ἀποπίπτει*, και πότε του ανατίθεται σε ένα δεύτερο στάδιο να μεταβάλλει και να διορθώνει, *δις τὰ αὐτὰ μεταβαλόντα γράφειν καὶ τὰς διαμαρτίας ἐπὶ σχολῆς διασκοπεῖν*, Πιθανότατα στην περίπτωση του Πορφυρογέννητου θα ταίριαζε το δεύτερο στάδιο ή ακόμη περισσότερο αυτό που δηλώνει για τον εαυτό του ο Αλέξανδρος Νικαίας: *οὐ γὰρ ἔνι τὸν αὐτὸν καὶ ῥήτορα δεξιὸν καὶ ὑπογραφέα εἶναι*⁴⁴. Προς το παρόν λοιπόν η κατάσταση παραμένει στην ίδια πάντα επιφυλακτικότητα και κρίνεται σκόπιμο, αν όχι φρόνιμο, η επιφύλαξη να επεκταθεί στο σύνολο των έργων που του αποδίδονται. Αν δεν διευκρινισθεί η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τη σχέση του Πορφυρογέννητου με τους γραφείς του και το επιτελείο του, οι επιφυλάξεις που εκφράζονται για τον *Βίο Βασιλείου* ισχύουν και για τα έργα που του προσγράφονται ανεπιφύλακτα, δηλαδή τα προοίμιά των, αλλά και την επιστολογραφία. Προϋπόθεση λοιπόν αποτελεί η λελογισμένη απόδοση των του καίσαρος τῷ καίσαρι...

43. Πρόκειται για τις επιστολές που αναφέραμε παραπάνω (βλ. σημ. 37) του Θεοδώρου του Δαφνοπάτη, J. DARROUZÉS, L. G. WESTERINK, *Théodore Daphnopatès Correspondance*, Παρίσι 1978, 49 και 143.

44. Πρόκειται για πληροφορίες του Αλεξάνδρου Νικαίας σχετικά με την διαδικασία υπαγόρευσης και σύνταξης επιστολών, DARROUZÉS, *Épistoliers*, 93, I 1460-66. Για την σχέση του Πορφυρογέννητου με τον Αλέξανδρο Νικαίας, A. MARKOPOULOS, *Überlegungen zu Leben und Werk des Alexandros von Nikaia*, *JÖB* 44, 1994, 313-326 και ειδικά 317-318.

...και οι ιστορίες

Όσα όμως έχουν λεχθεί μέχρι στιγμής καθιστούν παραλυτική κάθε προσπάθεια για να ανιχνευθεί, πόσο μάλλον να μελετηθεί, η σχέση του Πορφυρογέννητου με τα αποδιδόμενα σε αυτόν κείμενα και, βεβαίως, με την Ιστορία ή καλύτερα για την μελέτη του Πορφυρογέννητου όχι μόνον ως ιστορικού αλλά και ως συγγραφέα. Γνωρίζοντας το αδιέξοδο μιας τέτοιας προσπάθειας επιγράψαμε την παρούσα μελέτη κατά τρόπο που οδηγεί τουλάχιστον στην διάκριση μεταξύ Ιστορίας και παραμυθίας των ιστοριών (διηγημάτων) οι οποίες περιέχονται εν αφθονία στα αποδιδόμενα στον Πορφυρογέννητο έργα. Πιθανότατα και για τον Πορφυρογέννητο, ανυποψίαστα νεωτεριστή, δεν υπάρχει Ιστορία, υπάρχει μόνον *ιστορεῖν*. Αυτή εξάλλου η διάκριση πιστεύουμε ότι θίγει ακριβώς την καρδιά του προβλήματος, καθώς υπογραμμίζει τόσο την διαφορετική στόχευση των συγγραφέων, όσο και τον τρόπο εκπόνησής τους. Αν όμως είναι τόσο αδιέξοδη και αδιασάφηση η μελέτη της σχέσεως του Πορφυρογέννητου με το συγκεκριμένο ιστορικό είδος, την χρονογραφία (ας εντάξομε απλουστευτικά στην χρονογραφία την *Συνέχεια* και τον *Βίο*), τότε το ίδιο δυσχερής καθίσταται και η αναζήτηση των απόψεών του περί ύφους. Πάντως, αν επιμένουμε σε μια υφολογική αποδελτίωση και στραφούμε αποκλειστικά στα λεγόμενα συμπληματικά έργα, και πάλι τα όποια συμπεράσματα που θα σπρίζονταν στα διάφορα αποσπάσματα ή διηγήματα που συνθέτουν τα συμπλήματα αυτά δεν θα αφορούσαν μόνον τον Κωνσταντίνο. Στην καλύτερη των περιπτώσεων οι υφολογικές παρατηρήσεις αφορούν τον συγγραφέα της αντιλούμενης πηγής, τον πληροφοριοδότη ή ακόμη το δίπλωμα και το έγγραφο που αντιγράφεται ή ακόμη πιθανότερο τον ανώνυμο γραφέα του επιτελείου, τον διάδοχο του παπαδουλίου, που διακονεί την φορά αυτή τον αυτοκράτορα και αναπλάθει κατά παραγγελία και καθ' υπόδειξη το εγχειριζόμενο ή απαγγελλλόμενο σε αυτόν υλικό. Όλα σχεδόν τα ερανοσθέντα αποσπάσματα, εκτενή ή συνοπτικά, διατηρούν εμφανέστατα την γλώσσα και το ύφος του πρωτοτύπου. Οι όποιες συντομεύσεις και επεμβάσεις ελάχιστα βοηθούν στην ανίχνευση των υφολογικών απόψεων των συντακτών τους όπως π.χ. στα αποσπάσματα της *Χρονογραφίας* του Θεοφάνη που χρησιμοποιούνται στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*⁴⁵. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, ακόμη και εκεί που δεν διαθέτομε τα πρωτότυπα κείμενα, είναι εμφανή τα υφολογικά χαρακτηριστικά

45. J. B. BURY, *The Treatise De administrando imperio*, BZ 15, 1906, 526 κ.ε. Ο MORAVCSIK, *Τὰ συγγράμματα*, 519, δίνοντας ως παράδειγμα τον Θεοφάνη θεωρεί ὅτι «μολονότι ὁ συγγραφεὺς συχνάκις συντομεύει τὸ ὕλικόν τῆς πηγῆς του, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῆς δὲν μετασχηματίζει, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν μορφήν τοῦ πρωτοτύπου καθαρὰν». Βλ. καὶ *Commentary*, ἐκδ. JENKINS, 70 κ.ε. Μια απροσδό-

των πρωτοτύπων: έγγραφα, υπομνήματα, χρονικά, επιστολές, προφορικές παραδόσεις, αγιολογικά κείμενα και θρύλοι⁴⁶. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ακόμη και το πιο συγκροτημένο έργο, ο *Βίος Βασιλείου*, που θεωρείται ότι εφαρμόζει με συνέπεια τις επιλογές ύφους και είδους, να προσφέρεται περισσότερο για μελέτη των ειδολογικών επιλογών και της υφολογικής του διαστρωμάτωσης. Η αδιασάφηση μάλιστα ανάθεσή του σε κάποιο γραφέα περιπλέκει, όπως ήδη αναφέραμε, τα προβλήματα και διαβάλλει, αν δεν απομακρύνει, τον φερόμενο ως συγγραφέα του, Πορφυρογέννητο. Με τις αποθαρρυντικές αυτές διαπιστώσεις οδηγούμαστε τελικά στην ακραία άποψη που βλέπει στις αποδιδόμενες στον Πορφυρογέννητο συγγραφές, ειδικά μάλιστα στα εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρος έργα, μια ανεργάτιστη συρραφική δραστηριότητα που θα μπορούσε να επαυξάνεται κατά βούληση, ανάλογα με το διαθέσιμο και ερριμένο ατάκτως ή φυλασσόμενο τακτικώς υλικό. Το μωσαϊκό αυτό, είτε για λόγους σκοπιμότητας (λόγους πρακτικούς, διδακτικούς, προπαγανδιστικούς) είτε για λόγους ανεπάρκειας, αδυναμίας ή πεποιθήσεως (βλέπε ομολογία της αμουσίας και απόψεις για τον απλό και ρέοντα λόγο) στην μορφή που μας παραδίδεται σήμερα προσφέρει την ετερόκλητη γοητεία του, καταθέτοντας ταυτοχρόνως

κητη άποψη για την σχέση του Πορφυρογέννητου με τον Θεοφάνη του οποίου ο Κωνσταντίνος γνώριζε μόνο des extraits που χρησιμοποιούνταν στην βυζαντινή εκπαίδευση, tandis qu'il ignorait le reste: P. A. YANNOPOULOS, Histoire et légende chez Constantin VII, *Byzantion* 57, 1987, 158-166 και μάλιστα 162-163. Την διαφωνία του Λουγγή με την θέση αυτή, αλλά και τις δικές του απόψεις για την χρησιμοποίηση της *Χρονογραφίας* του Θεοφάνη από τον Πορφυρογέννητο, βλ. στο ΛΟΥΓΓΗΣ, *Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου, De Administrando Imperio*, 45-49 και 61 κ.ε. Βλ. τέλος και την κρίση του Ševčenko για την ερμηνεία από τον Γιαννόπουλο του κεφ. 13, το οποίο ο ίδιος θεωρεί ένα mumbo-jumbo και απολύτως προφανή τον dubious character of the stories, ŠEVČENKO, Re-reading, 182, σημ. 40.

46. Σύμφωνα με τον MORAVCSIK, Τα συγγράμματα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, 520: «ὁ συγγραφεὺς δὲν ἤλλαξε τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν πηγῶν του, δὲν τὰς μετεσχημάτισε γλωσσικῶς, ἀλλὰ τὰς ἀντέγραφε, καθὼς τὰς ἀνεύρισκε». Καί συμπεραίνει λέγοντας ὅτι με τὴς εἰσαγωγικὰς δηλώσεις του στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* ὁ Κωνσταντίνος δὲν ἐκθέτει πρόγραμμα, ἀλλὰ δικαιολογεῖ μόνον τὴν μέθοδόν του: «Ἡ φύσις καὶ ἡ προέλευσις τοῦ ὑλικοῦ καθώριζε ἐκ τῶν προτέρων τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος του καὶ ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἦνωσε τὰ ἔτοιμα κείμενα καὶ ἀποσπάσματα εἰς τὸ ἔργον του, ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσῃ τὴν καινοτομίαν του ταύτην». Για τὴν χρῆσιν καὶ τὴς ἀποκλίσεις τῶν θρύλων καὶ τῶν διαφόρων παραδόσεων τῆς Ανατολῆς στο *Βίον Βασιλείου*, χωρὶς ὅμως ἰδιαίτερες υφολογικὰς παρατηρήσεις, βλ. G. MORAVCSIK, Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I, *DOP* 15, 1961, 59-126. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει καὶ ὁ Lemerle (*Humanisme*, 278, καὶ ελλ. μτφ., 252) γιὰ «τοὺς ἐμπιστευτικοὺς φακέλους τοῦ λογοθεσίου τοῦ δρόμου ἀπ' ὅπου ἀντλήσε καὶ παρέθεσε τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο ὑπομνήματα, ἐκθέσεις... καὶ πὸν λίγὸ ἀνταποκρίνονται στὴ λόγια ἐπισημότητα τοῦ προοιμίου. Πρέπει νὰ τοῦ χρωστοῦμε χάρη πὸν δὲν ἐπέδιῶξε νὰ ἐξευγενίσῃ τὴ γλῶσσαν τῶν τόσο σπάνιων κειμένων πὸν συνέλεξε ἀπὸ ὄλο τὸν κόσμον... οὔτε τῶν ἐπιστολῶν».

τις φιλολογικές, πολιτικές και διπλωματικές επιλογές και σκοπιμότητες των δημιουργών του. Βέβαια το πλήθος αυτό των πληροφοριών κατατίθεται στοιχειωδώς προγραμματισμένο και η πρακτικά χρήσιμη σχολαστική αυτή γνώση αποκλήθηκε εγκυκλοπαιδισμός⁴⁷. Για την παρουσίαση λοιπόν του εν λόγω υλικού χρησιμοποιήθηκε ένα στοιχειώδες πλαίσιο, όπου τα προοίμια, οι συμβουλευτικές και διδακτικές αναπτύξεις και κατακλείδες, οι αποσαφηνίσεις και οι ενημερωτικές παρεκβάσεις αποτελούν τους αρμούς που το αναδεικνύουν και μαρτυρούν την σκοπιμότητά του⁴⁸. Καθώς όμως είναι δύσκολο να αποφανθούμε για την πατρότητα των αρμών αυτών και του πλαισίου, επειδή ένα ολόκληρο επιτελείο θα μπορούσε να τα διεκδικεί, προσγράφονται αυτομάτως στον κατευθύνοντα νου της συγγραφικής αυτής περιπέτειας, τον Πορφυρογέννητο, όταν μάλιστα σαφέστατα τούτο δηλώνεται και εσωτερικές ενδείξεις το υπαγορεύουν. Βεβαίως η απλουστευτική αυτή και βοηθητική παραχώρηση στον Πορφυρογέννητο λειτουργεί ταυτοχρόνως ως αναίρεση. Αν π.χ. υποθεθεί ότι με την ίδια λογική η *Συνέχεια*, του *Βίου Βασιλείου* συμπεριλαμβανομένου, παραχωρείται στον εμπνευστή, χορηγό, άμεσα ενδιαφερόμενο και συνεργούντα, και όχι στους πραγματικούς της συγγραφείς, τότε πρέπει να ομολογήσουμε ότι βρισκόμαστε στην πολύ δυσάρεστη θέση να μη μπορούμε να ομιλούμε για Ιστορία, αλλά ούτε για Πορφυρογέννητο. Δυσάρεστη για όλους εμάς, που στην ταξινόμική μας αγωνία (Ιστορία ή Χρονογραφία) αναζητούμε, αδιαφορώντας για τις άλλες λειτουργίες ή στόχους της αφήγησης, τα καθαρά είδη και γένη του λόγου ή την συγγραφική πατρότητα κειμένων. Ό,τι υπήρξε για τους δημιουργούς, απόλαυση, έγνοια, ανάγκη ή παιδεία σε μας μεταμορφώνεται σε σχολαστική αναζήτηση και παιδείωση. Ο συγγραφέας ή συν-γραφέας είναι νεκρός και άγνωστος ή ανύπαρκτος, ένα φάντασμα (ghost-writer), ζήτω λοιπόν τα κείμενα, τα επιτελεία και οι θεωρίες των dossier⁴⁹! Έτσι στο ανιστορικό του «φαντάσματος» συγγραφέα Κωνσταντίνου παίρνει θέση το υπερϊστορικό και διαπολιτισμικό της αφήγησης και κειμενικότι-

47. Για μια σύντομη ιστοριογραφική θεώρηση και κριτική των διαφόρων απόψεων για τον εγκυκλοπαιδισμό του 10ου αι., βλ. ODORICO, *La cultura della Συλλογή*.

48. BURY, *The Treatise*, και γενικά Lemerle, *Humanisme*, 274 κ.ε. (ελλ. μτφ., 248 κ.ε.) και HUNGER, *Literatur I*, 363 κ.ε. (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 172-180) όπου και γενική βιβλιογραφία. Βέβαια μίαν εντελώς διαφορετική ανάγνωση επιχειρεί ο ΛΟΥΓΓΗΣ, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De Administrando Imperio*. Πάντως, στους αρμούς αυτούς και μάλιστα του ΔΑΙ ο Ševčenko πιστεύει ότι μπορεί να μελετηθεί ακόμη καλύτερα και από την ίδια την αλληλογραφία του το προσωπικό στυλ και οι υφολογικές προτιμήσεις του Πορφυρογέννητου, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 182.

49. Margaret MULLETT, *Dancing with Deconstructionists in the Garden of the Muses: New Literary History vs?*, *BMGS* 14, 258-275· Η ΙΔΙΑ, *The Madness of Genre*, *DOP* 46, 1992, 233-243. Για το ahistorical attitude of all his literary activities, βλ. Vera von FALKENHAUSEN, *Italy in Byzantine Literature*

τας⁵⁰. Μήπως τελικά μια λύση στο αδιέξοδο του παρόντος θα αποτελούσε η ελαφρά μετατόπιση του προβλήματος από τα είδη του λόγου στις λειτουργίες της αφήγησης, δηλαδή από την Ιστορία στις ιστορίες, εντέλει στην σχέση συν-συγγραφέα ή συν-γραφέα με τα διηγήματα και την διήγηση; Μήπως θα πρέπει να ερευνηθεί περισσότερο η πράξη της αφήγησης «αληθινής» ή «επινενοημένης» και η αλληλοεξάρτηση ή οι κοινές ιδιότητες στην αφηγηματικότητα και την ιστορικότητα; Μήπως οι μελεπτιές, αντί τους «λόγους» του *ὄρφανους αὐτοὺς ἀφιᾶσιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τοὺς τεκόντας*, μήπως τελικά θα πρέπει να αναζητήσουν για να βρουν όσο ποτέ ζωντανές τις προτιμήσεις του συγγραφέα Κωνσταντίνου ως συνεργού και συνίστορος μέσα από την επιλογή, διάταξη και χρήση των διηγημάτων και ιστοριών στα αποδιδόμενα σε αυτόν έργα με τα διάφορα είδη ύφους⁵¹; Ο Κωνσταντίνος επικεφαλής του επιτελείου μοιράζει μια σημαδεμένη τράπουλα και απολαμβάνει, εγκρίνει ή ελέγχει ένα ωφέλιμο παίγνιο που εξελίσσεται κάτω από τα μάτια του, με επεμβάσεις και συγκεκριμένες οδηγίες που αφορούν το είδος, το ύφος και την στόχευση. Μόνον έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε την αδιασάφηση «προσανάθεση» έργων,

of the Tenth Century, *Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος και η εποχή του*, Αθήνα 1989, 37–38 σημ. 109. Για τον θάνατο ή την ανυπαρξία συγγραφέα (μάλιστα στις μελέτες του Speck για τον Θεοφάνη) βλ. J. N. LJUBARSKIJ κ.ά., *Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings*, *Symbolae Osloenses* 73, 1998, 5–22 και ειδικά 8–13 και την απάντηση του Speck, 52–57. Ο ŠEVČENKO, *Re-reading*, 186–187, δεν βλέπει παρά ghost-writers στους οποίους σίγουρα συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του με το γράμμα της Ουρανούπολης...

50. Στις υπερ-ιστορικές (transhistorical) προσεγγίσεις ανήκει αυτή του ŠEVČENKO, *Re-reading*, 194–195, ο οποίος συσχετίζει και συγκρίνει εντελώς ανόμοια καλλιτεχνικά κλίματα όπως τα ινδικά γλυπτά του 10ου αιώνα με την μικροτεχνία στα χρόνια του Πορφυρογέννητου και το γιαπωνέζικο Pillow Book με το *Περί βασιλείου τάξεως*. Σε μια εντελώς διαφορετική κατεύθυνση κινείται η σύγκριση που επικεφαλής ο SIGNES-CODOÑER, *El periodo del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus*, 683–698, ανάμεσα στον Πορφυρογέννητο και στο βασιλιά Alfonso X el Sabio (1252–1284): μελετώντας την μέθοδο εργασίας των δύο βασιλικών επιτελείων καταλήγει στο συμπέρασμα της *autoria compartida*. Την μακρυνή ινδική καταγωγή της μεθόδου του Κωνσταντίνου στην χρήση και διάταξη των διηγημάτων και των ιστοριών (*Hitopadesa method*) υποστηρίζει ο TANNER, *The Historical Method of Constantine Porphyrogenitus*, (ό.π., σημ. 1) 125–140.

51. Χαρακτηριστικά ο Ševčenko εντοπίζει πέντε διαφορετικά στυλ στα αποδιδόμενα στον Πορφυρογέννητο έργα και θεωρεί ότι ο MORAVCSIK, Τὰ συγγράμματα, είχε προχωρήσει προς την σωστή κατεύθυνση, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 184 σημ. 44 και 186–187. Πάντως ένας οπαδός της ενοποιητικής άποψης θα μπορούσε να επαναλάβει την διαπίστωση του Φωτίου για τους θεωρούμενους νόθους λόγους του Δημοσθένη: *Ἐγὼ δὲ εἰδὼς πολλὰκις καὶ λόγους διαφόρων γεννητόρων πολλὴν ἔχοντας τὴν ὁμοίτητα καὶ διάφορον ἐργασίαν λόγων τὸν αὐτὸν ἐγνωκότων γεννήτορα... Ἄλλ' οὗτοι καὶ ὄρφανος αὐτοὺς ἀφιᾶσιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τοὺς τεκόντας*, ΦΩΤΙΟΣ, *Βιβλιοθήκη*, έκδ. R. HENRY, τόμ. VIII, 1977, 5712–31, και το σχόλιο του KUSTAS, *The Literary Criticism*, 139–140, σημ. 1.

όπως τον *Βίο Βασιλείου*. Ο ίδιος συνάγει ή ιστορεί τα πρόσφορα διηγήματα και τα αναθέτει, χρησιμοποιεί τις ιστορίες, τα χρονικά χωρίς να ενδιαφέρεται για την Ιστορία. Αποδέχεται ή επιλέγει τους αναπλασμένους θρύλους που τον εξυπηρετούν και στην συνέχεια μοιράζει ρόλους διακονίας, πράγμα που του επιτρέπει να υποστηρίξει ότι *οὐκ εἶσιν ἐμὰ* ή ακριβώς το αντίθετο, *ἴν' εἶπ' τὰ τῶν φίλων τῷ ὄντι κοινὰ*. Τελικός του στόχος είναι η σύνθεση του παζλ της τάξεως, της ευταξίας, της ευνομίας, των εγχειριδίων γνώσης, προπαγάνδας και διπλωματίας. Το σύνολο των έργων αυτών δεν έχει σχέση με τα προβλήματα και τις φροντίδες του ιστορικού ή χρονογράφου, καθώς η ιστορία δεν υπήρξε ποτέ προτεραιότητα για τον Πορφυρογέννητο. Υποστηρίχθηκε μάλιστα ότι δεν είχε ποτέ ιστορικά ενδιαφέροντα και θεωρήθηκε εύθραυστη κάθε προσπάθεια που του αποδίδει ικανότητες ιστορικού⁵². Η οξύτητα του Lemerle στο σημείο αυτό είναι δίκαια ή άδικα χωρίς περιστροφές, καθώς επισημαίνει ότι δεν πρέπει να συγχέεται με την ιστορία η έμφυτη κλίση στα αρχαία, στα παλαιά υπομνήματα και στους θρύλους, στο ανεπεξέργαστο υλικό και στη μαραμένη γοητεία του. Ο συμπληματικός εγκυκλοπαιδισμός είναι τελείως ξένος προς την Ιστορία και η στατικότητα της γοητείας του είναι αντίθετη με την έννοια της ιστορικής συνέχειας. Και η οξύτης θα περισσεύσει στην άνευ προηγουμένου επίκριση για τον πολιτικό και συγγραφέα Πορφυρογέννητο: ένας αυτοκράτορας που έχει συνείδηση της αποστολής του οφείλει να είναι «ιστορικός»⁵³. Η κακοδαιμονία βασανίζει τον δύσπνο Κωνσταντίνο ήδη από την τετραγαμική σύλληψή του! Του αμφισβητείται η βασιλεία, η παιδεία, το έργο, η ιστορική συνείδηση, η συνείδηση της αποστολής του! Αν και πολλά θα είχε να αντιτάξει κάποιος στον Lemerle, τόσο για την έννοια του εγκυκλοπαιδισμού που καθιερώνει, αλλά και για

52. LEMERLE, *Humanisme*, 277-278 (ελλ. μφ., 252). Ήδη όμως πριν από τον Lemerle με τον χαρακτηρισμό του *Βίου* ως βιογραφικού εγκωμίου είχε αμφισβητηθεί η ένταξη του έργου στην ιστορική γραμματεία και βεβαίως η κρίση αυτή αντανάκλαται στον θεωρούμενο συγγραφέα του, βλ. P. J. ALEXANDER, *Secular Biography at Byzantium*, *Speculum* 15, 1940, 194-209 και την αντίθεση του HUNGER, *Literatur* I, 341 σημ. 63 (ελλ. μφ., τόμ 2, 146 σημ. 63): βλ. επίσης, ΑΓΑΠΗΤΟΣ, Η εικόνα, 285-322. Ας σημειωθεί πάντως η προσπάθεια του Πορφυρογέννητου(;) να επιφέρει ιστορικές διορθώσεις στο κείμενο του Κατάκυλα, πράγμα που επιτρέπει στον HALDON, *Three Treatises*, 42, να κάνει λόγο για «more 'historical' approach» (πάντα με εισαγωγικά).

53. LEMERLE, *Humanisme*, 279-280 (ελλ. μφ., 254). Η FALKENHAUSEN, *Italy in Byzantine Literature of the Tenth Century*, 37-38 σημ. 109 και 110, παραπέμποντας στον Lemerle και εξετάζοντας τις αναφορές του Πορφυρογέννητου στην Ιταλία και μάλιστα στο ΔΑΙ κάνει λόγο για τυπικό ahistorical attitude of all his literary activities διαφωνώντας μάλιστα με την ερμηνεία του κεφ. 27 από τον Λουγγή. Πρβλ. Τ. ΛΟΥΓΓΗΣ, Τό κεφάλαιο 27 του «De administrando imperio». Προσπάθεια για μιá ιστορική έρμηνεία, *Βυζαντινά* 13, 1985, 1069-1091. Και να μεν δεν είναι πειστικά τα επιχειρήματα για ενσυνείδητη ανι-

πν έλλειψη ιστορικής συνείδησης που πρεσβεύει για τον Πορφυρογέννητο⁵⁴, όμως θεωρώ στη παρούσα φάση προσφορότερο να οικειοποιηθώ τα επιχειρήματά του και να τα χρησιμοποιήσω υπέρ του Κωνσταντίνου. Τούτο σημαίνει ότι συμφωνώ με την στάση του Πορφυρογέννητου, αδιαφορώ για την Ιστορία και παραδίνομαι στην γοητεία, μαραμμένη ή αμάραντη, εγώ αποφασίζω, των ιστοριών του, των διηγημάτων όπως αυτός τις αποκαλεί. Εξάλλου, πιστεύω ότι τόσο η Ιστορία όσο και η μυθολογία αναφέρονται στην «ιστορικότητα» και επαναπεριγράφουν την ιστορική συνθήκη. Θέλω επίσης να πιστεύω ότι ασχολούμαι με έναν πολιτισμό όπου η ακρόαση και συνεπώς η αφήγηση κυριαρχούν. Η προφορική παράδοση είναι το ίδιο ιερή, όσο και η γραπτή. Η πλειοψηφία ακούει και διηγείται ακόμη και τα γεγραμμένα, η ένδεια των οποίων καθιστά χρήσιμα τα θρυλούμενα, τα διηγήματα, τα προφορικά παραδοθέντα, αλλά και δημιουργεί τις ανάγκες διαφόρων Εκλογών. Έτσι κατά ένα μοναδικό τρόπο ατονεί και η κάθε επιχειρηματολογία για την πατρότητα των διηγημάτων, καθώς μπορεί ο φερόμενος συγγραφέας τους να διακηρύξει, το λέει εξάλλου πλειστάκις, ότι *οὐκ εἶσιν ἐμὰ* αυτά τα διηγήματα, *ἴν' εἶη τὰ τῶν φίλων τῷ ὄντι κοινά*. Ας στραφούμε λοιπόν στον κατεξοχὴν χώρο της συλλογικῆς ιστορίας, στην συλλογή και εξιστόρηση-αφήγηση ιστοριῶν και θρυλουμένων, αὐτῶν που τόσο ο παππούς του Βασίλειος όσο και ο ἴδιος *τὴν ἀκοὴν ὑπετίθει καὶ ἐπιμελῶς ἠκροᾶτο ἱστορικῶν τε διηγημάτων*⁵⁵.

Οι ὅροι «διήγησις» και «διήγημα» είναι ιδιαίτερα προσφιλείς στον Πορφυ-

στορησία, συνειδητή και σκόπιμη διαστρόφη της αλήθειας από τον ἴδιο τον Πορφυρογέννητο ή ότι ο Πορφυρογέννητος συσκοτίζει την ιστορική αλήθεια μόνο και μόνο για να μη θίξει τους Φράγγους-ὄμως η επιλογή και προβολή της ὁποίας ἔστω θρυλούμενης-ανιστόρητης και πιθανῶς διαδεδομένης και ὀχι επινοημένης από αὐτὸν εκδοχῆς τῶν γεγονότων δεν πρέπει να είναι τυχαία. Πιθανότερον φαίνεται ὅτι ο Πορφυρογέννητος κάπου τα ἄκουσε ή τα βρήκε, ἄρμωζαν στις αφηγηματικές και ιδεολογικές του ἀνάγκες και τα χρησιμοποίησε. Κάτι περίπου ἀντίστοιχο με τον Ηρόδοτο που συνάντησε ο γραφέας, ἀντί Ηρόδωρο, στον Στέφανο Βυζάντιο και ἀναπαρήγαγε το λάθος, βλ. παρακάτω σημ. 67. Μόνον που στη μία περίπτωση υπάρχει πιθανότητα σκοπιμότης στην επιλογή, ἐνῶ στην ἄλλη ἀπλὸ λάθος κειμένου.

54. Βλ. σχετική βιβλιογραφία και κριτική ΟΔΟΡΙΚΟ, *ὁ.π.*

55. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3147-10. Το χωρίο αὐτὸ μπορεί, πιστεύομε, να χρησιμεύσει στις θεωρίες για γεγραμμένη ιστορία που ἀπαγγέλλεται, ἀναγιγνώσκεται σε κάποιο ἀκροατήριο ἀλλὰ και να φωτίσει την διαδικασία εκπόνησης ἔργων: ἀπαγγελία (ἀνάγνωση) ή υπαγόρευση γεγραμμένων-εξιστόρηση, θρυλουμένων-ἀκρόαση-καταγραφή ή συγγραφή και σύνθεση. Για τις θεωρίες περί ἀνάγνωσης-ἀπαγγελίας ιστορικῶν κειμένων και τους ὅρους *θέατρον*, *βῆμα*, *φιλοακροάμοιες*, στα ιστορικά ἔργα ἀπὸ την εποχή του Σιμοκάτη ὡς τα χρόνια τῶν Κομνηνῶν, βλ. J. D. C. FREND, *History and Panegyric in the Age of Heraclius: The Literary Background to the Compositon of the Histories of Theophylact*, *DOP* 42, 1988, 147-148 και Ruth MACRIDES, *The Historians in the History, Φιλῆλλον, Studies in Honour of Robert Browning*, Βενετία 1996, 223-224. Βλ. τέλος για την «residually oral society» και «oral nature of

ρογέννητο. Στο *Βίο Βασιλείου* το ένα τρίτο της αφήγησης καλύπτεται από διηγήματα. Ήδη στον πρόλογό του δείχνει την προτίμησή του για την αξιοποίηση του διηγηματικού του υλικού αναφέροντας ότι πρόκειται για *ιστορικὴν διήγησιν... ἀπὸ διαφορῶν ἀθροίσας διηγημάτων* τα οποία *ἀπαγγέλλει, ἱστορεῖ, διηγεῖται, ἀναγράφει ἢ ἀφηγεῖται*⁵⁶. Ὅσα αφορούν τον Μιχαήλ Γ' ονομάζονται *αἰσχροὰ διηγήματα* και ένα τέτοιο αποτελεί η ιστορία του Γρύλλου ή Γρούλλου⁵⁷. Ο παππούς του Βασίλειος *ἠκροῶτο ἱστορικῶν διηγημάτων*⁵⁸ γεγονός που θεωρείται μεγάλη αρετή και κατα-

Byzantine performance», MULLETT, *Writing in Early Medieval Byzantium*, *ό.π.*, 159-160 και Η ΙΔΙΑ, *The Madness of Genre*, 236.

56. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 211, πρβλ. και 2129: *τὰς πράξεις και τὴν ὄλην ἀγωγὴν διηγίσασθαι*, 21514: *ὁ τοῦ ἱστορουμένου προήλθε πατήρ* (δηλ. του Βασιλείου ο πατέρας), 24313: *διηγίσομαι δέ τινα*, 2446: *τοῦτο δὲ διηγίσομαι*, 26611-12: *διὰ βραχέων δὲ διηγίσομαι*, 279-280: *συντόμως... ἀπαγγέλλομεν... ἢ νῦν ἀπήγγελοι... και ἀπαγγέλλειν ἔχομεν*, 28812: *τὰ δὲ πρὸς δυόμενον ἔρχομαι διηγίσασθαι*, 3143-4: *Χρὴ δὲ ...διηγίσασθαι*, 31615-16: *μετὰ τὸ σχολάσαι τῶν πολεμικῶν ἀγῶνων τὸν λόγον και τῶν πολεμικῶν (sic) ἀφηγήσεων καλὸν ἀναγράψασθαι*, 32111-12: *Ταῦτα εἰ και πολὺ τοῖς χρόνοις τὰ μὲν ἐτύγχανε πρότερα τῶν ἱστορουμένων*. Ἀς σημειωθοῦν και κάποιες ἄλλες αναφορές σχετικές με την γραφή και τον λόγο, χρήσιμες για το θέμα που μελετοῦμε. Στον πανταχοῦ παρόντα ρητορικό αυτοέλεγχο για βραχὺ, σύντομο, επιπλέοντα λόγο ἔχομε και τον φόβο της απειροκαλίας που θα μπορούσε να συσχετισθεῖ με την αναφερόμενη αμουςία του στις επιστολές, ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3294-6: *Ἄλλὰ ἀπόχρη περὶ τούτων τὰ εἰρημένα, μὴ και ἀπειροκαλίας τις γραφὴν ἀποισεται καθ' ἡμῶν. και μεταστρεπτόν ἦδη τὸν λόγον ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἔργων*. Η αδυναμία του λόγου και της γραφῆς και η παραίτηση ἀπὸ την περιγραφή ὅταν περιγράφει τα ψηφιδωτὰ των ναῶν (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3312-5): *αὐτὸ δὲ τὸ ἄδυτον ὅσα κάλλη και ἄγια περιεῖληφε και ἐν ἑαυτῷ θησαυροφυλακεῖ, ὁ λόγος παραιτεῖται δηλοῦν, ἐὰν δὲ μᾶλλον ὡς ἄδυτον και τοῖς λόγοις ἄβατον βούλεται ἐν γὰρ τοῖς ἐπέκεινα λόγου εὐλογωτέρα ἢ σιωπῇ*. Η αμουςία του γενάρχη Βασιλείου εκτός ἀπὸ την ιστορική ἔχει και την ψηφιδωτή της μαρτυρία (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3341-5): *και κἄν ὁ φυτοσπόρος τούτων* (δηλ. των εικονιζομένων παιδῶν) *οὐκ ἔσχεν ἐξ ἀρχῆς οἰκείως πρὸς γράμματα διὰ τὴν βιωτικὴν περιπέτειαν, ἀλλ' οὐδὲν τοῖς οἰκείους ἅπαντας βλαστοῦς ἐν μετοχῇ σοφίας πεποιήκε*: *τοῦτο δέ, και τῆς ἱστορίας δίχα, διὰ τῆς γραφικῆς ἐβουλήθη τοῖς ὀρθοῖσι σημαίνεσθαι*, Τέλος ἀς ἐπισημανθεῖ η πολὺ σημαντική διπλή ρηματική κατακλείδα με το *ἀπήγγελοι και ἱστόρῃται*. Ο *Βίος Βασιλείου* ἀρκεται με το *ιστορικὴ διήγησις* και τελειώνει με το *ἱστόρῃται* που συνοδεύεται ὁμως ἀπὸ το *ἀπήγγελοι*. Θεωρῶ ὅτι τοῦτο υποδηλώνει ακριβῶς την διαδικασίᾳ της εκπόνησης του ἔργου και ἐρμηνεύει την προσανάθεση. Ἀλλὰ πιστεύω ὅτι θα επανέλθομε σε ἄλλη ευκαιρία. Παραθέτομε την κατακλείδα (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 352-353): *Και τὰ μὲν περὶ τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας Βασιλείου τοῦ αἰοδίου, ὅσα μὴ τῆς λήθης παρεσύρη ρεύμασι και τῷ διὰ μέσου χρόνῳ ἐξήτηλα γέγονε, και αὐτὴ δὲ ἢ πρὸ τῆς βασιλείας ἀγωγή, και ὅσα ἢ τῆς ὄλης αὐτοῦ ζωῆς περιέχει ὑπόθεσις, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτόν, καθὼς ἢ τῆς ἀληθείας εἶχε φύσις, ἀπήγγελοι και ἱστόρῃται*. Πρβλ. το κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτόν, με την κατακλείδα του Προοιμίου του Θεοφάνη, βλ. HUNGER, *Literatur I*, 336 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 138) και LEMERLE, *Humanisme*, 274-275 (ελλ. μτφ., 248-249).

57. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 2435-14: *περὶ κάμους και μέθας και ἔρωτας ἀσελγεῖς και αἰσχροὰ διηγήματα... διήμερευε... διηγίσομαι δέ τινα ἐξ αὐτῶν, οὐ πολλὰ, ἵνα ἀπὸ τῶν ὀλίγων γνῶτε και τὰ λοιπὰ*, και αμέσως μετὰ ἀκολουθεῖ η ιστορία του Γρύλλου ή Γρούλλου με τον παιρῖαρχη Ιγνάτιο. Βλ. ŠEVČENKO, *La biographie*, 98 και J. N. LJUBARSKIJ, *Der Kaiser als Mime*, *JÖB* 37, 1987, 39-50.

ξιώνει τον γενάρχη του. Ο ίδιος ο *Βίος Βασιλείου* αποκαλείται, εκτός από *ιστορία*, *διήγημα* και *ιστορική διήγησις*⁵⁹. Πιστεύει ότι είναι αναγκαίες οι *κατά παρέκβασιν διηγήσεις*, διότι ποικίλλουν τον λόγο και ακούγονται ευχάριστα. *Διηγήσεις*, *ἀφηγήσεις*, *παρεκβάσεις* είναι αυτές του Σολδάνου, της Δανηλίδος, του Αδριανού, του Ωρούφα, της πολιορκίας της Άδατας κ.ά.⁶⁰. Ό,τι όμως δεν τον εξυπηρετεί και δεν ακούγεται ευχάριστα στο δικό του αυτί, είναι *ἀμάρτυρον* και *ἀμφίβολον* ή αποτελεί *πεπλασμένην διήγησιν* και *ὑποτρέχον ρῆμα* και δεν έχει θέση στη διήγησή του⁶¹.

Δεν χρειάζεται, πιστεύω, μια αντίστοιχη αποδελτίωση στο *Πρός τὸν ἴδιον υἱὸν*

58. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3147-10: *ἄλλοτε δὲ τὴν ἀκοὴν ὑπετίθει καὶ ἐπιμελῶς ἠκροῶτο ἱστορικῶν τε διηγημάτων καὶ πολιτικῶν παραγγελμάτων καὶ ἠθικῶν παιδευμάτων καὶ πατρικῶν τε καὶ πνευματικῶν νοουθετημάτων καὶ εἰσηγήσεων*. Βλ. και LEMERLE, *Humanisme*, 205 (ελλ. μφ., 184) και HUNGER, *Literatur I*, 160 (ελλ. μφ., τόμ. 1, 250).

59. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 211: *Ἱστορικὴ διήγησις τοῦ Βίου καὶ τῶν πράξεων Βασιλείου*, και αναφορά στο ρόλο της ιστορίας (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 21120) *διὰ τοῦ ἀειμνήστου καὶ ἀθανάτου τῆς ἱστορίας στόματος*, και στο στόχο του (21215-17) *ἴσως προσθῶμεν ἐχομένως καὶ τῆς ἄχρισ ἡμῶν καπούσης αὐτοῦ γενεᾶς τὴν ὅλην τῆς ἱστορίας ἀφήγησιν*. Αλλοῦ πάλι αποφεύγει να ασχοληθεῖ πολὺ με τις προφητείες για τον πάππο του (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 21916-18) *καὶ νομισθῶμεν ἴσως ἀπορίᾳ τῶν περὶ αὐτὸν καλῶν ἐν τούτοις τὴν ἱστορίαν ἀπασχολεῖν*, (24211-12) *οἶμαι δεῖν τὴν μὲν κατὰ τὸν βασιλέα Βασίλειον ἱστορίαν σχολάσαι ἐπὶ μικρόν*. Επίσης τα βιβλία II και IV της *Συνέχειας* που προϋποθέτουν τον Βίο αναφέρονται σε αὐτὸν με τον ὄρο *ιστορία*, 8315-16 και 20717-19 για τα οποία βλ. ΞΕΝΩΣΤΑΚΗΣ, *La biographie*, 98. Βλ. και τις σχετικές αναφορές στην ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 4-5: *τὸ τῆς ἱστορίας καλόν... τὸν πῆλον τοῖς φιλιστοροῦσιν... τὴν ἀρίστην ἀρχὴν τῆς ἱστορίας* και, τέλος, ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 167: *τὴν κεφαλὴν και τὰ ἄλλα μέρη τῆς ἱστορίας, τὴν ἱστορίαν ὁλόσωμον*, αλλά και *τὸ κωφόν και διάκενον σῶμα τῆς ἱστορίας*.

60. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 2943-6: *Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ἡ ἱστορία φιλεῖ και ταῖς κατὰ παρέκβασιν διηγήσεις τὸν λόγον ποικίλλειν και τὰς τῶν ἐντυγχανόντων ψυχαγωγεῖν ἀκοάς, ἐπεξηγητέον και ὅσα μεταξὺ τοῦ ῥηγὸς Φραγγίας και Σολδάνου. Παρέκβασις στην αφήγησις είναι εκτός από την ιστορία του Σολδάνου και το συμβάν της Δανηλίδος αλλά και παράβασις τα πρώιμα προφητικά για την τύχη του Βασιλείου (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 23223-24): *καὶ ταῦτα μὲν, εἰ και κατὰ παράβασιν ἴσως, ἀλλ' οὐκ ἔξω τῆς ὑποθέσεως εἴρηται*. Πρβλ. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 32111-16: *Ταῦτα εἰ και... οὐδὲ σφόδρα ἀναγκαῖον ἐδόκει τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ὅμως εἰς χάριν τῆς εἰρημένης γραφῆς... ἐνταῦθα κείσθω κατὰ παρέκβασιν*. Βλ. και παρατηρήσεις HUNGER, *Literatur I*, 341-342 (ελλ. μφ., τόμ. 2, 146-147)· Η. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Το επεισόδιο της Δανηλίδος. Πληροφορίες καθημερινού βίου ή μυθοπλαστικά στοιχεία, *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου «Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο»*, Αθήνα 1989, 375-390· Ο ΙΔΙΟΣ, Το επεισόδιο του Αδριανού. «Πρόγνωσης» και «τελεσθέντων δόλωσις», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συμποσίου «Η Επικοινωνία στο Βυζάντιο»*, Αθήνα 1993, 195-226. ΞΕΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Re-reading*, 173 σημ. 14, 191-193 και σημ. 68 και Στ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ, Ὁ Σολδανὸς τοῦ Βασιλίου και ὁ τροχὸς τῆς ἄμαξας, *Δίπτυχα 6*, 1994-1995, 231-239.*

61. Η αποφυγή δῆθεν ἀμφιβόλων και πεπλασμένων διηγήσεων χρησιμοποιεῖται συχνά ως επιχειρήματα για να αποσιωπηθῶν πιθανῶς πολλὰ δυσάρεστα και να τονισθεῖ ἀπεναντίας η φροντίδα για σύντομη, βραχεία και επιτρέχουσα διήγησις. Συχνές είναι οι αναφορές ὡς *ἀλλ' ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω* (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 21721), *δηλωσαὶ διὰ βραχέων* (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 24213), *διὰ βραχέων δὲ διηγήσομαι* (ΣΥΝ.

Ῥωμανόν, πιν ανθολογία αυπή των ιστοριών που εύστοχα μεταφράσθηκαν στα αγγλικά ως stories και έτσι ολόκληρα κεφάλαια ταξινομήθηκαν στο γραμματειακό αυτό είδος⁶². Το έργο αυτό θα μπορούσε να αποκληθεί ανθολογία ή εγκυκλοπαίδεια αφηγημάτων της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου, αν δεν στόχευε ως διδαχή σε πολύ συγκεκριμένους και πρακτικούς στόχους. Αρκεί να αναφέρομε επιλεκτικά πιν ιστορία του Σολδανού (για μια δεύτερη φορά εδώ)⁶³, το αγιολογικό κείμενο του θαύματος του αποστόλου Ανδρέα και τα συναφή θρυλούμενα που οί πρεσβύτεροι και άρχαιότεροι άνήγγειλαν παραδόντες άγράφως χρόνω τε και βίω τοίς ύστερον και η κάθε παλαιά φήμη που παρα τών έντοπίων διασώζεται μέχρι και σήμερον και που εδώ αναπαράγεται⁶⁴. Παραδειγματικό για το ξεταζόμενο πρό-

ΘΕΟΦ., 26611-12), με χαρακτηριστικότερο όλων το παρακάτω απόσπασμα (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 27914-19): *Εί δέ συντόμως και ψιλῶς τὰ οὔτω μεγάλα οίονει κατ' ἐπιδρομήν ἀπαγγέλλομεν, μηδεις θαυμαζέτω, ἀλλὰ μηδὲ ἐγκαλείτω. ἅμα γάρ τὴν ταχύτητα τῶν πράξεων ἐκείνων μμεῖσθαι ἢ διήγησις ἔοικεν, και διὰ τοῦτο οὔτως ἐστὶν ἀπλή τε και ἐπιτρέχουσα· θάπτον γάρ ἡρέθη τότε ἐκεῖνα και τῶν πράξεων ἔλαβε τὴν συντέλειαν ἢ νῦν ἀπύγγεται. Για δε τα αβέβαια και αμάτυρα (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 2801-9): οὐκ ἔστι περὶ τὰ κατὰ μέρος ἐγκρονίζειν και οἶον ἐμφιλοκαρεῖν, ἐξ ὧν πλατύνεται τὸ διήγημα. τὰ δὲ ἀμάτυρον ἔχοντα τὴν πίστιν, εἰ και λέγεται πολλάκις, ἀλλ' ἡμεῖς ἀβασανίστως προσδέχεσθαι οὐ βουλόμεθα διὰ τὸ μὴ δόξαι πεπλασμένην μὴ γεγονότων πραγμάτων διήγησιν ἀνατιθέναι τῷ βασιλεῖ, μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος ἔτι ζῶν τὰ πρὸς χάριν θωπευτικῶς ὑποτρέχοντα ῥήματα ἐφαίνετο προσιέμενος. οἱ δὲ μηδὲ τὰ παρὰ πάντων ὁμολογούμενα δυνάμενοι ἢ σχολάζοντες παραδοῦναι γραφῇ σχολῆ γε ἂν περὶ τὰ ἀμφίβολα τὸν λόγον ἀπομπκύνοιμεν. Ας σημειωθεί και το ἔμμεσο «άδειασμα» που επιχειρεῖται από την Συνέχεια Θεοφάνη όλων αυτών που ασχολούνται με τις πλάσματώδεις ιστορίες. Ο χρόνος αποτελεῖ πάντα επιχείρημα και δικαιολογία για τα δικά του έργα, όταν το διάκενον της ιστορίας και ὁ χρόνος ρεύσας διὰ μέσου πολὺς δεν προσφέρουν πληροφορίες. Ζητεῖται προκαταβολικά συγγνώμη από φιλομαθεῖς και φιλαλήθεις ὅθεν δὲ και ὅπως, δηλώσει και ταῦτα ἢ ιστορία· κωφὸν γάρ τῷ ὄντι πως και διάκενον τὸ σῶμα τῆς ιστορίας, όταν ἐστερημένος ἔχει τὰς αἰτίας τῶν πράξεων. ἀλλ' ἔνθα μὲν και ἡμῖν ὑπὸ τοῦ χρόνου καλῶς οὐ διέγνωσται, συγγνώμην πάντως οἱ φιλομαθεῖς ἀπονέμοιεν τοῖς ἀληθεῖς ἀλλ' οὐ πλάσματώδεις γράφειν ἐθέλουσιν, ὧν οὐδὲ τῷ τυχόντι ἀπορία καθέστηκεν· ὅπου δὲ γνώριμος, δηλοῦν δεῖ ταύτην και σαφῆ καθιστᾶν τοῖς ἀναγιγνώσκουσιν, ὡς οὐκ ἄλλοθεν πάντως ἢ ἐκ τούτων κορηγουμένης τῆς ὠφελείας αὐτοῖς (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 167-168).*

62. Εκδ. ΜΟΡΑΥCΣΙΚ, αγγλική μετάφραση R. J. H. JENKINS. Είναι χαρακτηριστική η απόδοση στα αγγλικά των ὀρων *ιστορία*, *διήγησις*, *διήγημα*, *διηγῶμαι* όταν δεν σχετίζονται με ιστορικές αυθεντίες και χρονογράφους: τα *διηγήματα* του Καρούλου μεταφράζονται ως story (κεφ. 26, 108-1094), η *Διήγησις*, *πῶς κατωκίσθη ἢ νῦν καλουμένη Βενετία* μεταφράζεται story (κεφ. 28, σελ. 118-119), η *περὶ τῶν Χρωβάτων και Σέρβλων συγγραφή* ως narrative (κεφ. 29, 124-1255-56), η οποία ὄμως στο κεφ. 33, 160-1615, και στο κεφ. 355. καλεῖται *Χρωβάτων ιστορία* και μεταφράζεται story, η *Διήγησις περὶ τοῦ θέματος Δελματίας* ως story (κεφ. 30138-139), η *περὶ τῆς τῶν Κυπρίων μεταναστάσεως ιστορία*, επίσης story (κεφ. 47224 -225).

63. Ὁ.π., κεφ. 29 και μάλιστα 126-13488-216.

βλημα είναι το κεφάλαιο 53, *Ίστορία περι τοῦ κάστρου Χερσῶνος*, το οποίο αποτελεί μια τέλεια νουβέλα για την αρχόντισσα Γυκία (στα αγγλικά πάντα αποδίδεται ως story), η οποία θεωρείται αρχαίος θρύλος που διασώζεται στις παραδόσεις των Χερσωνιτών του 10ου αι.⁶⁵. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις αξίζει να επισημανθεί η έμφαση στο άγραφον και προφορικό ή στην έλλειψη επώνυμης συγγραφικής αυθεντίας που καθιστά τις ιστορίες αυτές λαϊκές short stories και τις διαφοροποιεί από τα αναφερόμενα στο κεφάλαιο 25 που φέρει τον τίτλο *Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ὀσίου Θεοφάνους τῆς Σιγριανῆς* (αγγλική απόδοση History)⁶⁶. Βέβαια αλλού γίνεται αναφορά στο Χρονικό και στον χρονογράφο Θεοφάνη, στα χρονικά του Χάρακα, οπότε τα πράγματα καθίστανται σαφέστερα, όπως επίσης όταν αναφέρεται στην Ιστορία του Ηροδότου (λάθος, αντί Ηροδώρου) και στους γεωγράφους⁶⁷. Τούτο μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι για τον Πορφυρογέννητο και το επιτελείο του υπάρχει μια σαφής και βεβαίως υπαρκτή, διαχωριστική γραμμή που επιβάλλει, συν τοις άλλοις, τους ειδολογικούς και υφολογικούς της κανόνες, αλλά και ενδεχομένως δημιουργεί προβλήματα συγγραφικής ταυτότητας και ειλικρίνειας. Η διαχωριστική αυτή γραμμή δηλώνεται στο προοίμιο της *Συνέχειας* όπου ο Πορφυρογέννητος παρουσιάζεται να *ἱστορεῖ* με όλες τις προϋποθέσεις που αναπτύξαμε μέχρι στιγμής: *ἱστορεῖς δὲ αὐτός, χεῖρα μόνως λαβὼν ἡμῶν διακονουμένην σοι... τὰ μὲν ἐκ τῶν γεγραμμένων τὰ δὲ ἐκ τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων συνηθροικῶς*⁶⁸. Ἄραγε το υποτιθέμενο «υφολογικό μανιφέστο» που διαβάσαμε στην αρχή της μελέτης αυτής,

64. Ὁ.π., κεφ. 4960-61, και κεφ. 5024-25. Πρβλ. και τα σχετικά στο παράρτημα του *Περί βασιλείου τάξεως*, έκδ. REISKE, I, 456 και HALDON, *Three Treatises*, κείμενο C, 9420-21. *Ταύτην γὰρ πάλαι φημιζομένην και μέχρι τοῦ νῦν παρὰ πολλοῖς θρυλλουμένην μὴ και ἐγγράφως ἔχειν, οὐ δίκαιον οὐδὲ καλὸν ἠγνοῦμεθα. λυσιτελής γάρ σοι... μετὰ τῶν ἄλλων και ἡ τούτων γενίσκεται συγγραφῆ. Ἄς σημειωθεῖ και ἐδώ, ὅπως και σε πολλά ἄλλα σημεία των θεωρούμενων πορφυρογέννητων ἔργων, η λυσιτελής μετάβαση από τον θρύλο και την φήμη στην συγγραφῆ.*

65. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, 258-286 και κυρίως σελ. 270-284²³⁴⁻⁴⁹². Στο *Commentary*, 2 και 205-206 καλεῖται document, tale, legend και story.

66. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, 102-108.

67. Ὁ.π., κεφ. 17 και κεφ. 21 όπου αναφορά τοῖς ἡμετέροις ἱστορικοῖς και στην τοῦ μακαρίου Θεοφάνους ἡ ἱστορία 8631-35. Επίσης κεφ. 22, σελ. 92: *Ἐκ τοῦ Χρονογράφου τοῦ μακαρίου Θεοφάνους και κεφ. 24, σελ. 102 αναφορά στα Χρονικά του Χάρακα, και κεφ. 23, σελ. 98-102 στην καθ' Ἡρακλέα ἱστορία και στους γεωγράφους. Για την εξάρτηση από τον Στέφανο τον Βυζάντιο, όπου και η σύγκριση του Ηροδώρου με τον Ηρόδοτο, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 191 σημ. 59. Βλ. και την ερμηνεία για την χρήση του Ηροδότου στο *De virtutibus*, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 180 σημ. 35.*

68. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 4-5. Πρβλ. και στον *Βίο Βασιλείου* (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 313-314): *Και τὰ μὲν ἐν πολέμοις καταπραχθέντα διὰ τε αὐτοῦ και διὰ τῶν ὑποστρατιγῶν Βασιλείῳ τῷ βασιλεῖ, ὅσα εἰς ἐμὴν ἔφθασεν ἔλθειν ἀκοῆν, διὰ τε τῆς ξηρᾶς και ὑγρᾶς κατὰ ἀνατολὴν και δύσιν, τοιαῦτα και τοσαῦτα ἐτύχχανεν.*

πέρα από τις σκοπιμότητες οργάνωσης και του υλικού που το επέβαλαν, σχετίζεται και με μια πλευρά του Πορφυρογέννητου, εκείνη που κατά βάθος, λόγω της προηγηθείσης, της «τέως» αγροικίας⁶⁹, δείχνει να προτιμά τα μη γεγραμμένα, απλά, κοινά, και «καθωμιλημένα»; Σε ποιά βαθμό μπορεί να υποστηριχθεί επίσης ότι προτιμούσε την «ελαφρά λογοτεχνία» του καιρού του, τα λαϊκά αναγνώσματα, την χρονογραφία, στα προοίμια των οποίων υπάρχουν υφολογικές και γλωσσικές διακρίσεις αντίστοιχες με τις δικές του⁷⁰; Άραγε η Ιστορία βρίσκεται μόνο από την πλευρά των γεγραμμένων και οι ιστορίες από *τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων* και *διὰ κοινῆς καὶ καθωμιλημένης ἀπαγγελίας*; Κι αν η διακονία των γραφέων καλύπτει όλο το φάσμα, άραγε η προσωπική συμβολή του Πορφυρογέννητου περιορίζεται στις

Πρβλ. και τα λεγόμενα για τον Βασίλειο (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 3147-10): *ἄλλοτε δὲ τὴν ἀκοὴν ὑπετίθει καὶ ἐπιμελῶς ἠκροᾶτο ἱστορικῶν τε διηγημάτων καὶ πολιτικῶν παραγγελμάτων καὶ ἠθικῶν παιδευμάτων καὶ πατρικῶν τε καὶ πνευματικῶν νουθετημάτων καὶ εἰσηγήσεων*. Πολύ σημαντική είναι επίσης η παρακάτω μαρτυρία (ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 2943-5): *Ἐπειδὴ δὲ πολλὰκις ἡ ἱστορία φιλεῖ καὶ ταῖς κατὰ παρέκβασιν διηγήσεις τὸν λόγον ποικίλλειν καὶ τὰς τῶν ἐντυχανόντων ψυχαγωγεῖν ἀκοάς*. Η διαχωριστική αυτή γραμμή αναφέρεται κατά τρόπο μοναδικό και στο προοίμιο του δεύτερου βιβλίου του *Περὶ βασιλείου τάξεως* και υποτίθεται ότι εφαρμόζεται ανάμεσα στα δύο βιβλία. Υποτίθεται το πρώτο βιβλίο *ὅσα μὲν συγγραφῆς παρὰ τισιν ἔτυχεν...* *ἡμετέρας ἐπιμελείας φιλοπόνως συναθροισθέντα ἐν τῇ πρὸ τῆσδε βίβλῳ εἰρμῶ τινι καὶ τάξει λελογισμένη περιελήφθη τε καὶ συντέτακται*. *ὅσα δὲ ἡ παρούσα βίβλος ἐμπεριέχει* (δηλ. το δεύτερο βιβλίο), *ἔτυχεν μὲν συγγραφῆς ὑπὸ τινος οὐδαμῶς ... ταῖς μνήμαις μέντοι διασωζόμενα καὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀκολούθως τοῖς νεωτέροις παραπεμπόμενα τὸν φθόνον ἤδη διαφυγόντα μέχρις ἡμῶν ἴσχυσε κατανῆσαι* (έκδ. REISKE II, 516, βλ. και LEMERLE, *Humanisme*, 276-277 [ελλ. μτφ., 250-251]). Συμφωνώντας με τον Lemerle ότι το πράγμα είναι ελάχιστα ακριβές, τουλάχιστον στην κατάσταση που μας σώζονται τα δύο μέρη, η αναφορά στην διάκριση αυτή είναι αποκαλυπτική για την αντιμετώπιση του υλικού και για την διαδικασία της μετάβασης από την *ἀπαγγελία* στην σύνταξη (*συντέτακται*) και *συγγραφή*.

69. Σε επιστολή του ο Πορφυρογέννητος μνημονεύει την «τέως» κατάσταση της παιδείας του, ως εάν να επιδιώκει με την νυν να καλύψει την απόσταση και τις ελλείψεις του: *τέως τὸ βαρβαρίζειν καὶ σολοκίζειν ῥαδίως ἐμάθομεν... Σὲ τοῖνυν... Ἐρρωσο τοῖνυν... Σύγγνωθι τοῖνυν* (DARROUZÈS, *Épistoliers*, 317-318, VIII 8). Επίσης στην «φιλολογική» κριτική που κάνει στον Κατάκυλα δηλώνονται τα νυν γραμματικά του πιστεύω, που επιβάλλονται ούτως ή άλλως για όποιον γράφει στον 10ο αιώνα και όχι μόνον εξαιτίας του δέους των λογιότερων. Ο Πορφυρογέννητος θα προτιμούσε τα απλά *ἐκ τῶν ἀκοῆ παραδεδομένων*, αλλά η επιλογή που κάνει είναι πιθανότατα *contre coeure* και επιβεβλημένη.

70. Βλ. τις παρατηρήσεις του HUNGER, *Literatur I*, 257 κ.ε., 264-265 (ελλ. μτφ., τόμ. 2, 33 κ.ε. και 41-43), για τις *Lesebuchgeschichten* στο κεφάλαιο «Η Χρονογραφία ως λαϊκό ανάγνωσμα», όπου αναφέρει ότι ο Πορφυρογέννητος αξιοποίησε επιδέξια το είδος αυτό. Βλ. και τις διαπιστώσεις του ŽENČENKO, *Re-reading*, 179, 193-194. Την προτίμησή του αυτή μαρτυρεί η λεπτομερής αφήγηση ενός κοινού, από το αστυνομικό δελτίο, όντως *fait divers*, περιστατικού που συνέβη στον Θεόδωρο Νικαίας, ο οποίος πιθανότατα γνωρίζοντας ότι θα άρεσε στον Πορφυρογέννητο του το αφηγείται σε επιστολή του, DARROUZÈS, *Épistoliers*, VII 3.

ιστορίες και στο *ἀπαγγέλλειν*, το τελευταίο τούτο στην ρητορική του αλλά και καθωμίλημένη εκδοχή; Είναι άραγε τυχαία η βιβλικής εμπνεύσεως προτροπή *Ἄκουσον υἱὲ* που μοιάζει με προσφώνηση μιας γιγάντιας επιστολής-διδασχίας μερικώς υπαγορευμένης στους γραφείς του για τον γιο του⁷¹;

Αναπτύσσοντας τα παραπάνω οὐκ ἀποκρύψομαι την φιλοδοξία που είχα να μελετήσω κατά *τὸ ἡμῖν ἐφικτόν*, τον δημιουργό-αφηγητή Πορφυρογέννητο. Διαπιστώνω τελικά ότι το πολύπλοκο θέμα του συγγραφέα αυτοκράτορα και της ομάδας του παραμένει ανοικτό και οι απορίες πολλαπλασιάζονται προς κάθε κατεύθυνση. Μια βεβαιότητα τουλάχιστον μας ανταμοίβει, αλλά και αυτή κυριολεκτικά αποσπασματική καθώς αφορά αποσπάσματα του έργου του: αν κάποια μέρα σε προθήκη βιβλιοπωλείου εμφανισθεί βιβλίο με τον τίτλο Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, Η ιστορία της αρχόντισσας Γυκίας και άλλα διηγήματα, αυτό που προσδοκά ο μέσος αναγνώστης εγγυημένα θα το βρει⁷². Όσο κι αν εμφανίζεται ηροδότειας συνηγορίας και εμπνεύσεως το προτεινόμενο πείραμα δεν θα ήταν απομίμηση, όσο κι αν έχει σχέση με τις *Ἐπτὰ Νουβέλες ἀπὸ τον Ἡρόδοτο* που έκαναν την εμφάνισή τους πριν από κάμποσα χρόνια⁷³. Εδώ τα πράγματα είναι πορφυρογέννητα, αλλά και «μεταφραστικά», καθώς την ίδια περίπου εποχή και στο ίδιο φιλολογικό κλίμα ο Συμεών ο Μεταφραστής δίνει το στίγμα και επισημαίνει τις συγγένειες. Είναι κρίμα που δεν έχει μελετηθεί, όσο πρέπει, το παρακάτω χωρίο του Μεταφραστή και η σχέση του με το πορφυρογέννητο έργο, αν και το *οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα* και η διακονία καταυγάζονται με ανέλπιστα ειλικρίνεια και οι ιστορίες του Ηροδότου εξορίζουν τις θουκυδίδειες και «διαφωτιστικές» απαιτήσεις του Φράγγου σοφού⁷⁴: *οὐδὲ γὰρ ἡμέτερον, ὥσπερ ἔφημεν, τὸ προκείμενον ἔργον, ἀλλ' ἰχνῶν ἐτέρων*

71. Αν αυτό έχει υποστηριχθεί για την Βιβλιοθήκη του Φωτίου γιατί να μη το διακινδυνεύσει κάποιος και για το *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, όταν μάλιστα ως απόρρητο, προσωπικό και διπλωματικό σύγγραμμα θα μπορούσε να το κατατάξει στα εκτενέστατα, προσωπικά ή διπλωματικά γράμματα-διδασχίες, M. MULLETT, *The Language of Diplomacy*, στο: J. SHEPARD - S. FRANKLIN (εκδ.), *Byzantine Diplomacy*, Aldershot 1992, 210-213 και σημ. 79.

72. Η πρόταση αυτή προκάλεσε τότε το ενδιαφέρον του Δ. Καλοκύρη ο οποίος πρότεινε σε μένα και την Χριστίνα Αγγελίδη, ήδη από το 1992, την έκδοση των πορφυρογέννητων διηγημάτων οραματιζόμενος μάλιστα την δημιουργία μιας σειράς μεταφράσεων βυζαντινών έργων. Τελικά τον πρόλαβαν άλλοι...

73. Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ, *Ἡρόδοτος. Ἐπτὰ νουβέλες καὶ τρία ἀνέκδοτα, εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ τρία δοκίμια*, Αθήνα 1981.

74. Για τους technicians, classicists, non theorists βυζαντινολόγους, τις ελλείψεις και την ανάγκη νέων προσεγγίσεων, J. HALDON, 'Jargon' vs. 'the Facts'? *Byzantine History-Writing and Contemporary Debates*, *BMGS* 9, 1984/85, 95-132· J. N. LJUBARSKIJ, *New Trends in the Study of Byzantine Historiography*, *DOP* 47, 1993, 131-138. Για χρήση χωρίου του Θουκυδίδη στο *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν*

παρακολούθημα. τοιγαροῦν κἀνταῦθα τὸ Ἡροδότειον ἐκεῖνο λέγεσθαι κῶραν ἕξει, Ἰστιάϊου τὸ ὑπόδημα μᾶλλον εἶναι, εἰ καὶ Ἄρισταγόρας αὐτὸ ἐπεδύσατο⁷⁵. Μόνο πως ἐδῶ ἐβάφη αναγκαστικά πορφυρό για τον αυτοκράτορα από τους διακόνους του, του ίδιου συνηγούντος, και με ὅσα τούτο συνεπάγεται.

Ῥωμανόν κεφ. 46168-169: *Τί δὲ καὶ περὶ τῶν ἔν τισι καιροῖς μεταξύ Ῥωμαίων καὶ διαφόρων ἔθνων συμβεβηκότων; Ἄξιον γάρ, φιλίταιε υἱέ, μηδὲ τὴν περὶ τούτων μνήμην διαφυγεῖν σε, ἴν' ἐν ὁμοίοις καιροῖς, τῶν αὐτῶν προσπιπόντων, εἴη σοι εὐχερῆς ἢ ἐπανάρθωσις διὰ τῆς προγνώσεως.* Δεν θεωρῶ ὅτι η ἀναφορὰ αὐτὴ στον Θουκυδίδη ἐπιτρέπει «τολμηρές» θέσεις περὶ ἀφομοίωσης(!) ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ἀπὸ τον Πορφυρογέννητο, ὅπως π.χ. για τὴν ἀξία τῆς ἱστορικῆς γνώσεως, Βαρβάρα ΚΟΥΤΑΒΑ-ΔΕΛΗΒΟΡΙΑ, *Ὁ γεωγραφικὸς κόσμος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*, τόμ. I, Αθήνα 1991-1993, 344. Πουθενὰ δεν διαφαίνεται ἀφομοίωση, ἀλλὰ πρόκειται για χρῆση γνωστοῦ εὐάρμοστου στο κείμενο κωρίου. Ὁ Ševčenko ἔχει ἀπόλυτα δίκαιο ὅταν ἀναφωνεῖ για τὸ DAI: *Mistrust that apparatus*, ŠEVČENKO, *Re-reading*, 182. Εξἄλλου, στα ἀποδιδόμενα στον Πορφυρογέννητο ἔργα καὶ μάλιστα στον *Βίο Βασιλείου* ἡ πρόγνωσης-ἐπανάρθωσις σὴν καλύτερη περίπτωση εἶναι δῶρον θεοῦ, θεῖα γνώση, βλ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, *Τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἀδριανού. «Πρόγνωσης» καὶ «τελεσθέντων δῆλων»*, 195-226. Προσθέτω συμπληρωματικὰ τὴν σημαντικὴ θέση τῆς «διπλωματικῆς» προγνώσεως (ἀντίστοιχης αὐτῆς τοῦ DAI), σὲ πέντε ἐπιστολές τῆς ἀλληλογραφίας Χοιροσφάκτι καὶ τσάρου Συμεῶν, ΚΟΛΙΑΣ, *Λέον Choerosphactès*, 77-81 ἐπιστολές α'- ε'. Για τὴν διπλωματικὴ γλῶσσα τῶν ἐπιστολῶν, MULLETT, *The Language of Diplomacy*, 203-216. Για τὴν χρῆση τοῦ Ἡρόδοτου καὶ Θουκυδίδη στα *Excerpta de Legationibus* καὶ *De Virtutibus*, LEMERLE, *Le premier humanisme*, 286 καὶ ŠEVČENKO, *Re-reading*, 180, 182. Συγκρίσεις τοῦ DAI με τὸν Θουκυδίδη, ἀλλὰ κυρίως με τοὺς Εἰβομόκοντα, TANNER, *The Historical Method of Constantine Porphyrogenitus*, 128-130.

Για τὴς post modern θέσεις περὶ υποκειμενικότητας τοῦ Θουκυδίδη καὶ τὴν σχέση τους με τὴν βυζαντινὴ ἱστοριογραφία, MACRIDES, *The Historians in the History*, 208-209. Βλ. τέλος LJUBARSKIJ κ.ά., *Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings*, 5-73.

75. *Βίος Σαμψῶν*, PG 115, 280. Βέβαια παρὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Μεταφραστή τοῦ ὑπόδημα ἔγινε ἀγνώριστο, καθὼς σὴν μεταφραστικὴ μορφή τοῦ «ἐπνιξε μέσα σὴν ρητορεία τὴ κάρη που μπορούσε να ἔχει τὸ πρωτότυπο», LEMERLE, *Humanisme*, 293-294 (ελλ. μτφ., 269-270) καὶ H. ZILLIACUS, *Zur stilistischen Umarbeitungstechnik des Symeon Metaphrastes*, BZ 38, 1938, 333-350. Ἐπίσης ODORICO, *La cultura*, 9 κ.ε. ὅπου καὶ σχετικὲς παρατηρήσεις για τὸν τρόπο ἐργασίας τοῦ Μεταφραστή σύμφωνα με τὰ λεγόμενα τοῦ Ψελλοῦ. Για τὴν «μεταφραστικὴ» clean-up version στο *Περὶ βασιλείου τάξεως*, MOFFATT, *The Master of Ceremonies' Bottom Drawer* (ἀ.π., σμ. 6), 388. Αἰξίζει ὅμως μετὰ τὸ *παπαδύλλιον* τοῦ Τζέτζν (βλ. παραπάνω σμ. 36) να ἀναφέρομε καὶ τὴν χρῆση τοῦ ηροδότειου ρητοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο πάντα συγγραφέα σὲ ἐπιστολὴ τοῦ σὴν σεβαστοκράτειρα Εἰρήνη, ὅπου γίνεται λόγος για ξένον βιβλίον: *Δέομαι δὲ τοῦ θείου κράτους τῆς βασιλείας σου, πινὰ τῶν συνδούλων μου ἀποκομίσαι μοι τὸ ξένον βιβλίον, ὃ μετὰ τοῦ πρωτομνήνιου ἐστᾶλη τῆ σῆ βασιλείᾳ· ἐγὼ δὲ τὴν ἀποτριβὴν ὃ δούλός σου οἴκοθε τῶ ἀνθρώπῳ ἀποκληρώσαιμι καὶ «τοῦτο δὲ τὸ ὑπόδημα ἔγραψε μὲν Ἰστιάϊος ὃ δεῖνα, ὑπεδύσατο δὲ Ἄρισταγόρας»*, *Epistulae*, ἐκδ. LEONE, αρ. 56, 7819-25. Βλ. καὶ Χριστίνα Γ. ΑΓΓΕΛΙΔΗ, *Ὁ ἱσαγγάρος τῆς Ἀγίας Σοφίας*, *Μνήμη Δ. Α. Ζακυθινού, Μέρος Α'* (= *Σύμμεικτα* 9), Αθήνα 1994, 80 σμ. 37.

Και η κρίση του Ψελλού: Συγγράμματα εἰς τέχνην οὐκ ἀπεικονισμένα

«Ἦδη δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐφ' ἡλικίας γενόμενος τῶν ὅλων ἀντιλαμβάνεται καὶ συμβασιλεύει τῇ γεννησαμένη καὶ τοὺς ἐπιτρόπους ἀποσκευάζεται, τίκει δὲ παῖδα τὸν νεώτερον Ῥωμανὸν καὶ γυναῖκα τούτῳ εἰσοικίζεται τὴν Θεοφανώ, τῶν ἀγενῶν μὲν, ἄγαλμα δὲ κάλλους ἄντικρυς καὶ θελκτηρίου χάριτας ἀφιεῖσαν τῆς ὄψεως. Προσέκειτο δὲ καὶ λόγοις ὁ βασιλεὺς οὗτος. Ἐπιστολαὶ γοῦν αὐτῷ εὔρηται παιδείαν ἐμφαίνουσαι καὶ δημηγορίαι λογικὴν ἕξιν ἐπιδεικνύμεναι, καὶ συγγράμματα τινα εἰς μὲν τέχνην οὐκ ἀπεικονισμένα, οὐδὲν δὲ ὅμως σχῆμα ὀκνήσαντα. Καὶ περὶ ῥυθμοὺς δὲ ἐσπούδαζε καὶ μέτρα παντοδαπά. Ἀμέλει τοι καὶ θανοῦσαν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα ἰαμβείοις ἐκόσμησεν καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐξενηνοχέει κομωτικά. Καὶ χάνοις διαρρέοντα ἤθεσι καὶ διατιθέντα ἐν ἡδονῇ τὰ μεράκια ἀκούω τὸν ἄνδρα καὶ τῶν λόγων ἀντιποιοῦμενον καὶ κοινωνοὺς περὶ τὴν τράπεζαν ἔχοντα, ὁποίους καὶ Διονύσιος ὁ τυραννίσας ἐν Σικελίᾳ περὶ αὐτὸν ἐπεποίτο»⁷⁶.

Τελειώνοντας πρέπει να ευχαριστήσω την Χριστίνα Αγγελίδη για την συμπαράστασή της κατά την εν πανδοχείῳ συγγραφή μέρους της μελέτης αυτής στην μακεδονική συνέυρεση, αλλά και για τις μετέπειτα υποδείξεις της. Δεν γνωρίζω αν «Ο τσαγγάρης της Αγίας Σοφίας» και «Βυζαντινὸν δερμάτινος βίος και πολιτισμὸς» αποτελοῦν μαζί με τις παραπάνω αναφορές στα υποδήματα μια νέα μόδα, προσφορά στην βυζαντινολογική μας τσαγγαροδευτέρα, ΑΓΓΕΛΙΔΗ, *ό.π.*, 67-80, και Ηλίας ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ, Βυζαντινὸν δερμάτινος βίος και πολιτισμὸς, στο: Κορνηλία ΖΑΡΚΙΑ (επιμ.), *Η προβιομηχανική βυρσοδεψία στην Ελλάδα*, Πολ. Τεχν. Ίδρ. ΕΤΒΑ 1997, 37-39.

76. Michaelis PSELLI, *Historia Syntomos*, έκδ. W. J. AERTS (CFHB), 1990, 941-15.

ELIAS ANAGNOSTAKIS, Histoire et histoires chez le Porphyrogénète. *Οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα*

La correspondance de Constantin Porphyrogénète avec Théodore de Cyzique est la seule oeuvre de l'empereur à n'avoir pas encore été contestée: elle est considérée comme une production absolument personnelle –il s'agit d'ailleurs d'une correspondance privée. En effet, si pour toutes ses autres oeuvres, postérieures à cette correspondance, il existe des scribes qui se chargent de composer, d'écrire, de recopier sous sa direction, au contraire ses lettres n'ont pas nécessité un tel état-major. On y pourrait constater donc le niveau d'éducation et les préférences stylistiques de l'empereur et on y constate en effet, outre l'amertume du fils écarté de Léon, un manque de confiance en soi lié à un apprentissage tourmenté et tardif et surtout l'aveu de son indigence littéraire. Il serait une erreur d'interpréter ces aveux comme des simples exagérations rhétoriques. En revanche, il est plutôt aisé de repérer et d'établir avec sûreté la crainte qu'éprouve le Porphyrogénète à des sages et serviteurs des Muses pleins de suffisance. Chaque fois que s'en présente l'occasion, il ne manque pas, lorsqu'il s'adresse à Théodore, de mentionner sans détours son insuffisance. Quelquefois il la justifie à mots couverts mais assez clairs pour se faire comprendre. De fait, l'aveu de sa balourdise pourrait être considéré comme une figure de style si nous ne disposions pas des réponses de son ami. Théodore semble acquiescer et mettre l'empereur dans une position difficile, quand il le force d'avouer que les lettres ne sont pas écrites par sa main mais par son humble scribe. Reste, néanmoins, indéfini, le degré de l'implication de l'empereur à sa correspondance privée.

Or, le processus d'écriture de la correspondance du Porphyrogénète pourrait dans une certaine mesure être rapproché du processus de composition de son oeuvre majeure, la *Vita Basilii*. Les éclaircissements aux lettres échangées avec Théodore et les explications qui accompagnent l'aveu *Οὐκ εἶσιν ἐμὰ τὰ γράμματα* pourraient éclairer des nombreux côtés du processus de sa production. Nous considérons en effet que si le Porphyrogénète confiait à ses collaborateurs la composition et la rédaction des livres de Théophane Cont. ou d'autres oeuvres après en avoir préalablement défini les buts et le cadre, fourni la matière ou encore raconté en détail certaines histoires, la *Vita* au contraire pourrait être dictée, comme les lettres. Mais même dans ce cas, la contribution du scribe pourrait être considérée comme bien plus importante qu'un simple enregistrement de ce que lui dictait l'empereur. Pour ce second type de collaboration avec ses scribes (si l'on considère comme un premier type celui adopté pour Théophane Cont. et les autres ouvrages), l'empereur

racontait simplement ou dictait, selon le cas de manière simple et en langue parlée (celle probablement qu'il qualifie ailleurs de vulgaire), ou élevée et lettrée (selon la conception qu'il avait du style élevé). Or, le scribe servait en plus à faire passer à l'écrit toutes les exigences de style du Porphyrogénète en train de conter ou dicter de manière relâchée lettres ou histoires.

Si cela est vrai, il nous est permis de supposer que pour le Porphyrogénète et ses scribes il existe réellement une ligne claire de séparation qui impose nettement ses règles quant aux styles et aux genres et peut aussi engendrer des problèmes de sincérité et d'identité, voire responsabilité, en ce qui concerne l'auteur. Cette ligne de partage est énoncée dans la préface de Théophane Cont. où le Porphyrogénète apparaît en train de narrer-dicter au scribe conformément à toutes les hypothèses que nous venons de faire. Ainsi, au-delà des questions d'organisation et de matériel qui l'ont imposée, ces précisions de la préface de Théophane Continué ainsi que du début du DAI entretiennent-elles un rapport avec le Porphyrogénète: la préférence à la narration, le non écrit, la langue simple. Jusqu'à quel point peut-on également soutenir qu'il préférerait la «littérature légère», les chroniques, les récits populaires de son temps, dans lesquelles on trouve des proclamations stylistiques analogues aux siennes? L'Histoire se trouve-t-elle donc exclusivement du côté de l'écrit et les histoires surtout de ce qui a été dicté en langue commune? Et si le service des scribes couvre toute cette gamme, l'apport personnel du Porphyrogénète se limite-t-il à l'oralité, la dictée?

En conclusion, nous pensons que pour le Porphyrogénète, moderne à son insu, l'Histoire n'existe pas, mais seule la narration, le *historein*. Il faudra donc surtout étudier dans l'œuvre qui lui est attribuée l'acte de la narration, veridique ou inventée, et le rapport de dépendance entre narration et historicité, entre histoires et Histoire.

